

Kárpáti Béla

Borsodi szép-históriák

TARTALOM

Előszó

Az Olvasóhoz

A bükki rablók (*Huszták a Bükkben*)

A ministráns király (*Szapolyai János és Fráter György*)

A bíró feje vétele (*Kondói Kiss Mihály*)

Város a vár ellen (*Balassáné, Fántsy Borbála*)

A prédikátor (*Károli Gáspár*)

Pataki közjáték (*Balassi Bálint*)

Comenius

A betyár apja (*Angyal Bandi*)

Szegény Didák (*Kelemen Didák*)

Magyar Orfeusz (*Lavotta János*)

Orpheus, alias Kazinczy (*Kazinczy Ferenc*)

A korona őre (*Szemere Bertalan*)

A Klapka-induló (*Egressy Béni*)

A betyárkirály (*Vidróczki*)

Nemzeti napszámos (*Karacs Teréz*)

Reményi (*Reményi Ede*)

A tudós szerelme (*Xantus János*)

Ispán úr Déry (*Déry István*)

Özveggy Déryné

Zsani (*Kilényiné Széppataki Johanna*)

Andornaki Románc (*Mocsáry Lajos*)

Halálos szerep (*Egressy Gábor*)

Keserű pohár (*Tompa Mihály*)

A pógár (*Bató István*)

Világbotrány Miskolcon

Képzelt randevú (*Lévai, Gyulai, Herman*)

A fény árnyéka (*Putty Lia*)

Pásztoróra (*Kaffka Margit és Sassy Attila*)

Örvénylő sziklakő (*A Molnár-szikla*)

Abcug! (*Brezovay András*)

Adrienn

Miskolci Mussolini

Előszó

„A mesélés nem mehet ki a divatból, mert a mesélés maga a próza. Akkor kezdődött a próza - Tacitus, Livius, Petronius, Apuleius -, amikor a mese kezdődött. Vagy a Bibliával, Koránnal...”

(Karinthy Ferenc)

Meséket mindenki tud, vagy tudhat. De mesélni csak kevesen. Kárpáti Béla minden bokrban talál egy históriát, aztán felemeli, forgatja, kifényesíti; szebb lesz, mint eredetileg volt. Mindez még nem művészet, nem varázslat. A históriába lelket kell lehelni - a történetet elevenné kell hevíteni. Hát ez a titok nyitja, mondhatnám - Karinthy Ferenc után szabadon - az anekdotából született magyar irodalom titka.

A szerző tudós tanár, otthonos a levéltárakban; cédulázó filozfként is jelentős értékeket tárt fel. De nemcsak a történelmi, irodalomtörténeti forrásokat ismeri, hanem az emberi természetet is. Nemcsak a szövegekkel tud bánni, hanem a hús-vér emberekkel is. Hősei erős, öntörvényű karakterek, akik nagyon is valóságos közegben élnek. S mennyire virulensek! Persze, hogy azok, hiszen eleven vér lüktet az ereikben, s van levegőjük. Na meg légkörük...

Amit nem lehet ellesni Kárpáti Bélától, az az atmoszféra-teremtés. Néha csak egy kiveszőben lévő kifejezést ránt elő, máskor elővillantja a cselédkorzót, vagy egy betyárcsárdát, s máris színe, szaga, összetéveszthetetlen közege lesz a történetnek. A szerzőkből nem hiányzik a kutatók szorgalma - tájékozottsága tiszteletreméltó. Otthonosan jár-kei a századok kacskaringós útjain, s ahol megáll - várakban, udvarházakban, egy sasfészekben, vagy éppen a teátrum közelében - könnyedén eligazodik és eligazít. Igazából azonban a lélek érdekli.

Tulajdonképpeni közege a lélek színpada. Itt rendez, itt formál - itt ítél és itt bocsát meg. De legtöbbször csak felmutat, s az ítéletet reánk bizza. Miért mondtam el mindezt? - kérdezi szavak nélkül is. Mert állandó és szerves kapcsolatban van velünk - vagyis a história közönségével. A kedvünkért - és csakis a kedvünkért - szépen kikerekíti a történeteket. Minden és mindenki kicsit regényesebb, kicsit rejtélyesebb, kicsit édesebb, vagy kicsit keserűbb lesz, mint volt egykoron. Legendásabb - ha szabad így mondanom. Mert Kárpáti Béla tudja: a legendák mindig erősebbek a valóságnál. Talán ezért is szegődünk olyan szívesen a legendás történetek nyomába...

Gyarmati Béla

Az Olvasóhoz

Az előszó mindig fölösleges és szükséges rossz. Rossz, mert az a mondandó a történet előtti magyarázkodás vagy mentegetődzés lehet valami hiány miatt, amely terheli a szerző lelkiismeretét. Lehet esetleg tudálékos-fontoskodó használati utasítás, amely ellen az olvasó mindig előítéletes. Mert ki szereti, ha szórakozásában kioktatják, még inkább utasítgatják? De szükséges rossz is egyben, mert valóban akad(hat) a szerzőnek közölni-, mentegetőzni- vagy utasítanivalója, hogy munkája azt a célt érje el, amire ő éppen azt szánta.

Leginkább tehát „utószó”-ban kellene megnyilatkoznia, de azt meg - a hagyomány szerint - már kisajátították az ítések; az ítélkező és kritikus rendszerezők.

Így hát nem marad más; itt kell előrebozsátanom az alábbiakat.

Történeteim nem „széphistóriák”, a szó műfajtörténeti értelmében, (miszerint azok a 16. századi históriás énekek novellisztikus vagy verses műfajai), nem is „szép” históriák, a szó kallisztikus értelmében, mivelhogy azok nem is „szép” végű történetek, hanem nagyon is mulatságos vagy szomorú, hogy ne mondjam: kiábrándító vagy illúziót romboló események, hanem mindkettőtől különbözően mások; „szép-históriák”, amazok féltestvérei.

Epikus kalandozások ezek a múlt, a történelem immár holt adatokká vált eseményei között, tájegységünk (Borsod-Abaúj-Zemplén) időterében. Céлом volt: humanizálni a heroikust, a (hamisan) elméretezett nimbuszt, embermértékűvé tenni a mítoszt, érző (csetlő-botló) kortárssá tenni a hőroszt, az ideált, a példaképet, hogy útja-pályája, botlásai és (hős) tettei beláthatóak, megérthetőek, esetleg bejárhatóak, sőt: követhetőek (ha nem is: megismételhetőek) legyenek.

Történeteim nem így estek meg, azok a kutató fantázia termékei. A konkrét (történelmi) adatok köré valószínű (nem tényszerű, de cáfolhatatlan) történeteket képzeltem. Olyan történeteket, amelyek megeshettek. (Hogy így vagy másként, nem bizonyítható. Mint ahogy nem is cáfolható.) Így lettek azok drámaian kihegyezett novellisztikus portrék, amelyek a témául választott hősök-alakok életének egy-egy sorsfordító etapját vagy állomását, életpillanatát elevenítik meg, teszik ezáltal átélhetővé, beláthatóvá, megérthetővé.

Írtam ezeket pusztá szolgálatból. Kívántam otthonná mitizálni a tájat, hazává e kis ország-részt. Mert mindig fáj, ha vidékünket ócsárolni, káromolni hallom. Hiszen mi, evidékiek (is) olyan táj birtokosai (földbirtokosai) vagyunk, amelyben történelem történt, életek élődtek, hőstettek tétettek, amelyek tudatában-birtokában idekötelezettek, hogy ne mondjam: tájhívek lehetünk.

S ha csak a rácsodálkozás („...Jé, hát ilyen is volt?”), még inkább a ráeszmélés („Igen, ez volt, így tudom!”) élményét sikerül(t) e munkánkkal felidézünk, akkor író és kiadó fáradozása nem volt hiábavaló.

Kárpáti Béla

A bükki rablók *(Husziták a Bükkben)*

A bükki erdőségben, Tapolca és Kisgyőr között emelkedik egy 258 méter magas hegycsúcs, amelynek még ma is Leányvár a neve. Alatta a Cseh-völgy, szemben vele a Cseh-bérc. A várat valaha vizesárok vette körül, azt környezte a hajdani település, Leányfalu néven.

Itt tanyázott, a Bükk Leányvár-Vadna-Galgóc szabta háromszögletében a cseh Walgata és a magyar Komoróczy, a Lippanynál szétvert „árva” taboríták egy maradéka. (Mások közt ki a cseh király, ki meg a lengyel herceg, ki meg szabadcsapatban, rabló martalócként tengette-rabolta végig az életét.)

Walgatáék hát megegyeztek: maga a magyar, társa meg a cseh földeken sanyarítja a népet. Így az utóbbi most a megerősített Galgóc várában húzódott meg, óva-ügyelve a rablott kincsek-vagyonok biztonságára. E célból maga ásatja azt az egérútnak és kincstárnak szolgáló alagutat, amely Vadna és Galgóc között vezet a föld alá.

Mert üldözi már őket az újonnan felkent király, Mátyás is egész seregével, meg az egri érsek is a fekete zsoldosok egy más csapatával, de eleddig mindhiába. Mert jusson el bár a rejtett vermek, fákról vetett hálók, lombsátorba rejtett ódor- meg zöldvárak veszejtő cselén át fel Vadnáig a rablómartalócok üldözésében, a vadnai várban bizonytalannal nyomát veszti a menekülőknél, hisz a vízárral torlaszolt (és rejtett) bejáraton át, a titkos alagúton Galgócban teremnek, s markukban nevetik örömeiket a rászédett üldözők kárán.

Walgata, ez a füstös képű, harcsabajszú, fából faragott arcú szikár ember ül a tűz körül legényeivel, s jókat falnak a délután ejtett szarvas nyárson pirult húsából, s nagyokat húznak az egri érsek pincéjéből orzott boroshordóból.

- Csak csinján az ivóssal! - inti legényeit, s vonja el a kupát Vladek patakzó szájától a vezér, kit a társakétól valamelyest tisztább bőrzeke és valami úrfélétől zsákmányolt kordován csizma különböztet meg. Egyébként ő volt, ki a plzeni táborban fellázadt vezérek közül, a kelyhesekkel cimboráló Prokopot buzogányával fejbe verte, mely sebet az azóta se heverte ki, s csak félelemből vezényelte a taborítákat Lippanyig, ahol aztán leáldozott a husziták szerencsecsillaga.

A vezér arcát most lángvörösre deríti a tűz fénye, ruhája gyűrődéseiben villog az szerte. Kemény, kegyetlen tekintetű szeméből az irgalmatlan tábori élet visszfénye szikrázik. Hat is a társakra. Némelyik ugyan dohogva, de mindőjük kiüríti kupáját. Még Vladek, a Walgata jobbkeze is beleköpi utolsó kortyát a tűzbe.

- Cseppet se félj, kapitan - válaszol aztán -, kábultan jobban fog az eszem!

- Kezed tudjon, ne az eszed, ugye, pani! - Ezt Budla mondta, a lengyel tábor is megjárt martalóc, tréfásan hátba vervén az előbbi.

Walgata, a pani, a kapitan most a sötét lombok között, a zöldvárban őrködő martalócot kérdezi:

- Mit látsz odafent?

A sötétből csak egy rekedt hang felel.

- Az ódorvárból fényjelek!... Jönnek!... Cserép felől fénylik az erdő!... Sokan lehetnek...

- Az érsek lesz, hogy megtorolja a tegnapit - mondja Walgata, s a lombsátorba siet, hogy fegyverét felöltse. A martalócok földdel oltják a tűz fényét, s most vaksötét erdő ölében a világ. De az erdei rabló szeme a hiúzé. Vagy a vadmacskáé. Világít a sötétben, mint a lámpa.

- Leshelyre! - parancsolja Walgata, s maga egy százados tölgy törzsére hágva, az elágazásban elhelyezkedik. Mások az ágas lombozattal fedett vermekbe, ismét mások a fákra másznak, hogy lombjaik fedezetéből hálót vessenek a gyanútlanokra. Többen nyilakkal, lándzsákkal és nyélre kötött kaszákkal várják az érkezőket.

- Sokan vannak! - hangzik a zöldvárból. - Egész sereg! Fénylik a vértjük!

Az ódorvárból lihegve érkezik a két őrszem.

- Vértés lovasok jönnek! - hírelik, és zihálnak a futástól.

- Megvesztek ezek, hogy éjjel? - tűnődik Walgata. - Kész öngyilkosság!

Pedig a harcedzett Rozgonyi érsek, ki maga vezeti seregét, a fiatal Mátyás királlyal a „huszok” kiirtására esküdött. Azért is, hogy rajta üssön a huszita cseh királyon, ki is leánya, az elhalt királyné jogán jussot formált a magyar trónhoz. Mátyás Galgócnak, az érsek meg most Vadnának megy, hogy a „kibecsuki” fészkeből füstölje ki a toportyán férget. Ezúttal nemcsak Walgatának, az érseknek is srófra jár ám az esze! Tudja, hogy a rabló a rengeteg ura: maga lakta be az erdőt, úgy ismeri minden csapását, minden völgyhasadékát, sziklaszirtjét, forrását, vízmosását, mint a maga tenyerét. S még az erdőjárta vadőr is tanácstalan, hisz nem tudja, hol vet cselt, és vermet, állít csapdát a husz, hiszen többször vesztett üldöző csatát az érsek is. Most is böszül, ha hallja a rabló káromló kacaját, s hogy merről, honnan visszhangozza az erdő, azt az Isten se tudja.

Hanem most nem akármilyen okkal kezdi éjjel az üldözést! Nem, arra nem serken, hogy álmában lepi meg a martalócot! Jobb füle-szeme van annak mindőjükénél! Hanem mert befogott egy csapat rablót a sereg elé, afféle tapogatónak: ha verembe esnek, ám essenek a maguk ásta csapdába. Fel is vérteték őket, csak lovat nem adtak alájok, hadd higgyék a huszok, hogy ezek az üldözőik. Persze, erős láncon tartják meg őket, nehogy megszökjenek. No, meg ha verembe esnek, van mivel kirántani őket, aztán tovább.

- Ha éjjel, hát éjjel! - áll rá a tervre Walgata. - De könnyen azért nem adjuk a terepet! Menekülünk, de nem vonulunk vissza.

- Mifene akadt beléd, vezér?! - lepődik meg pálfordulásán alvezérre, Csóti, ez a Perenyitől, a pataki bárótól kapott magyar, egy nagy, csontos parasztyerek, aki ura őhozzánti hűségét, pártosságát hitelesíti.

- Kötelet, liánt, szálfát eléjük, hadd bukjanak bele!

És a vezér parancsára nagy zajjal, kurjantásokkal csalták is az üldözőket ásott vermeik, csapdáik közelébe, azokban dárdanyélre kötözött kaszák, sarlók, rozsdás kardok várakoztak áldozataikra, lombsátrakból nyilazó, dárdavető legények tizedelték az érsek csapatát. Csapdába esett előőrsök jajgattak, torlászokba ütközött lovasok bukácsoltak, káromkodtak a menekülők nyomán, s míg rendbe szedték azok magukat, ezeknek bőven jutott idejük-erejük újabb torlászok, cselek vetésére.

Az elhullott-elbukott gyalogosokat lovasok váltották fel, ezek közül meg sokan estek hálövetők nyílzáporának áldozataivá. Egyszerűen nehezen, tizedelten, de az üldözők nyomukban maradtak a menekülőknek Parasznyán, Kondón, Ivánkán át egész Vadnáig. Odáig a husz „előőr” már kipusztult, a lovasoknak is fele maradt a fálvak ápolására szorulván, de még mindig félelmetes csapat ért Vadnán a rablók nyomába.

Ha most Komoróczy Vadnából kitörne segélycsapatával, bizony, hogy megzilálná a maradékot!

- Csak hadd menjenek az üres falakra! - örvend az üldözők kudarcán Walgata, a Galgócsra vezető alagút bejáratában, s embereivel egy kallantyúval mozgásba hoz egy óriási, fából ácsolt fogaskereket (a körmöci ércmalomból valót), amely csigákon mozgatja a barlang felett felfogott bővizű patak zsilipjét, s a leömlő víz most zuhatagként fedi el a bejáratot a kívülrekedt üldözők előtt.

- Most mit tegyünk? - néznek tanácstalanul vezérükre az érsek vértesei. - Ezeket elnyelte a föld!

Bató, az érsek kapitánya nem kesereg.

- Majd kinyögik ezek! - mondja, s a megmaradt két martalóc kezét-lábát két lóhoz köti, s a két lovat ellentétes irányban megindítja. Azok kétfelé húzzák a testeket úgy, hogy a kezük-lábuk előbb-utóbb le kell, hogy szakadjon a törzsükről, ha nem vallanak.

- Na, hol a csapat, gazfickók?

Azok egymás ellen hallgatnak, s szinte vetélkednek a jajgatásban. Az egyiket - lovai nagyobb iramban indultak - egy elhaló hördüléssel kivégzik a kötelek, a másik azonban - látva társa szörnyű végét - kétségbeesetten felkiált.

- Mondom!... Jaj!... A zuhatag mögött!... - S ezzel maga is aléltan hanyatlik a földre. A lovakat leoldják róla, s egy rocska vízzel életre locsolják.

És már nem is törődnek vele. Bató - néhány emberét maga vezetve, a zsiliphez lopakodik, két-két legénye nagy vasajtót emelve fejük fölé, elterelik a lezúduló vizet, a lejtős lappal épp az alagútba bocsátva azt.

Odabent Walgata zavarodottan észleli a cselt, s mit sem sejtve, immár a lejtős alagútban nyomukba tóduló vízár elől menekülve, Galgóc felé nyomul.

- Orrod tőle fokhagymás! - mulat az érsek cselvetésén, abban bízva, hogy Galgócsban készen várja Komoróczy Péter várnépe.

Nem tudta persze, hogy a király serege meg éppen Galgócsban szorította meg Komoróczyt, aki - hogy a várat fel kellett adnia -, a titkos alagútban talált menedéket. Így a két martalócsereg - mint két ürge, ha kotorékát kiöntik -, szembetalálkozott.

- Hát te? - ütközik meg Komoróczy, társa menekültén.

- És te?... Mi az, bozsemoj!

És bizony, elidőztek, eltáboroztak volna azok a rejtett zugolyban (melyet manapság csak a szóbeszéd őriz), ha a Vadna patak vize oly igen nem siet a Sajóba le. De a víz már csak ilyen. Hátsó hulláma löki az elsőt, s a rablócsapat két rossz között választhatott: vagy a víznek vagy a királynak adja meg magát.

Választották hát az utóbbit, mert az első bizony nem ismer kegyelmet. Mátyásban meg hát - mégsem víz folyik...

A ministráns király (Szapolyai János és Fráter György)

Akkor, az Úrnak ezeröttszázhuszonhetedik esztendejében, annak is a harmadik hetében zord, esős időben menekedett Ládra a király. Tokaj alól szabadult, odahagyva tönkrevert seregét. Maga is csak egyetlen hű emberével bujdosott a császári üldözők elől hálás alattvalója, a ládi kolostor perjele, György páter oltalma alá.

Az apátúr épp esti ájtatosságról jön. Két kezét fázón kámzsája bő ujjába dugva, gondolataiba mélyedve lépdel a kápolnát a hálócellákkal összekötő kerengőn. Az asztalosműhely előtt elhaladva sustorgó csetepatéra figyelmez.

- Hagyjon, felség! Ez mégiscsak sok!...

S nyomban utána kicsapódik az ajtó, és Póli, a ládi juhász menyé ugrik eléje.

- Jaj, atyám! - lepődik meg a menyecske, kendőjét-haját meg mellénykáját igazgatva, mely alatt vászon ingének pántlikáját babrikálja ijedtében.

- Hát te, lányom?... - rója inkább, mint kérdi az asszonyt az apátúr, bár tudja, nagyon is sejti, mitől zilált a nőszemély, de azért csak hagyja, várja, hadd valljon maga, a bűnös.

- A felség... Berántott, ahogy akartam itt... Ahányszor csak... Oszt nekem esik...

- Én kértem rá a napad, hogy amíg a felség... Klastumunk falai közt kénytelenkedik... Hogy ipad a pusztán, urad meg a táborban úgyis... Kinek se hiányzol hát... Hogy lennél a szolgálatára...

- No igen... Én behordom rendre a sajtot, túró, miket... Mint mindig... Ez a dolgom, a számaron... De hát... Majd egy hete már... És mindig!...

- Nem volt az neked terhedre...

- No, hát egyszer-kétszer... De mindig!?

A király megunván a cellába szorultságát s az apát vizslató faggatódzásait, kilép a műhelyből (amelyben napközti iparkodó atyák káptalani conversusok irányítása mellett végezték karbantartó munkálataikat), most a csínytevő diák bűnbánatával és a számonkérő parancsnok fenségével elegyült pírral az arcán előlép a nehéz, nyikorgó tölgyfaajtó mögül, ki a kerengőre, az őt szolgáló, neki engedelmeskedő apátúr elé, s mint aki mindenben ártatlan, szóba ereszkedik velük.

- Mi a baj, leányom?

Póla, a vászoncseléd magához kap, s ijedt alázattal lopja el magát a társaságból, mely neki, alávaló cselédnek mégis igencsak méltóságos.

- Jaj nekem, Istenem!

- Ne menj csak, Póli lelkem! - tartja vissza, téríti el szándékától az apátúr a menekvőt. - Fontos meghagyásom van számodra. - Aztán alázatos, de határozott rendelkezéssel szól a fenekedő királyhoz. - Felséged - s ebben a felségelésben a megsértett erkölcs neheztelő hangsúlya róvott -, felséged tán bemehetne csomagolni, mert az est beálltával indulnánk. Magam a hosszú út előtti ájtatosságomat végeztem imént... Felséged elmaradt róla... - Mondott volna még valamit, de a menyecske jelenléte („zsindely a háztetőn”) elrekesztelte beszélőkét. „Majd bent megmosom a fejét!” - gondolta aztán.

- Tudod, hogy Dózsa óta nem állom a füstöt... Még ha tömjén is az... - nyögdelte a király, de aztán hangjára talált: - Udvarnokom már felkészült... Merthogy ez a dolga!

Az apátúr elérte: a nagyúr visszaróta. Felgerjedt miatta, hogy inteni merte, rendelkezni vele, felette, aki vesztében is ura, királya, mióta Fehérváron a nyitrai püspök felkente. Hagyta is az (már a király) őket Pólival, merthogy mit neki egy vászoncseléd meg egy udvaros pap, akit ő juttatott ide, ebbe a méltóságba, ki az ő kegyelemkenyerét eszi, meg így tovább...

György úr hát így szól Pólihoz.

- Leányom, most nagyot figyelj! Amit tenned kell, az országos ügy, királyi titok. Te most a kordéddal hazatérsz innen. Napad már vár, értesítettem, hogy hazatérsz. A király is, magam is megköszönjük a szolgálatodat.

- Kaptam is tőle... - s az asszony arany medáliát húz ki keble melegiből.

- Jól van, tedd el, becsüld meg, kegyes emlék gyanánt. Titkos ajándék, ne kérkedj, ne dicsekedj vele! - Közben az apát cellája elé értek. György úr az ajtaja mögül két demijont emel elő. - E két demijonban jóféle bor vagyon. Tedd úgy, hogy a táborőrök rákíváncsozzanak... Merthogy a táboron kell általmenned. Kínáld őket, kommandáld nekik... Akárha velük bruderkázz te is... A többi aztán már a mi ügyünk...

Úgy gondolta, nem jó a cseléd szájára kötni a titkot, mert még kicsókolják belőle azok, akiknek épp nem tudni kellene róla. Maga is elkészült a hosszú útra, ki tudja, lesz-e visszatérte még. Várdayt, az egri érseket a sociusa útján értesítette (a király titkos üzenetével mellékelten), hogy János király igényt tartana régi kedves hívére, Fráter Martinuzzi Györgyre, a sajlódi kolostor apáturára. Hát így aztán vannak készülöben, ő, a király meg az udvaros, bizonyos Laszki Jeromos, hogy a császári gyűrűből kiszökve Kassa felé iramodjanak, s arratájt összegyűjtve szétvert táborukat, megkíséreljék ráfordulni Ferdinánd seregeire.

Most cellájába lépve, a benyílóban a király sétáló, ingerült alakjára látott. Az alig negyvenéves, zömök alkatú királyt bosszúsnak találta.

- Hogy mersz te, pap, engem megregulázni? - támadt rá az fenséges haraggal.

- Felség, én csak a szökés előkészületeit...

- Megsértettél, Györgyó, megsértettél! Feledted tán, hogy tőlem nyerted minden rangodat, vagyonodat, címedet?

- Királyom, én csak...

- Ne vágj a szavamba, prior! Várdayt is én tettem az egri székbe, az ő szolgálja az én szolgám! Nem tűröm, hogy egy vászoncseléd miatt egy szolga engem...

- Ez a szolga most hálából... Mert nem felejttem, hogy családom a Zápolyákat uralja már két nemzedéken át... De most... Esteledik, nagyuram, és nekünk...

- Ráérünk, míg ez a Polcsi... A terved szerint az öröket... Mondd, ez a Polcsi... Menyecske még?

- Ura a te vitézed volt Tokajban... Még nem tudni, él-e, hal-e, s asszonya nem lett özvegye már... Az ipa meg a ládi pusztán számadó juhász.

- Mert magammal vinném... Érti a dolgát... Az ágyban!

György barát zsigereiben most megmoccan a hímfarkas, a nőstényét féltő vadkan. Mert bár vagy évtizede csuhába rejtette világi vágyait, titkon még igénybe vette a túrós Póli testi szolgáltatásait. Így valahányszor az asszony kordéjának kortyogását, a számár ismerős ordításait

hallotta, a zsigereiben megbuggyant a vér, a szíve is gyorsabban pulzált. Most csak azért csillapította vére buzgárjait, mert fontosabb dolga most a király megmentése, mint gazdanimbuszának helyreigazítása. Azért némi szóra vetemítette magát.

- Meg kell felségednek házasodnia... Mielőbb!

- Papperlapapp! Harmadszor kéred nekem Habsburg Marcsát, de neki paraszt egy Zápolya!

- Hát keresünk mást... Akad másutt is királyi vér... Ha túlleszünk ezen!... Most haldoklóhoz megyünk, unkcióra. Felséged ministránsnak öltözik, kezében lámpással és csengettyűvel, s az lesz a dolga, hogy mentünkben folyton csenget. Jeromos úr meg hozza az aspergóriumot, s hogy elijesszük a kíváncsiskodókat, adjuk, hogy kolerás beteghez hívatatunk.

- És a csomagjaink?

- Csak amit magunkon, a ruha alatt. A faluban vár a szükségesünk, felszerelt lovakkal. Menekülők, nem utazók vagyunk, felség. S akiktől szökünk, az az ellenség, akik halálra keresik felségedet. Ezt ne feledje, nagyuram!

S ahogy mondta, úgy tévének.

A vendégmarasztaló pusztai sárban caplattak a császári táborig, mely gyűrűt vont a „sérthetetlen” kolostor körül. Persze, sérült az, mert a főparancsnok Katziáner becsörtetett a megszentelt falak közé is, de a pálos kámzsába bújtatott királyt nem tudták elfogni. A tartós esőzés, a kerékagyig süppedő utak miatt (no, meg azidőtt hátha horogra akad a bujkáló király is), a sereg helyt vesztegelt a kolostor körül.

Az örök (Póli jól tette a dolgát!) már borgőzősen állták útjukat.

- Wohin, wohin?... Szakrament! - höbörgött előfelé az egyik a záporozó esőben bódéjából kényszerülő bakakáplár.

- Zu der Tote... - siet a sürgős válasszal az apát, és meggyorsítja lépteit, nyomában a ministráns személyzet. - Schnell, schnell, weil cholera!... Sicht verscht?... Cholera!

- Ja, ja!... Cholera!... Watergott!... Los! Los! Rasch! - menekült vissza az ör, sátorvászonból való köpenye kitárt hollószárny módján lengett az esteli szélben.

A menekülők úgy tüsténkedtek tovább, mintha hajtáná őket a vihar.

- Lovak várnak a ládi fogadóban - mondja biztatásul az apát. - Előre rendeztem mindent.

- Jól van, György - könnyült s fogant hálára a király. - Kassán majd misét mondunk a szabadulásomért.

- Amire reménnyel várom felségedet...

- Jól van, jól! - sürget a lóhoz a király. - Hol van hát az a kolerás beteg? Nehogy elkésse miattunk az unkciót.

És György apát már hagyta nevetni a királyt, istentelenül viccelődni a szentséggel, ami az aspergatóriumban maradt. Azt azóta se kapta meg a megcélzott haldokló.

A bíró feje vétele (Kondói Kiss Mihály)

Ültek pedig a pulpituson fiskális esküdtek tízen is. Az elnöki székből az esperes, mivelhogy boszorkányos ügyekben István királyunk óta az egyház illetékes. Nagy garral tépelődnek a bírák, - megkuszált sörényük-szakálluk fejük káoszát jelzi -, hisz fellebbviteli széket ülnek. Első fokon a város esküdtbírósága döntött; pallosjoga szerint fővesztésre ítélte főbíráját és rabként tartott boszorkány szeretőjét, kivel is az bűnös szerelembe mártózott.

Képviseli tehát a vádat a vicispán megbízásából nemes Gábor György uram, a megye potentát jurátus doktora, a védelmet pedig a Nagyszombatban végzett pártvéd, Miskolczi István, titáni reformátora a Tripartitumnak.

A vádlott összeroskadt lélekkel, csontjára savanyított testtel és pergámen-színre sápadt arccal ül a padon. Csak a védője biztatására emelgeti reményre a fejét, várva valami életmentő csodát, ha nem is hisz benne túlságosan.

A tárgyalás titkos, a nyilvánosság kint szorong az utcán, valami ünnepélyes borzalmat, egy autodafét remél, amely Thököly vesztét, Caraffa sarcolásait feledtetni tudná.

- Szegény Kis Mihály! - sajnalog a jegyző, a pulpitus előtti állványnál hegyezvén élesre a lúdtollat. - Kár is volt neked elfogadni a bírói posztot! De hát: rád erőltették! Ha nem hajlasz rá, meg is büntetnek, mert a bizalmat nem lehet visszavetni, még ha a bírót nyúzzák is a harácsoló törökök vagy a sarcoló labancok. Botcsinálta tisztesség!

- ...és merthogy - hallatszik a vádló már jóideje dörgő szónoklata -, a város után a megyei esküdtbíróság is, mint fellebbviteli hatóság elrettentő példa statuálására kényszerítették, amiként - itt vészjóslóan megfenyegeti a levegőt - nemrég Lőcse városa fejét merete venni felettesének, a szepesi vicispánnak, azonképpen Miskolc városa és Borsod megye lészen a második országos példa arra, hogy a közhivatal megtisztítatik...

S míg a vádbeszéd eme felkent szövege zengett, az esküdtbíróság néhány tagja „mélyen süllyedt magába” a lelkiismerettől táplált önvád súlyos nyomása alatt.

- Igen! - dorombolt a parancs az elnöklő érsek fülében. - Meg kell tartani a város ítéletét! E per még püspöksüveget hozhat!

Odakívül ítéletért zúgott a nép. Kik a fővétel, kik a felmentés érdekében zajongtak, hiszen egy közhivatalnoknak mindig vannak hívei és ellenségei, akik áldást vagy átkot kívánnak a fejére.

- Ugyan, mit kapott a vicispántól ez a Gábor Györgyó! - sunyít magában az egyik potentát esküdt, fiskális Ötvös Mátyás uram. - Mert hogy nem szívből ártja magát ez ügyben, az bizonyos! Mint ahogy neki Döry Están, a város pénzeszsákja, Györgyónak bizton a vicispán ígérte meg az árát. Tán épp a Kiss Mihály székét a főbírói szék! Most már béke van, tejel a méltóság!

Most jön a védőbeszéd! A pártvéd, ez a pelyhes szakállú, alig-bajszú Miskolczi-gyerek, aki dacolva az apjával egyívású procúrátorokkal is, nem tisztelve az iménti főrgedelmes vádbeszédet se, magabízón áll fel, tenyerével nyugtatva meg kétségbeesett, szerencsétlen védencét.

- Az ügyész úr - kezdi az ügyvéd -, az én nagyrabecsült volt principálisom elősorolta itt a fogva tartott, állítólagos boszorkány, Réti Treszka bűneit, kinek csapdáiba állítólag beletévedt védencem is. Huszonkét meghitelt tanú vallomását idézte itt a vádhatóság. Csakhogy a vád minden ízében inog! Mert a tanúvallomások nem azt bizonyítják (eskü alatt!), hogy Réti Treszka vérezett pogácsával megetette a vádlottat, hogy a lábnyomát főzte, etcetera, etcetera, - hanem csak azt igazolják, hogy ők ezt meg azt hallották ettől meg attól. Senki tehát in flagranti, mindenki csak in auditive állította Treszka boszorkányságát!

Azt a hold szőlőt, amit Döry uram átengedett - fűzi gondolatait tovább Ötvös Mátyás - egy ideig csak használja, majd ha elül a per híre, csak akkor íratják át az ő nevére, nehogy szó érje a ház elejét!

- Ifjú kollégám - figyelmezteti a védőt az elnök -, nem a boszorkányság, a házasságtörés perünk tárgya. S az, mint tudós kollégám is nagyon jól tudja, a Tripartitum szerint is halállal lehet büntethető.

- Különben is - ágaskodik az elnök mellé a vádló, Gábor György -, a tűz- és vízpróbát, és minden tortúrát az asszonyszemély elvetette, maga vallotta meg boszorkányságát...

- Mert inkább meghal, mint megkínóztassa magát! - vitázik vele a védő. - Hiszen asszony, és hiú, s hozzá: ördögi szépség!

- Ez nem vitafórum, esküdt uraim! - zárja le a perpatvart az elnök.

- Falnak megy ez a fiú! - csóválja fejét, és „süllyed magába” a másik esküdt, Pongrácz Gergely uram is. - Mert ugyan ki lehet elég erős az egyházi inkvizícióval szemben? Mert akire már a boszorkányságot rásütik, annak tortúra ide, tortúra oda, már régen rossz! Hát még ha olyan gögös potentát bosszúja kardoskodik a halálbüntetés mellett, mint a vádlott apósa, nemes Döry István uram, aki az egész várost a zsebében hordja! Őt magát is, lám - már Pongrácz Gergelyt - a fia tisztivel kenyeretzte le, hogy alkalmazta azt gazdatisztnek. Hogy mondjon ő most ellent az ő érdekének? Hagyja hát a dolgot folyni a maga rendiben. Mit kell mindig kilátszani az igazságnak?

- Jól tudom - ellenkezik most a védő -, hogy a bíróság nem vitafórum, de engedje meg, elnök úr, hogy itt is ellentmondjak. Ugyanis a házasságtörés sincs de facto bizonyítva. Azt is csak az ör hallomása tanúsítja. Úgy hallotta ugyanis az ör, hogy odabent, a cellában, mikor a vádlott, a főbíró bent tartózkodott, akkor ő, az ör hallotta, hogy az asszony „nyögött és sóhajtozott”. De mit bizonyít ez? Csak azt, hogy - esetleg - a halálraítelt asszony nyögések és sóhajtozások között panaszkodott a főbírónak, aki őt - ifjúkori szerelmesét - többször meglátogatta.

- Annyi bizonyos, hogy ez a Treszka szebb a rusnya Döry-lánynál! - kuncorodik el magában a harmadik magába süllyedt esküdt, Faragó János. - Mert ő aztán tudja, in flagranti látta, mint csábította el egy lakoma alkalmával az akkor már ittas főbíró a Döry Ersik! Hogy tánc után kitántorgott vele a kamrába, - ahol ő éppen könnyített magán, - és látta a saját két szemével, ahogy az a céda magára húzta a Mihályt. Erre jött az apa, a Döry, és - mintha megrendezték volna! - annak rendje-módja szerint rajtakapta őket. In flagranti! Az aztán az volt! Így kényszerítette aztán a főbíró urat, hogy elvegye a lányát. Ő, Faragó János ugyan nem mutatta, hogy tanúja volt a dolognak, - bár ki tudja, hogy nem vették-e észre -, de aztán most, hogy Döry megtudta, hogy ő is esküdt a bíróságban, hát megkörnyékezte egy zacskó pénzzel. Még maga se tudja, mennyivel, csak úgy hagyta magánál. Nem utasította el, nem adta vissza - hisz nem is mert! -, de hát azt már megette a fene, annyi, mintha elfogadta volna. És most már tudja, hogy nem lesz bátorsága visszaadni. Ha a többi úgy, hát ő is úgy fog szavazni. Szegény Mihály! De hát - ma neked, holnap nekem. Ilyen az élet!

- Az elnök úr kánonjogász! - vág most már úgy, minden mindegy alapon neki a főhitesnek Miskolczi. - Ne üljön itt inkvizíciót világ törvénykezésben! Tény-bizonyítékot, s nem hamis papírtanúkat kérek!

- Védő úr, rendreutasítom! - dobbant nagyot az elnök. - A bíróság megsértéséért felelni fog! Testület előtt!

- Ennek elment az esze! - hajol, súg a társa fülébe az egyik bíró.

- Taknyos titán! - dobja szitkát maga elé a vádló is, de azt se bánja, ha hallja a címzett.

- Meyer mondja, a nagy jogtudós - mondja, s legyint is már magára szent dühében a védőügyvéd -, hogy az inkvizítorok jókat zabáltak és mulattak a megkínzottak szenvedése közben. Hát esküdt uraim, az Isten legyen irgalmas hozzánk, ha e két ártatlant az önök voksa juttatja verpadra! Mert ártatlanok, míg a bűnük nem nyert bizonyítást!... És most: ítéljenek, akár felettem is!

És leült, immár a vádlott mellé a padra.

A bíróság néhány tagja megzavarodva háborgott, más tagjai álmosan keltek fel az elnök intésére, hogy tanácskozássra visszavonuljanak. Nagyon haladt az ebédidő! - ásították egymásnak. - Hja, kérem, ez büntetés, nem igazságszolgáltatás!

A kihirdetés már csak formalitás volt.

És másnap, már ünnepi mutatványra készült a város. A piactéren felállított dobogón, a borzalomra mindig kíváncsi nép előtt lefejezték a két házasságtörőt: a boszorkányt és a főbíró.

A természetes hóhér mialatt beletörölte véres pallosát az odakészített kosár fűrészporba, elsajnálkozott:

- Legalább akaszthattam volna! Most vagyont keresnék a kötelükön!

Város a vár ellen (Balassáné, Fánicsy Borbála)

Fánicsy Borbála, báró Balassa Zsigmondné, a borsodi főispán özvegye, a diósgyőri uradalom zálogos bérlője fészülőasztala előtt ül, s a tükörképebe rémül.

A szobában félig vetett ágy, mennyezetes, jeléül annak, hogy a nagyasszony betegeskedik. Tovább még barokk kerevet, imazsámoly, nagy mahagóni asztal, intarziás komód és a nagy, csavart oszlopokkal díszített ébenfaszekrények adják a hálóbáz bútorzatát. A bejáratú ajtó fölött a Balassák és a Fánicsyak családi címere.

- Ez a sátáni pofa! - borzad el magától a nagyasszony. - Hová lettek a hajdani bájoló idomok, delejező szemek, a vadító arcvonások?

Végigbabrikálja himlőtől kivert, fekélyes ábrázatát, felveszi az imént leoldott álorcát, mely csak a szemét-száját hagyja szabadon. A haját is fésültetni, kendőzni kéne, pongyoláját is felváltani fekete brokát szoknyával, a fejére fehér csipkefőkötőt selyem homlokelővel, hogy a méltóságos (gyászos) feketéből csak az aranszálakkal kivert spanyolos ruhaderék emelje-hirdesse a ház, az uradalom hatalmát, - de az iderendelt vendégek („Vendégek! Szolgák!”) érdemtelenek arra, hogy illedelmesen fogadja őket. Jó nekik a negligzsés nagyasszony, különösen, ami vár rájuk, ahhoz!

(Jut eszébe a kis Bálint, sógorának, a nógrádi Balassa János fiának az álorca feletti csodálkozása: „Asszonynéném a maszkát sose veti le? Úgy tudta, az asszonynép csak éccakára vesz maszkát, hogy kencében tartsa magát!”)

Most inas nyit be nesztelenül, nemez cipőben, mert a palotában síri csendet parancsolt a nagyasszony.

- A miskolci urak, nagyasszonyom...

- Csak várakozzanak még! - ingerül az úrnő, noha az elmélkedésen kívül semmi dolga nincs, de hát a jobbágy az szolga, még ha Miskolc királyi város hites magistrátusa is. - Hadd nyúvassza őket a hely szelleme!

Odakint, a szomszéd fegyverházban (ott fogadja az alattvalókat, hadd féljék a házat, hárman várakoznak a város magistrátusai: Iszkara, a bíró, Literáti és Vincze magisterek.

- Bizony mondom - kénytelenkedik sajnálatra Vincze uram -, asszonybőrbe bújt ördög ez a perszóna! Amondó volnék én: ha együtt vállaltuk a küldetést, együtt viseljük a megpróbáltatást is...

- Lelkemre nem venném, bátyámuram - nyugtatja az öreget a főbíró -, hogy miattam sínylődnének e gonosz asszony börtönében! No, meg, hiszem, hogy a királyi pátens láttára megcondorlik ökelméje!

- Dejszen még szóba sem merült velünk! - veti ellen Literáti.

- Mert szóhoz se juthattam. Csak közölte velem ultimátumát. No, de ha meglátja a királyi bullát, tudom, visszakozik majd!

- Jámbor hitű öcsém - így az öreg Vincze -, én nem hiszek már az Oltáriszentségben sem!

- Urambátyám! - döbben rá Literáti.

- Aki öcsém - fejezi be hitetlenségét az öregúr -, a törvények ellen már ennyire merészkedett, mint ez itt, hát annak a királyi parancs is falra hányt borsó!

- Megnyugodjanak, uraimék - sürgeti távozásra társait a főbíró, mert a szomszédból már hallatszottak némi neszezések -, megszabadulok én is, csak menjenek! Holnap már áldomást iszunk a szabadulásunkra! Meglátják, uraimék! Most menjenek!

A két tanácsúr sietve kioldalgott, ne lássa hát őket az a varangyos némbor, ha már ily kegyetlen választás elé állította őket.

- Ha ma nem térnél meg, főbíró uram - lép vissza sebtiben Literáti -, a népet nem lesz nehéz cselekvésre bírni...

De már nyílt is a két termet összekötő ajtó (amely még nyikorogni is megtiltatott), s deákja előtt maszkában-pongyolában megjelenik a nagyasszony. Vastag szája alatt sötét ráncok szabdalják álla bőrét, alakja-gerince csak alig tarthatta ildomos méltóságát. Ahogy jött, hamarost betelepedett fehér medvebőrrel letakart trónusába. (Mert a süppedékes, drága perzsákkal letakart pódiumra tett öblös támlás széket szívesen avatta trónusává maga alatt.)

- Na, bíró? Te maradtál? - ölte sajnó fájdalomát dölyfös számonkérésbe az úrnő.

- Én vagyok a város főbírája, asszonyom... Úrnőm, hogy maszkában fogadsz... Hihetem, hogy nem álság a szavad?

- Pimasz! - jajdul inkább, mint csattan fel haragjában a nagyasszony. - A maszka - női hiúság csupán. (No, persze - gondolta aztán -, jelennék csak meg fekélyes arccal, mindjárt zár alá vennék a várat, járványt, kolerát riogálva.) A negligém meg legyen biztatás, hogy udvarosomnak tekintelek... Szóval - kezdte aztán, hogy hamarabb befejezze -, te felmenél a királyhoz panaszkodni - ellenem?

- A város küldött, s mi három mágiszterek mentünk, mert a király közelebb Pozsonyban, mint a császár Bécsben...

- És elsírtad városod panaszát a királynak. A császár fiának. Hogy sínylődtök erőszakom alatt. Hogy polgáraitokat jobbágyi szolgálatra kénytelenítem, s még a nemeseket is megfosztom kiváltságaiktól...

- Hogy a pálosoknak elvetted szőlőbirtokait, leromboltad szentléleki kolostorukat, feldúltad tapolcai apátságukat...

- S míg ti ott fenn voltatok az udvarban, addig én feldúltam házatokat, s bosszút álltam pimaszságtokért - fejezte be a felsorolást a nagyasszony.

- És bennünket, három mágisztereket összeveszítenél, hogy választanánk ki magunk közül a felbujtót, s az járuljon a színed elé, mert neked azzal van számadásod. Janicsár módi az, asszonyom!

- Miért, bíró? Teszik ezt királyok, sőt a pápai inkvizíció is. És lám, jól gondoltam! Kiadtak a társaid, mint Dózsát a parasztjai!

- Megtévedtél, asszonyom. Magam szántam magam pellengérre.

- Keresztény vagy, bíró?

- Luteránus.

- Akkor hát tudod az Írást: „Ki ellene támad a hatalmasságoknak, Isten rendeltetésének támad ellene.” Tudod-e, hogy minden hatalom Istentől való, s azt megtagadni istentelen cselekedet?

- Tehát - éled a bajra a bíró -, családom sanyargatása, jószágom feldúlása Isten nevében történt...

- Te mondod, és nagyon helyesen.

A bíró most úgy érezte, mélyére érték a vitának. Kedve lenne Pállal vitatni a páli mondást (mit az úrnő idézett), ki szerint „Nem annyira a vér a test ellen kell küzdenünk, hanem a fejedelmek és a hatalmasságok, e sötét világ kormányzói ellen”, de hagyta, hogy vége legyen a vitának.

- Asszonyom, a királyi fenség pátensét hoztam neked.

Az úrnő int a deáknak, hogy vegye és olvassa az írást. Az kezdi. „Mi, Maximilián...”

- Hagyd a sallangokat! - szakítja meg a nagyasszony.

- „...meghagyjuk és parancsoljuk kedves hívünk, Balassa Zsigmond özvegyének, nemes donnai és bozóki Fáncsy Borbála úrasszonynak, hogy nemes Miskolc város polgárait királyi privilégiumaikban csorbítani ne merészelje, őket jogaik élvezetében gáncsolni ne igyekezzon. Anno Domini, 1563. októbris 17. napján.”

A bíró győzelmesen fellélegzett, mellének dombja szemlátomást meg- és megemelkedett.

- Úgy! - dobja, ejti le szava súlyát, nehéz bizonyosságát a nagyasszony. - Szép parancsolat - a királytól. A császár fiától!... De nekem is van egy parancslevelem. Hozzá, nektek szól, bíró, Miskolc városának... Csakhogy ez meg magától a császártól való! Na, - int a deáknak, adván neki a pergament -, olvasd, ezt is!... De csak a lényegét!... Itt! - És mutatja.

És a deák olvassa:

- „... miután özvegy Balassa Zsigmondné, donnai és bozóki Fáncsy Borbála előttünk igazolta irántunk való hűségét és büntetlenségét Miskolc mezőváros polgáraival szemben, s néki minden követelését törvényesnek és jogosnak ítéljük, azért megparancsoljuk Miskolc mezőváros polgárainak, hogy őt, mint földesurukat továbbra is megbecsüljék, neki mindenben hűségesen szolgáljanak és engedelmeskedjenek. Anno Domini, 1563. októbris 18. napján. Ferdinánd.”

- No, bíró? - kaccantja el magát a nagyasszony. - Ámulsz, ugye?

- Nem értem! - süllyed magába az. - Apa s fia egymás ellen!

- Volt ez így! - állítja, de kínok közt a nagyasszony, mert a sebek tüzelnek kendőzött testén. - Endre és Béla is így volt... Aztán Béla és István... - S már sziszegve szív levegőt a fájdalomra.

- Minden áldozatunk hiába volt! - sóhajt a bíró. - A sorsunk az urak kezében vagyon.

- Egy üveggolyó! - mondta az asszony, de maga se értette, mire.

- Nagyasszonyom - sóhajt szomorúan a bíró -, mi mindketten elvesztünk. Én - mert lázadót nem tűr meg a hatalom, te, mert félhetsz a bosszútól... Mert a népben már betelt a pohár.

Az úrnő fájdalma csitult, bezzeg, ereje bokrosodott.

- Az alattvalók hálátlanok, ingatagok és színlelők, tudom. Ha kegyetlen vagy velük, a lábad elé vetik magukat. De mihelyt szorult helyzetbe kerülsz, fellázadnak ellened.

- Lám csak - mosolygott lemondóan a bíró -, mindketten buzgón forgattuk a firenzei kancellistát! Csakhogy én engedelmeskedni, szolgálni is tanultam Machiavellitől, míg te, asszonyom, csak uralkodni. Pedig az olasz könyvében legalább annyi az intelem, mint a biztatás...

Az úrnőn megint erőt vett a fájdalom, fulladozni kezdett.

- Ha a hatalom... félni kezd... az anarchia... Én csak uralomban gondolkodhatom...

- Asszonyom! - kap hozzá a deák, és felemeli, hogy bevonszolja a hálózatra. - Úrnőm! - és kétségbeesetten csenget.

- Nem engedhetem - hörgi most már, s a berohanó hajdúkra kiált. - Vigyétek el!... Tömlőcbe vele!...

És már este, hogy a bírót hiába várta a város, nép gyűlt a Piac téren, és kiáltozták:

- Befogták a bírót!... Ne hagyjuk magunkat!... Gyerünk rá, a gonoszra!

Ott a téren a magisztrátus, ott Vincze meg Literáti is. A szívükben mély szánalom, lelkükben mély furdalat, hogy értük, helyettük szenved fogságot, s tán kínzatást is a bíró.

- Gyerünk, polgárok!... Aki lelke van!... Kaszára, láncfára, aki tud! Szabadítsuk ki a bírónkat!

- Csóvát a várra! - kiáltják sokan, és indulnak is. - Füstöljük ki a Gonoszt!

És ment a nép, bírót menteni. De a vár láncos hídja nem eresztett, az árok meg vízzel áradott, a várnép meg nem mert mutatkozni (a diósgyőri vár pihenőhely volt mindig), a népi lelemény csak a tűzben bízhatott. Lángos csóvák sokaságát vetették át az árkon, vélvén, csak belekap a deszka- meg nádtetőzetbe.

És belekapott. Lángok lobbantak a tetőzetben, tornácok grádicsán, könyöklőin, s a kómába ájult úrnő megrettent szolgálai ijedten nyitottak börtönt, eresztettek láncot a hídon, szolgálva a népakaratnak, mely egyszer, az Úr 1563. esztendejében uralni tudta az uradalmat.

A prédikátor (Károli Gáspár)

Téres, nagy portán áll a tarcali bíró háza. Három vértelket láncoltak egymáshoz a jussolók, így egy holdat is kitett a fundus. Még két holdat mögötte a hatalmas gyümölcsös. A ház széles, oszlopos tornácát meg illatos-szagos csemegszőlővel futotta be, így a gazdának „szája ügyibe” esik az égi manna, ha éppen annak élvezetére csordul a kedve.

Most egy töpörke, gyászruhás asszony instálkodik a bíró színe elé. Kormorás Gergely, a bíró a tornácán fogadja a falu nyűgösebbjét, csak a módosabbját infitálta volt beljebb, a kalács- meg birsalmaillatú, hús szobák belsejébe, a borral-pálinkával terített ebédlőasztal mellé.

- Hát, mondsza lelkem, mi bajjal kerültél elém! - biztatja a sírástól kiveresedett, gyászában megkornyadt asszonyt a bíró.

- Nagy bajom van nékem, Gergely bátyám! - jajdul fel az asszony, sírásban csukladozva. - Merthogy ez a megátalkodott tiszteletesünk hogy el nem temeti az én drága jó uramat. Nem, asszongya, ő semmiféle szentséget ki nem szolgáltat addig, amíg a tályai elsőpap engedélyt nem ad rá. Míg hogy fel nem oldja felőlünk az átkot, amit a két veszejtett diák miatt vetett ki ránk...

- Tudok én, lelkem, tudom én arról! - mondja, s bappog a pipájába a tarcali bíró. - Tudok én erről a megveszekedett dologról, hiszen hogy az én tisztességem miatt hárul a falura ez az istentelen átok. De hát, mondsza csak, jóasszony, mifénét tehetek én az Úristen földi helytartói ellenében? Engem a törvény, őket meg a zsinati ukáz köti...

- De hát valamit csak kén' tenni mán... Kend a bírónk, Gergely bátyám, csak nem veszhetnek pokolra szegény ártatlanjaink! Őt kisdedet már mint a kutyát, úgy kapartak el! A Kondás Juli urát is, mint a dögöt... Templom sincs, úrvacsorával se szolgál a pap... Hát hogy lesz mán ezután, bíró uram?... Csak kén valamit ellene, nem?

És folyik az asszonyból a szó meg a könny, felváltva, mint a vízfolyás. Hogy ott van az ura négy álló napja kiterítve, várja a végtisztességet, amit megvontak tőle, mint éhezőtől a falatot.

Benne, a bíróban is megmozdult a kénytelenség. Merthát csak utána kell nézni ennek a tarcali interdiktumnak vagy mifénének, ahogy a papok mondják a jussukat.

- Jól van, jól, hadd el már! - mondja a bíró, elunván a kerepelést, s szedelődzködött, hogy induljon. - Hogy lásd, nem rajtam áll a dolog, eljárók az ügyedben...

És ment. Már nem a paphoz, hanem a kenyéradó urához, a grófhhoz, fel a kastélyba. Az asszony is ott kerepelt mellette, bizonygatván, hogy az ő baja nem csak övé, hanem a falué is. A kastélynál aztán lemaradt a bírótól, hadd menjen az a maga hivatalával a nagyúr, gróf Magócsy Gáspár úrhoz, ki testvérével, az András úrral volt e nagy vidék birtokosa.

- Na, Gergely, Komorás Gergely, mi baj úz megint? - fogadta a gróf kastélya tornácán a bírót.

- Jó nagyuram - hajlongott az a szép szakálló Gáspár úr előtt -, nem hagy engem békén a falu. Nem szenvedhetik ezt a zsinati átkot. Se templom, se úrvacsora, se bémálás, se temetés, semmi! Hogy lehet már Isten ígéje nélkül hagyni a népet? Nem Istennek tetsző dolog ez, méltóságos gróf úr!

- Van tudomásom Tarcal bajáról - így a gróf -, de a bűnéről is! - emeli fel fenyegetően az ujját, közben eszibe sincs beljebb invitálni a bírót. Nem vendég, gondolja, csak hivatali szolgálatban jött, hát csak álljon öt lépcsővel alatta, szolgálatosan. - Hogy hát azt a két gönci deákot a szőlőkerülőd hókon verte. Tudom, a nagyobb bele is halt, a kisebb meg ott nyomja az ágyat az esperes úrnál...

- De hát loptak, a disznók! - tör ki, de már harapja is vissza a nyelvét a bíró, kit a tulajdonában megsértett ember bosszúja hajtott. - A kerülő meg hát... Tette a dolgát!... Ha egyszer azok szembeszálltak vele!... Hát védekezett!...

- Pár szem körtéért - emberéletem? Gergely! Hát nem loptál te is legénykorodban? Még én is, kebelszám! Pedig hát nekünk, neked is ott volt a sajátunk, mégis! Mert a lopott az édesebb a késznél!... Hátha még éhes is az ember!... Ezek meg Debrecenből tartottak Vizsolyba, hogy a Bibliában segédkezzenek... Vándordíákok!

- El is ítélték a csősz, annak rendre-módja szerint! De azt meg kell érteni az esperes úrnak is, hogy én is kötve vagyok!... A tokaji tiszttartóhoz, a szepesi kamarához, no, meg a kassai főkapitányhoz... Hogy nélkülük én semmi se vagyok. Foglyot nem adhatok a bosszú kezire... mellé még fellebbviteli jog is van a világon... Azt is ki kell várni!

- No, jó! - mozdul, hogy befejezte a fogadást a gróf. - Meglátom majd, mit tehetek értetek. Beszélek az elsőpappal.

Menesztett aztán sebes kocsit Károli Gáspárhoz Göncre, hogy jöjjön tüstént, mert sürgős beszéde van vele. Jött is az még estére, mert a testvér-urak jobb támogatói voltak öneki, mint a saját eklézsiája. Hálásra ilyenkor mindig ott tartották a kastélyban, hiszen lelkipásztora ő a Mágócsyáknak.

- Jól tudod, esperes úr - kezdte a gróf, amint az út porát lemosván, elébe járult az elaggott prédikátor -, hogy én segéllem a te munkálkodásodat. Fizetem a bibliádat, kvártélyt adok a nyomdádna, hogy áldásos munkád befejezzed. De lám csak, itt a főherceg úr levele is parancsolatban, hogy téged szigorúan megbüntesselek, miérthogy szuperintendáns módján büntetted a tarcaliakat, pedig csak egy falusi istenszolga vagy...

- Méltóságos gróf, nekem istenes jótevőm - teszi keresztbe mellén két karját, s bókol serényen Károli Gáspár -, én nem más, mint a gönci zsinat rendelése szerint...

- Tudom, tudom - vág szavába a gróf -, de hát kell ez neked? Kell ez nekünk?... Most, mikor oly nagy szükségünk van a hatalom s a hívek támogatására, akkor egy egész falu népét kiközösíteni a lelki javakból?

- Méltóságod - érvel alázatosan a tiszteletes -, hadd idézzem emlékezetedbe az Úr Ezsaiásnak hagyott szavait: „Valamely ország és nemzetség nem szolgál neked, el kell annak pusztulnia...” S a tarcali bíró s falunépe behódolt a szentháromságot tagadó, istentelen, gyeheña-fajzat Egri Lukácsnak, s eretnek tanokat terjeszt.

- De hát mit kívánsz? Elítélték a gyilkos szőlőpásztort, annak törvényes rendje-módja szerint... - vetett ellen a nagyúr.

- Elítélték - hánytorog Károliban az elégedetlenség -, de elmulasztják a végrehajtását. S ahogy én ez eretnekeket meg a reformátusfaló főkapitányt ismerem, fel is mentik a gyilkost csak azért, hogy ellenünk tegyenek!...

- De hát mit akarsz ez átokkal elérni? - ingerül vitára a gróf. - A törvény, az udvar ellenében!

- Hogy e kénytelenségben rászorítsák a bírót a kivégzésre! - A prédikátor most feláll, s jární kényszerül, hogy a bensejében forrongó indulatnak engedjen. Csontos, magas, szikár alakjának árnya most félelmetes. Mint a Ninivét átkozó Jónásnak, oly fenyegető az alakja. - Pusztuljon, ki az egyházra kezét emel! A deákok egyházi küldetésben álltak!

- De loptak - egyházi küldetésben!

- Méltóságos úr - vált bibliás hangvételre a prédikátor. - Isten a tulajdonosa földi javainknak. Mi pusztán árendában élvezzük gyümölcseit azért, hogy szolgáljunk vélek a szűkölködőknek... A deákok szűkölködtek, s éltek Isten adományából.

A gróf érezte, itt a pap vészes húrokat penget, kálvini szólamokat kever a lutheri tanok közé. És kezdte magát nem jól érezni, mint a gyermek, akit bölcseséből akarnak kiforgatni. Így vitte hát dűlőre a dolgot.

- Látom, érsek úr, az inkvizíciós düh elfojtja benned a kegyelem méltóságát. Lásd-e, most én verselek úgy, mint neked illenék: én térítelek a türelem, a megbocsátás, a kegyelem szentségére. Nem azért, hogy megbocsáss a bűnösnek, hanem azért, hogy bizalommal légy a világi hatalom iránt. Hisz lásd, a főkapitány csukta Ung várába ellenségedet, Egri Lukácsot is...

- Még él. Pedig a pokolban lenne a helye!

- Látom - áll fel a gróf is kényelmes zsöllyeszékéből, jelezvén, hogy befejezné a vitát-, látom, hogy a magasztos cél téged elvakít, s nem válogatsz az útban, mely hozzávezet. De én nem akarok sem a néppel, sem az udvarral perelni. Azért fogadd meg ultima rációmat... Vagy feloldod istentelen átkodat Tarcál felől, vagy nem támogatom többé a Bibliádat. Mert szeresselek bár Károli Gáspár, de Tarcál népe kedvesebb nekem egy vakbuzgó prédikátornál!

Károli megállt merengő sétájában, mint akinek vállára mázsás zsákokat raktak, s azt kell mérlegelnie, elbírja-e még. Súlyos döntés intette belátásra: seniori tekintélye vagy életműve, a Biblia. Mert a grófi támogatás nélkül nem bírja pénzelni a nyomdát.

- Győztél felettem, méltóságos uram - enyhül békére végül is. - És fogom is kérni az Urat, hogy megbocsássa elvakultságomat. De megértsed: az üldöztetés, s az eretnekek elleni harc annyi energiát emésztett fel bennem, hogy önmérsékletre alig van erőm...

És attól fogva Tarcál felszabadult az átok alól. Tárult a templom, zsolozsmált a pap, kántált a kántor, s a Biblia is világra került Vizsolyban, 1590-ben, anno dacumal...

Pataki közjáték (Balassi Bálint)

Jánoska alszik az alkóvban kiképzett csipkesátor alatt. A láncon függő bölcsoje is nyugszik, most nem ring. A kicsi ujj a szájában, úgy alszik. Szinte horkol magában. Mintha csak az apja kicsinyített mása lenne! A kis, fürtös haja fekete, mint a Bálinté, az orra máris csontos, az arcéle ettől olyan éles, szinte erőszakos.

Krisztina a szófán ül, a kápolna oltárterítőjét hímezi aranyfonállal. Ezt nem bízhatja jobbagynépre, asszonyokra, mert kilopják, kispórolják belőle a szálat, sárga selyemmel pótolván a drága huzalékot.

A falról a várúr, Dobó Ferenc harcias képe tekint alá. „Mit szól majd Bálint - szorong magában Krisztina -, ha meglátja újra a falon, ahonnan két éve, 1584 karácsonyán tépte le? Hja, a tűz a vizet nem állja!... Hát majd állja ezentúl!”

Kint, az udvaron a kulcsárné kárpál. (Ki nem állhatja ezt a vén szipirtyót!) Vércsehangján szidja a cselédeket, mert dézsmálják az éléskamrát. Ha rájön a báró úr - rikácsolja -, deresre húzza, kalodába töri mindüket, mert az olyan!...

- Az ám, a báró úr! - sóhajt magában Krisztina. - A deli-szép Balassa Bálint! Az erdélyi udvarhölgyek szemefénye, sóvár asszonyszívek bódítója!...

És még gyúlt volna a bajszó, a panasz a hitvesi ajkakra, ha kintről a szolgáló nem kopogtatna. Az alig várja meg, hogy ő kiszóljon, már ront is befelé, a hátában jajgató solymászfiú előtt.

- Asszonyom... - mukkan a lány, de szavát elfojtja a mögüle térdre bukó fiú.

- Jaj nekem!... Belehalok! - lihegi az, mintha utoljára, s elvágódik a köves padlatot takaró jegesmedvebőrön.

- Összevérez itt mindent! - jajdul rosszallón Treszka, a szolgáló, és nyúl a fiúhoz, hogy a prémet védje a vérző bajtól.

- Hagyd csak! - szól az úrnő, s kel hozzá, hogy felsegélje az elesettet. - Menj inkább, hívd a felcsert!

A lány kisiet, maga pedig a solymászfiú fejét emeli az ölébe, kendőjével törli annak homlokáról a vérverejtéket.

- Mi történt veled, fiú? - kérdi aztán.

A beteg szeme felnyílik, szája édeskés mosolyra senderedik, tán hogy úrnője ölét érzi, azért. Aztán szapora nyögések közt kezdi szenvedését.

- Kár volt nekem... Kár volt rám bízni a leskődést, úrnőm...

- Bizalmasunk vagy, Dávid... Tudod! - vigasztalja-biztatja ő, Dobó Krisztina, báró Balassa Bálintné, a sárospataki váruradalom birtokosa. - Nem bízhattuk akárkire, tudod...

- De ilyen rabiátus embert kifürkészni, kész életveszély! - nyögdeli a fiú, s ahogy látja az ő sürgető-biztató tekintetét, elkezd. - Hát... Mentem én a báró úr után... Leskődve-rejtőzve a bokrok, fák közt... Várva, hogy... Meg védve is, ha vad támadna rá... Mert ő magában se fél az erdőn... Az úr fel se vesz egy farkast vagy disznót...

- Na és? - sürgeti úrnője, ki látja, hogy a fiú a hátán vérzik, arcát túske, karján az inget ágak bozótja tépte fel, vérezte be. - Istenem! - jajdul a láttán. - Nagyon fáj?... Mindjárt itt a felcser, ne félj!

- Mint vadállatnak, úgy hajtott nekem... Lóval!... Megtiport, tán a gerincem, bordám törte. S még visszahajtott volna rám, ha én végső erőmmel fel nem kapok a lóra, s egerúton haza... Útközben éreztem, hogy odavagyok... Még jó, hogy jobban ismerem az erdőt, mint ő, különben agyongázol...

- Úgy megdühödött?... Kilested őt?

- No, persze!... Mert láttam, hogy a tisztáson egy lovas várta. Valami futár lehetett, s egy levelet adott az úrnak...

- Levelet? - kérdi Krisztina. - S milyen volt? Tekercs vagy háromszögletű?

- Ahogy a futár elment, felbontotta... Olyan háromszögletűnek láttam. De veszemre lett, mert hogy megreccsent alattam valami ág, s ő megláthatott... Úgy rontott oszt nekem...

A felcser jött, szolgálóval a nyomában.

- Vigye a fiút, Mátyás - rendelkezett az úrnő -, és legyen rá tüzetes gondja... - Azzal a solymászt azok ketten felkarolván, eltűntek a hálólázból.

A kicsi nem ébredt. Krisztina tüstént hozzálátott, hogy eltüntesse a vérnyomokat a medvebőrről. Sót szórt rá, s kefélté vizes kefével. Sok idő telt a bíbelődéssel. Még be se fejezhette, megjött Bálint. Sötét haját szarvasbőr süveg fedte, prêmes zekéje alól gyolcsingének bő szárú ujjja szabadon lengett, időnként fel-felcsúszva, látni hagyta sötét szőrű, izmos karjait. („Derék egy vad, a beste lelke!”)

- A vércsepp ide vezet - tört be hozzá köszönet nélkül. - Hol a gazember?... - Arca a haragtól előbb piros, aztán, hogy ő vádlón és mit sem szólva rászegezte mély tűzű tekintetét, sápadni kezdett. - Csak nem te küldted?!... Utánam? - Aztán, hogy e gyanúra ébredt, úri szokása szerint, ha sarokba szorult, támadni kezdett. - Biztos a bátyád, a drágalátos... Az fogadta fel!... Mert te nem mernél illet...

- Hogy nem mernék? - szólt ő szűkülő szemmel, állva az ura mérgező tekintetét. - Hát azt hiszed, hogy minden csalárdságod eltűröm én? Hogy mert befogtál az ágyadba, egyúttal mint kakukkfőka, ki is forgathatsz a birtokomból?

- És ezt hogy merted? - veszi észre a „birtokába” visszahelyezett képet Bálint. - A megölő ellenségünk képét kitenni!

- Nekem védőm, s nem ellenségem! - áll Krisztina a kép elé, testével védve azt a Bálint dühe ellen.

- Őt véded, ellenem? - zúdul rá zajgó haragja -, aki a királynál hazaárulással, a pápánál meg vérfertőzéssel vádolt? Mert fájt neki a házasságunk!

- Az érdekházasságunk, Bálint, az fájt neki! - javítja ki Krisztina epésen. - Hogy te előbb negéddel, aztán erőszakkal beleültél a téres Dobó-vagyongba. Betörtél a várba is. Lefegyverezted az öröket, s erőnek erejével behurcoltattad legényeiddel a pataki papot, hogy összeadjon minket sebtiben... Hogy a házasságunkkal megmentsd magad a koldusbottól!

- Asszony! - szisszen fel Bálint, s a most elfojtott méreg bevért szeme tükreit. Szíve szerint most leütné, felmorzsolná ezt az asszonyt, úgy érzi, de boldogtalan sorsa meggondolásra készteti. És hogy összeszedje magát, a gyerek bölcsője felé fordul. - Látod, Musztafa, milyen az anyád? Hogy mit nem fog rám az áspis?

- Mit musztafázod azt a gyereket?! - háborodik oda az asszony. - Lám, nem hiába illetnek törökösséggel!... Van annak a gyereknek rendes keresztény neve is!

- Jól van! - s most Bálint nagy hangváltással fordul vissza a bölcsőtől, hogy a színeváltása megdöbbeníti az asszonyt. - Jól van, megbocsátok a fiúnak, hogy leskődött utánam... Megtapostam, tudom... Majd kiengesztelem. Adok neki egy lovat. Kettőt!

- De bőkezű vagy! - fogadja Krisztina szorongó aggodalommal a bejelentést. - Adakozni, pocsékolni tudtál. Mindig is!... Ha a magadéból tennéd!...

- Lovam még van, magamnak is! - vág vissza, inkább magát biztatva Bálint, bár érezte, hogy ez az asszonyt most nem győzi meg.

- Ha meghagyják a testvéreid... Azt is! - így az asszony -, mert kiperelték már alólad az ágyat is...

- Ki a drágalátos bátyád, a Ferenc! - üt ingerülten a kép felé Bálint. - A tűz égesse meg!

- Mi nem voltunk oly hitszegők, mint a Balassák! A Menyhért meg a Zsiga, a keresztapád! Meg az apád is! - Itt azonban elcsuklott az asszony szitokszava. - Ő együtt ült az apámmal, igaz...

Bálint úgy érezte, itt elpuhult a harag, s ő engesztelőre foghatja a dolgot.

- Hisz mi rokonok vagyunk... Testvérméhekből születünk. Mért kell minekünk így...

Most Krisztina is a bölcső fölé hajol. Jánoska felsírt, az éles hangok felverték álmából. A síró hangra az alkóvból nyíló ajtón benyit a dajka, de ő visszainti. - Hagyd csak, Maris, majd magam! - És kibontja a gyereket a szennyesből, hogy tisztába tegye. Aztán a gondot folytatva, könnyekbe törik a büszkesége.

- Mégis zabigyerek lesz a fiunk...

- Az én fiam? - hőköl gerjedve Bálint. - Balassa Bálint fia zabigyerek?... Hát mégis? - és káromló arccal vág a falikép felé.

- Bizony! - veti ki végső bánatát az asszony. - A pápa érvényteleníti a házasságunkat.

- Akkor nem leszek pápista! - veti el a gondot Bálint. - Kiállok a vallásomból!

- Ki ám - szegzi kemény állát az ura ellen Krisztina -, de nélkülem, Bálint! Mert nekem már ebből a hercehurcából elég volt! Megvetnek a megyében, meg se hívnak, szóba se állnak velem a népek! Kiközösítettek, megvetettek lettünk! A szerelmedért még vállaltam a családom, a világ ellen a harcot, de te megcsaltad azt is. Nem szakítottál, titkon levelezel Losonczy Annával is! Én balga, azt hittem, annak vége!

- De hát vége is! - kap a szóba, mint fuldokló a szalmaszálba Bálint, s bizonyságul kibontja, átnyújtja a zekéjébe rejtett levelet. - Olvasd csak, olvasd!

Krisztina olvassa Anna levelét, amelyben az lemondja, elutasítja Bálint könyörgő közeledését, hogy újítanak fel, kezdenék újra régi idilljüket, mert annak az egri pár napnak az emléke még most is fel-felparázslék az éjszakáiban.

Az asszony most feltüzel, majd kilobban a hévtől.

- Úgy! - fújja ki dühét, s úgy érzi, most lángolna, ha gyújtaná a lehelletét. - És most én essek hasra előtted, mert az a dajna visszautasította az epekedésedet!... Hát bolondnak nézel te engem? Azt hiszed, hogy egy Dobó István lánya, Várday Mihály özvegye keblére öleli azt, akit egy Ungnádne eldobott?... Hát vedd tudomásul, hogy én is elhagylak! Elűzlek birtó-

komról, mint egy csavargó kutyát! Ha nem akarod, hogy a császár csapatai vessenek ki. Csak át kell szólni a bátyámnak... Akkor szépen eltakarodsz innen!...

És Bálint, Balassa Bálint, a báró-költő már felhergedne, korbácsot ragadna, „angárd”-ot kiáltana, mint úri szokása volt eddig, ha sérelem érte, hadakozna, ha volna katonája még, de hát...

A vár a Dobóké, birtokait meg - amit még nem kótyavetyélt el -, bátyja és testvérei perelték el tőle, szerelmei meg - mik eddig éltették - meghültek iránta...

Hát csak fogta magát, és tépelődni, hogy mihez is kezdjen ezután, a szobájába húzódott, s lelkében-szívében már csirázott a villoni hetyke csavargóhumor, s „Bánja az úristen” dallamára, hogy:

„Szabadsága vagyon már én szegény fejemnek,
Szerelemtől nincsen bántása én lelkömnek...”

Comenius

A szűk kollégiumi szobácska zsúfolt bibliotékának tűnt. A polcokat roskadásig megtöltötték a vastag föliánsok, Locke, Bacon, Hartlieb és Stoughton művei. Comenius különösen szívesen forgatta a Novum Organont és Locke Essay-jét, ott tárolta azokat a maga Orbis Pictus-ának társaságában. Asztalát elborították a maga rajzolta táblák, a falakat a képes ábécét szemléltető tablók, rajzolatok.

Dravik, ez a koldus külsejű próféta, az üldözött cseh testvérek világi papja, ez a sovány, csontvázra fogyott aszkéta gyözködi hajdani barátját, hittestvérét és oskolatársát a homályos-árnyas cellaszobában, amelynek puritán bútorzata komoran sötétlett a kísértetfehér falak előterében.

- Emlékszel a negyvenhármás látomásomra? - kérdezte Dravik, s hangja halk, suttogó volt, szinte a túlvilágról visszahangzó -, Már akkor kijelöltem az utadat. E világ legfőbb ellensége, antikrisztusa a Habsburg héja, a bestia. Ellene négy felől indul istenítélet. Keletről az Isten kegyeltjei, a Rákócziak, délről a görögök és a rácok, nyugatról a helvétek, és északról a lengyel-litván-orosz invázió. E négykarmú isteni oroszlán fogja felmorzsolni, szétszaggatni a Habsburg héját, a bestiát!

Comenius borzongva látta a sápadtra nyomorult csontvázarcból kivakító, szikrát lövellő órjas szemeket. E villámló tekintetek, mint a sötét barlangból elővillanó hiéna szemei, mérgezve ölték. A huszita szent tűz, az űzte a cseh testvéreket Habsburg Lipót uralma ellen, aki kegyetlenül szétszórta maradványaikat, a fehérhegyi, pfalzi kudarc után bekebelezve az önálló Csehországot is. A szent bosszú kötötte-fűzte egybe a cseh testvéreket egy hazán kívüli hívő szövetségbe, amelynek Unitas Fratrum volt a neve. E szövetség lesznói közössége választotta seniorává, első papjává őt, Comenius Ámos Jánost, aki most negyedik éve nevel papokat és tanítókat Patakon.

Most is érezte, hogy ez a szent kötelék mint tartja fogva, nyugöli-vonja magával, eszébe juttatván, hogy ez a Via, az égi út, amelyen lépnie, haladnia neki elrendelt küldetése.

- Tudom - folytatta a megszállott Dravik, az önsanyargató látnok, aki gyalogosan zárandokolt hozzá Lesznóból, hogy figyelmeztesse a testvéri szolgálatra, fogadalomra - tudom, hogy az elhalt hercegi párnak tett ígéreted, s e pataki sikerek eltántorítottak a céltól, amelyre Lesznóban felesküdtél... Felesküdtünk! - javította aztán ki önmagát, karmos csontujjait intőn emelve az égre, miközben koldusgúnyája bő ujja visszacsúszván, láttatni engedte csontjára fonnyadt, ványadt karját. - Ne feledd, az Unitas vár!... Visszavár... Te vagy első papja, püspöke... Tán az utolsó!... Itt a küldetésed - hogy meggyőzd a fejedelmet és az ifjú herceget küldetésük isteni rendeléséről -, lejárt. A politika itt már nem szolgálja a vallást. A pedagógián meg túlmutat a te küldetésed. Patak nem Leszno. Az Unitas visszavár!

Comenius maga is elsápadt a megidézett látomás, s a túlvilági hangok eme sírhideg szellemétől. Csak a szolgáló növendék, az ökonomus megjelenése téríthette vissza a földre, ki tálcán hozta a vacsorát mindkettejüknek: két cipót, gomolyasajtot hagymával és egy meszely vörös bort „kísérőnek”.

Ám Dravik, amint meglátta az étket, az imázsámolyhoz lépett, s két aszott karját az égre emelte.

- Hallod őt? - kérdezte Comeniustól, aki a földbe gyökerezett lábbal ámuló diákot kiintette a szobából.

- Kit? - kérdezi ő megkövülten.
 - Nem hallasz semmit?
 - Semmit - mondta ő.
 - Most parancsolta... Blohuszlav testvér... Hogy tartóztasd meg magad a földi élvezetektől... Óvakodj a testi vágyaktól! - suttogta elhaló hangon Dravik.
 - Éhes vagy, azért vizionálsz - állapítja meg Comenius. - Ennél talán...
 - Nem-nem! - tiltakozik a próféta. - Az éhség a lélek győzelme a testi vágyak felett. Jó ez a szent gyengeség... Érzem a Gondviselést magamban... Rábízom magam... Vezet a küldetésben... Lefekszem, hogy hajnalban útnak induljak...
 - Feküdj... - int ő bizonytalanul az alkóv alatti hálólhelyére.
 - Nem-nem! - hárítja el Dravik a szívességet. - A szérún a széna jó lesz... Megszoktam... Hajnalban már nem zavarlak... Elmegyek... Te meg ne feledd! Vár az Unitas...
- És ment, ahogy előző nap jött: csendben s kérlelhetetlenül, mint maga a végzet. Comenius nem ment utána, mert látta a helyét, abban megképzett előtte a lengyelországi menedék, Leszno, az öreg, roskadt falú imaház, a sápadt-szakállas testvérek gyülekezete, a Bibliára tett esküje, és minden. Úgy érezte, Dravik nem ment el, itt van őbenne magában. Ő Dravik, az Eperjesen át Lednicébe tartó próféta, akit a gyülekezetet szétverő Lipót pusztítására rendelt az Úr. Nem nyúlt a vacsorához, hagyta asztalát, könyveit, tábláit, vette útizsákját, és pakolni, csomagolni kezdett...
- Ezalatt a rektor, Tolnai Dali János szobájában éles hangon panaszkodik Veréczi uram, a pataki első lelkész, a teológiai újítások esküdt ellensége, a hazai presbiteriánusok tüzes szószólója.
- Meg nem foghatom rektor uram - folytatja a már jó ideje kezdett kárpálódásait a jóember, miközben a rektor redőzött homlokkal igyekezett hadaró, szapora beszédétől kiérteni a mondandókat -, hogy kegyelmed, a fejedelemasszony kegyeltje hogyan engedhet ennek a felforgató morva huszitanak...
 - Merthogy ő is a fejedelemasszony kegyeltje, tiszteletes uram...
 - De hát ki ő, mi ő? - vonja csontos nyakát görnyedt vállai közé Veréczi -, Mivel különb ő mitőlünk, s kegyelmed más többi teológusától? Hogy ő háromszorosát kapja a mások gázsijának! Hogy mi, többi verbalisták fel sem érünk az ő vizuális metodikájához! - S a szapora beszédű pap a túrtőztetett indulattól most nyögdécselő hebegésbe kezdett. - Az ő „látható világa” tán különb, mint a meditáció mundi?... A szem... hogyismondjam... nemesebb a szájnál?... Hiszen... az Igét nem a szemmel... a szájjal hirdeti a prédikátor!
 - Édes uram-lelkem! - fogja kérőre-könyörgőre a hangját a rektor, s hogy leszerelje a lázadót, tölt a pataki vörösből a már kiürített poharakba -, A fejedelemasszony maga szemlélte meg Comenius testvérünk játszó scholáját. Látta kegyelmed is, hogy diákjaink mily felszabadult lélekkel élték át a megjelenített bibliai történeteket. S a nagyasszony erősen meghagyta, hogy professzoraink kövessék Ámos mester metódusát!
 - Pápista bohóckodás! - fakad ki a fojtott indulat Verécziéből. - Tiszta bohóc legyen az ember? Lejáratja a tanítóságot! Még hogy „A tanító játsszon a gyerekekkel!” Ha játszik, akkor miből vizsgázik? Milyen kalkulusra?
 - Ebből! Vagy mire a vizsga? - veti közbe a rektor, de Veréczi, érvei megszállottja meg se hallja, áradón hadarja vesszőparipáit.

- Neki mi restek vagyunk az újra! Ő nem recitál, nem kántálja az Igét, mint mi, a növendékekkel, hanem mutogatja az ostoba ábráit.

A tanterme is tele mázolt tábláival! Még Istennek is földi képet fest!

- Ahogy mondja, barátom - s Tolnai Dali ujjal kap a kimondott szóba -, Dürer és Michelangelo képeiből! Mért lenne az baj?

De Veréczi ma nem állíthatja meg. Amivel tele a begye, azt most kiadja. Csúfolódva.

- Hogy a tanító mutogassa az ábécét! - és gúnyosan gesztikulál és pöffög közben. - „A - mint alma; á - mint álom; c - mint cic, a cicát, ha hívjuk; d - mintha melled döngetné; é - mintha énám mutatnál; f - mintha fújnád a fagyos ujjad...” Tiszta bohócot csinál az emberből!

- Testvérem-uram - áll fel, miután társát figyelve, lassan kihörpintgette borát a rektor - ne vitatkozzunk mi egymással. És más háta mögött!... Nem tisztességes!... Javaslom, keressük fel Comenius mestert. Okosabb, ha neki mondja el mindezt. A szemébe!

- Ó, nem! - rebben fel s ki önmagából, néz a sötétlő ablakra Veréczi. - Nekem mennem kell... Esti ájtatosságra... A gyülekezetbe... - És rohan, hosszú fekete tógája lobog utána.

- Milyen gyenge fegyver a rágalom! - tűnődik el Tolnai Dali, míg utána néz a távozónak, s maga Comeniushoz indul -, Ha szembekerül veled, megolvad, mint a viaszból való kard...

Comenius nagy rendezkedésben találta.

- Mindig munkában, mindig munkában, János testvér - köszöntött rá a komoran tűnődő mesterre.

- Rendezem a dolgaimat... Ne hagyjak magam után káoszt...

- Ne hagyjak? - képed el a rektor. - Csak nem készülsz, testvérem?... Tőlünk?... Csak nem akarsz...

- Éppen, rektor uram - felel Comenius, de csak úgy fél lélekkel, mert a másik felét a készülődés, rendezkedés gondja tartotta vissza. - Visszamegyek Lesznóba, a testvéreimhez... Tudod, hogy fogadalom köt... Jó volt veled, testvérem... Jó volt Patakon... Csakhogy... A rest butaság ellen már nektek kell megívni a harcot... Engem másfelé hív a küldetésem... És nem lehet nem mennem... Az Unitas visszavárja seniorát...

És Comenius Ámos János négy éves áldott pataki évek után visszament Lesznóba, majd annak elpusztítása után Amszterdamba menekült, hogy ott a világ nevelője lehessen.

A betyár apja (Angyal Bandi)

Szentpéter mellett, Dusnokpusztán élt nemes szentmártoni Ónody András uram, a környék elhíresült földesura. Hatalmas legelőin szilaj ménest tartott. Lovainak híre a királyi udvarba is eljutott, Mária Terézia testőrei is az ő paripáin lovagoltak, s általában a katonaság állandó megrendelője volt az ő remondáinak. A katonalovat, mint tudjuk, szilajon nevelik, hadd fusson, ugráljon szabadon, hadd izmosodjon a csikó, szokjon az időjárás viszontagságaihoz, állja a sarat esőben-hóban, bírja a zimankót, tűrje a kánikulát, legyen rakoncátlan vad, ne állja a hámot, hadd legyen huszárvirtus a betörése, kantárba fogása, nyereg alá szelidítése.

Az öregúr hát büszke volt a ménesére. Maga vezényelte a kancák sárlását (ehhez nemes csődöröket tartott, angol félvért, nóniuszt meg lipicait), maga szemlélte a sárló kancák kalickáit, kezéből ettek a hasasok, neszét, szagát, kezét szokták, s megvadultak, hanem ő, ha idegen közelét érezték, és jaj volt a csikósnak, ha valamelyik kanca csendes (azaz zshivány) sárlástól hasasodott.

Az úr jobban szerette a lovait, mint a közelébe fért asszonynépet. (Különösen öt éve, hogy magára hagyta hitese asszonya.) Nem is kaptak azok tőle jó szót, azt a kedvenceire spórolta, azok mindenikét női nevekké becézte meg: Dáma, Linda, Mancsi, Pölöske, Tündér stb.

Csak egy büszkesége volt nagyobb a lovainál, az egyetlen fia (természetes, hogy az ő nevére keresztelt András volt az is), akiből - lévén világszép, deli ifjú -, tanult embert, honoratior nobilet, táblabíró akart faragni, hogy legyen, aki fiskális úton növelheti a családi vagyont. Beadta hát Patakra latin szóra, aztán - jó feje után - törvényhallgató lett. De merthogy az esze mellett termetre és svádára is eminens volt és szilaj, mint apja, legnemesebb ménje, a Pölöske is, hát a kocsmák és a menyecskek is porázukra fogták a szemét-szívét.

- Csikóval haza ne gyere! - intette itthonról az apa az elfajzott fiút. (Csikó alatt természetesen szekundát értett az öreg.)

- Ha nem, hát nem! Rosseb, aki bánja! - hányta meg vállát az úrfi, s inkább hallgatva a szívére, mint az eszére, egyhamar kibuktatta magát a stúdiumokból, s kocsmáról kocsmára járva, elbetyárkodott a Hortobágyra. Ott útonálló, úri betyár lett, szép hölgyek gáláns kísérlője (egy romantikus lelkű baronessz becézte meg az Angyal Bandi névvel), pökhendi, úri utazók rablőja, környező ménesek lókötő tolvaja, vásárok kupece, majd a debreceni városi ménes bojtárja, számadó juhásza lett, s így, tolvajként szaporította a város ménesét.

Apja, öreg Ónody András nem is hallott felőle jót, a rosszat meg elengedte a füle mellett. „Ha elfeslett, hát csak pusztítsa magát!” - mormolta magának vigasztalásul, hogy elhallgattassa szíve zokszavát, zúgolódásait. Eltökölte, hogy ha az úrfi nem „condorlik” meg, nem tér jó útra, hát a zabigyerkeiből emel magához egyet örökösnek, emezt meg oszt egye ki a fene a pusztavilágban.

A hatszobás kúriára alig vetett gondot. Több időt töltött az istállóban, ahol a versenylovait dédelgette, a boxokban, ahol a sárló kancáit etette-simogatta ellésre meg a tanyán, ahol több karámban nyerítettek a remondának szánt ménnek. Egyszer, több időt töltött itt, mint a kúria párnái közt, ahol a soros asszony is sárló kancaként nyihorászta a fülébe, hogy „Ollan a szagja, mint a Miska csődöré no!”

Egyszer aztán a ménesgazda, a Szijjártó Esti mondja neki, hogy:

- Lopik a lút, nemzetes uram!

- Hol, te?

- Hát a Gedeon ténsúr ménesít már dézsmálták az íjjel.

- Jebezusát a fejednek! - vált ő hirtelen haragra -. Aztán megtetted-e, amit kell, Esti?

- Az íjjel is rést leszökn, nemzetes uram!

- Ha a Peleskét teszi, én utánahalok! - keseredik, háborodik el az öregúr, és elhatározta, most ráles a tolvajra, s ha megkapja, hurokra veti.

Úgy is tett. Éjszakára kint marad a tanyán. A csikósok szenvedték a jöttét: felsuvikszolták a pajtát, istállót (mert futtatáskor kint éjszakáztak a versenylovak is), hogy az lakni inkább lett alkalmas, mint a saját vackuk. Úgy is aludtak aztán tyúkálomban, vasvillával, kaszával, baltával - mivel felszerelve, hogy szúrjon-vágjon, aki éri, ha jön a zsvány. A gazda a még nagyapjától való kovás pisztolyát, az úr meg vadászó mordályát vette magához feleségül, úgy várták az éjjeli látogatót.

Nyár volt, holdvilág, s a sötétlő láthatár alól kutyaugatást, a nádas tóból békabrekegést szellőztetett az éjszaka. Alig csipádzott szemükben az álom, egy mukk nem sok, annyi nesz se hallatszott (az úr horkolásán kívül), csak egyszer hallják ám, hogy a pajta felől szapora patakopáccsal kivágtat egy lovas.

- Azistenfáját! - káromodik el a ménesgazda -, hát nem a hátunk mögött bontotta ki a nádfalat!

- A pajta ugyanis nádfalú és -tetejű hodály volt. - És épp az úr mellől, a Peleskét!

- Mert hol voltak, kutyapecérek! - rivallt a legényekre az úr.

- De hát - vetemül szóra a gazda a csikósok helyett -, a Peleske mellett a nemzetes úr aludt.

- Aludtam?... Én aludtam? Hazudsz! - menekül szitokba az önvád elől az öregúr, és dühében tobzódva vág végig ostorával a szószólón. - A Peleském!...

- Horkolt! Igenis! - vágott vissza jajgatva a gazda csakazértis, hogy védje bandája becsületét. - Attul nem hallottuk, hogy bontik a falat...

- Peleskeeee! - ordítja el magát az úr, s kap rá csak úgy szörmentén egy paripára, s nyomában a csikósok mind, hogy dobog tőlük a dusnoki puszta. S az öreg jól tette: a Szuha nádas felől hallik a nyerítés visszafelé. Jön is a pej mén, levetvén magáról zsvány lovasát, jött, és körülhízelgi-nyalja gazdáját, ki is megbabusgatja annak fűjtató orrát, hátrarendelkezik a nyomába ért csikósoknak.

- Fogjátok őt, én utánanézek a betyárnak! - És választ se várva, neki a Szuha ingoványos partjának.

- Megyek én is - mondja feléjük a gazda -, hahogy lenne valami. Miska - veti a Peleske kantárját az egyik legénynek -, te vezesd haza, tik meg gyűjjetek utánam... Csendben!

Úgy tettek, mert az úr bátor hős hírében állott, nem szerette, ha nyúlnak nézi bárki. Nem is vette szóra a bajt, neki egyenest a nádasnak. A csikósok látták is, hogy ott caplat lovával a lápban, süllyed meg kínlódik az iszapban, s egyszercsak eltűnik a szemük elől. A gazda odaugrat, ők a nyomába, s ím, látják, hogy az ingoványból kitámadt zsvány birkózik az úrral. A gazda se rest, ugrik a lóról, egyenest a nyakába az urat dögönyöző alaknak. Fogja, karolja s emeli fel hátulról, hogy belecsapja a vízbe. S ahogy a holdvilágnál a zsvány arcára villan a fény, a szabadult öreg képébe vágja iszamos öklit a gyilkosának.

- Apám! - kiáltja az tehetetlenül, kiszolgáltatva minden ütésnek.

- A Jebezusát! - förmed, s taszítja el magától, fordul hátra, s száll lovára szélütötten az öreg, mitől lélegzethez s egérúthoz jut a zshivány a beállt döbbenetben.

- A fiatalúr! - mondaná, ha merné mindegyikük, mert az úrba dermedt szavak fenyegetőbbek voltak a korbácsánál, kiváltképp, hogy a vadorzó zshiványt, a lókötő tolvajt nevezték a fiának. Csak álltak aztán, hogy a menekülő egyikük lovára pattant, s gyors patakopács kíséretében eltűnt a Sajó felé. Ők meg csak baktattak a gazda, az meg a lovába roskadt ura után.

- Feladjuk-é? - kérdezte a ménesgazda aztán, hogy megméregette hangja súlyát-puháját, nehogy magára borítsa az úr belső háborúját.

Az nagysokára válaszolt csak, inkább magába, mint kifelé hangozva a szót:

- A fiamat?... Az örökösöm?

És visszabaktattak a sötét álomba, amely a gondtól lett ólomnehéz.

Szegény Didák (Kelemen Didák)

- Végtelen mély a bűnnek kútja, de csak parány az Isten végtelen kegyelmében...

Az apát úr keresztet fekszik a nyirkos padlaton. („A Megfeszített a kereszten” - gondolja, hiszi, tudja és tudatosítja magában.) Hideg a padlat, hisz csak a mázolt föld csupán („Kőpadlatra nem telt még az adományokból!”), és érzi ürült csontjaiban a hideget. Mint huzatos házon, úgy süvít csontjai üregén át a lég. Testén („Már nem csak a lábán!”), bordáin és karján kifakadt a kóros velő, érzi, hogy élete végseje ez. („Jób vagyok most: - Bőröm megfeketedett, csontom pedig ég a láz miatt... Bűnbánatot tartok porban és hamuban...”) Jöttek testvérei, rendtársai, hogy óvják, de ő kérte őket, hagyják meg szenvedésiben, mert olyan jó az, szenvedni az Úrban, az ő kezébe halni-hagyatkozni, hisz Ő úgylis azt tesz velünk, amit szándékol.

Csak Emericus, a szolgáló testvér dacol vele, erőnek erejével virraszt felette, itatja mézes tejjel, ha köhög, törli róla a láz verejtékét. Különben észrevétlen, csak mormolja a rózsafüzért fogatlan szája.

- Édes egy testvérem, de oda is vagy nekem! Hogy milyen szép egy dalia voltál, de milyen! S most íme! Ennyi az ember! - sirgatja, és göcsörtös kézfejebe törli könnyeit.

A cella faházban még, bár már felépült a konviktus, fel a rendház, a testvérek be is költöztek, neki is kimérték a szobát, hogy meglakja, de ő (halni) itt maradt a deszkabódében, amelyben elkezdte a miskolci minorita templom és rendház építését. A valaha daliás, szép apát, a keleti világok Pázmánja, a kálvinista Kelet prófétája most aszott csont csupán. Habitusa is bő takaró immár, mely sovány testét fedi. Rendtársai kint zsolozsmáznak ajtaja előtt, most is hallik kitartó mormolásuk: „Circumdederunt me...”

- Bocsáss meg nekem, uram, patrónusom, gróf Károlyi Sándor, hogy ágyadnál virrasztó fiad kérésére a temetésedre se tudtam menni, hogy hálálkodó sirámaimat feletted elrebegettem volna, de a láz ereje, s a velő hiánya oly gyengévé teve, hogy mozdulni se tudtam támogatás nélkül...

- Sose emészd magad miattam, atyám - hallotta a megképzett főúr túlvilági szavait. - Kár volt neked ennyit emésztődnöd másokért, mindannyiunkért... Lásd, ellökted magadtól a méltóságos lakomák örömét, az adományok fölösét. Falatjaid az éhezőknek, gúnyáidat a fázóknak adtad, s te kenyéren-vízen, foszlott csuhákban nyomorogtál...

- Tudod, uram, adakozni nagyobb öröm, mint élvezni a javak örömeit...

Az apát teste már hideg, mint a föld, amelyen fekszik. Hogy gerince fájdalmát enyhítse, homlokát veri a földre; a nagyobb fájdalom feledtetni a kisebbet. Hunyt pillái mögött szelleme még föl-föllepkézi az emlékképeket. Most Árva Károlyi Klára, özvegy gróf Haller Gáborné sápatag élőképe képzik eléje.

- Drága atyám, tisztaságom öre, hat gyermekem lelki gyámola, ne menj el, ne hagyj el bennünket, szenvedőket! Lásd, megerősödtem Máriacellben, hogy tanácsodra gyermekeimmel elzarándokoltam, s örültem, hogy a nyírbátori templom építésében segíthettek. Boldog vagyok, ha sikereidnek én is kovásza lehettem, hisz amit tettél Károly, Bánya, Bátor, Bakta, Beszterce és Szeged megtérítésében...

- Ó, drága leányom!...

De csak sóhaj, szó más nem fogant a beteg torkán, mert heves köhögés rázta. Rózsás vér ömlött a földre, bepiskolva tündökletes, fehér szakállát. Emerik testvér törölte, fordította meg, miközben puha szája nem szűnt meg rebegni, az apát révületben is hallotta suttogásait. Aztán, hogy csihult a roham, lassan elősötétlett a vad Gábor, az utolsó Báthory képe, fejedelmi végparancsa.

„Az én uradalmamba, Bátorba se katolikus, se lutheránus papot, undok pápistát belépni, de még átutazni se hagyjatok!”

Aztán - ennek ellenében - az egri érsek, Erdődy Gábor képzik elé.

- Lásd, testvérem, magam is a Mennyei Bíró elé készülök, tán előbb érek oda, mint te, de most is hálás vagyok fohászkodásodért, mely lám, csodát tett, merthogy kedves városinkat, Egert és Miskolcot elkerülte a pestis.

- Nem tudtam - mondja gondolatban a halódó apát -, tán megbocsátod atyám, kérésedre Egerbe menni, azért cellámban imádkoztam lelkeinkért...

- Képzem, testvérem - hallja még az érseket -, mit szenvedtél te abban a kálvinista városban, ahol üldözték, leköpték és elzavarták a prédikátorokat, céheikből kizárták a katolikus mestereket, kiközösítették maguk közül híveinket. S lám, két-három évek alatt te csodát míveltél abban a bűnös Ninivében! Passióidon ezrek vezekeltek Krisztus nevében, korbácsolva, tövissel koronázva, kötéllel, láncsal kínozták magukat a körmenetben...

Újabb köhögésham szakította meg a túlvilági szemlét. Széttört az egri érsek képe, vérrögök toltak a szent ajkakra. Ajtó nyílt, aggódó szemek kutatták a beteg állapotát, de az apát felemelt ujja visszautasította őket.

- Hagyjatok meg emlékeim között. - Csak rebeg, de hang már nem kíséri a rebegést, Emericius intése tolmácsolja a haldokló kívánságát.

Most asszonyszemély képe tűnik eléje, köténye csücskével törölve bűnbánó könnyeit.

- Bocsáss meg atyám nekem, bűnös léleknek! Mikoron te városunkban a passiót vezetted, én aljas szavakkal illettelek...

- Milyennel, lányom? - kérdi lelke sóhajával az apát.

- Hát hogy „Ahun i! A pápista bika megent kivezette a csordáját!” Mea culpa! S az én házam azonnyomban egy villámcsapástól kigyulladt. Bocsáss meg nekem!

- Megbocsátunk ellenségeinknek... - pillant szemével a szenvedő.

- De ezzel atya - s most a nagyhatalmú alispán, Döry András képe sereglik elé -, ezzel a megbocsátással a másikat kisebbitéd! Hékám! És magadat nagyítod istenné, aki mindenkinek megbocsát! Hát ki vagy te? Kik vattok ti? Önző nádalyok, Krisztus palástjába csimpaszkodva! A tűzvész idején, emlékszem, az Oltáriszentséggel mentél a tűzfészeknek. Akkor mondtam: „Inkább egy dézsa vizet vinnél, mint azt a bálványt!” No, igen, mert mit értél vele? Amikor meleged lett, leálltál imádkozni, mert megégni nem voltál bolond. És a város, bizony égett tovább. A lángok, lám, fűtültek az imáidra!

- Bocsáss meg neki Uram... Magam helyett... - és a lélek már szedelődzködött a haló testből. - Mily fényesség ez itt előttem!... S milyen könnyű a test!... Nincs semmi... Csak fehér, rózsaszín köd... Ez itt...

A folyosón elhal a zsolozsma. A testvérek felemelik, pőre ágyára fektetik a kihűlt testet. Emericius testvér dézsában hozza a vizet, hogy végigmossa, felöltöztesse, s új habitusba öltöztesse a halottat, derekára kösse fehér cinguliumát, kezébe kedves rózsafakeresztjét.

Így ment el szegény Kelemen Didák.

Magyar Orfeusz (Lavotta János)

A miskolci Arany Korona „szála” fényes-pompázatos termeiben farsangol a város színe-java. Lejtik a francia menüettet, ropják a lengyel mazurkát, rázzák a magyar csárdást. Most épp nagy csoport karolkózott körbe, és járják a karikós racot mindenféle maszkába bújt táncosok. Vannak itt gatyás betyárok, parókás márkik, galléros hidalgók, takaros pórmenyecskék, seprős boszorkányok, vasorrú bábák, fekete ördögök piros szarvakkal, no, és ki tudja felsorolni mind a leleményt, amely a mulatók viseletében megvalósult.

A jelmez kötelező, de ki tud maszkában mulatni, így csak a szemtájékot fedik némi álorcával.

A talpalávalót a híres cigányprímás, Bihari János és bandája húzza. Aransujtásos, fekete díszmagyarban muzsikálnak a hangászok. A világhíres prímás cigányosan fekete arcát tömör bajusz ékesíti, alatta zsíros mosoly kínálja a pörge ritmust, amit csodálatos Stradivári-jából varázsol elő. Csak ők vannak álarc nélkül.

Azazhogy: ők, és még valaki.

Aki csapzott, fekete bajuszával, cigányos, barna képével és bortól olajos fényű, ködös-homályos tehén szemekkel csámborog-tévelyeg az asztalok között. Erősen ittas, mondhatni részeg állapotban dülöngél-tántorog egyik asztaltól a másikig, s a táncolók által el- és otthagyott poharakat ürítgeti magába. Közben úgy érzi, dobhártyáját veri a cimbalmos, üterén hegedül a prímás vonója, s a szála egy nagy fazék, amelynek rotyogó levében rángatóznak a tarka fejek, mint fővő babszemek.

- Ki ez az alak? - kérdi undorogva egy Pompadour markéznek öltözött hölgy, amint a táncból visszatérve, asztaluktól teblábolni látta a részegen magában motyogó csavargót -, És hogy engedhették be? Hát már minden jöttmentet befogadnak itt?

- Hagyja, kedvesem - csitítja le párja, egy malomkerék-galléros spanyol grand -, ez a prímás barátja, a Magyar Orfeusz!

- Hát az meg kicsoda?

- Hát Lavotta! Nem hallott még róla?

- Ez Lavotta? - néz utána, lepődik, döbben, botránkozik meg a markéz -, ez a részeges csavargó?

- Pszt! Csendesebben, ma cher, mert úgy hallottam, itt van a költő-barátjuk, Csokonai is!... Már csak az a féleszü Csermák hiányzik... Hja, barátném, higgyed el - legyint nagyot a markéz hőköletére grandiózus fölényel a hidalgó -, ez már így van. A művészet a sárból virágzik...

Lavotta, mert valóban ő volt az a tántorgó-tévelygő lump, odébb most zajongó botránnyt kavart. Egy pirospozsgás, húsos-bögyös pórmenyecske kerülve útjába, afféle bohém kujonsággal belecsípett annak dúsan domborodó szoknyaráncába.

- Híjj, de domború vagy, szentem!

- Ejnye mán! - fordul hátra a menyecske, s visszakézből képen teremti a támadót -, maga csintalan kupcihér!

És Lavotta, a sértett, a tudata mélyén rejtekező nemesi gögnek - mely nem kis művészi göggel hatványozódott - mintegy reflexszerű mozdulatával, kiadós pofonnal válaszolt. Ettől a menyecske már feladta jelmeze pórias szerepét, s egy baroneszhez illő hisztériába csapott.

- Dobják ki! - sikította lovagja felé -, takarítsák ki! Megütött, das Schwein! Megütött!

És hogy elérte dühe-gögje csúcsát, amit már fokozni nem, csak elhalni lehet, kómába hullva dől kísértője tehetetlen karjai közé. Szerencsájukra a társaságban volt egy gascogne-i testőr is, egy echt lovag, oldalán egy igazi repir (Ugyan, mely kúria falán rozsdásodott?), és eléáll a részeg Lavottának.

- Uram... Vagy micsoda! - mert a részeg pipogyát már embernek se nézte. - Ezért felelnie kell! Nevezze meg a segédeit! - És hogy formát is adjon a kihívásnak, farkasbőr kesztyűjét a hegedűs képébe vágta. Az meg - mint aki kijózanodott, hajtván vehemens ifjúkori temperamentumától, melytől is üzelve (emlékszik), mostohaanyjára is kést ragadott, miért is az apai háztól menekülnie kellett - most erőre s észére kapva, replikázott emígyen:

- Állok elébe! - és körbefordulva, teret vág magának a táncolók között. Azok ijedten, mások feszes izgalomban nyitottak neki tért, s hagyták-várták, mire megy a mutatvány. Mert mulatság volt nézni az eddig tántorgó-tévelygő lumpot, amint egyszerre kard után kapna, ha éppen volna más fegyveres maszka a bálban. De nem volt. Ekkor egy rókaprémés maszka fogja karját, s csillapítja a dühöngőt.

- Ne, te, amice!

- No, ez a Csokonai! - mutat, bök a beavatkozóra a malomkögalléros spanyol grand, s nyomán végighullámszik a suttogás: „Csokonai!... Ez Csokonai!”

- Poéta, coki! - rántja el magát a girhes költő elől Lavotta úgy, hogy Csokonai a környülállók zömébe huppan. Aztán a vehemens Bihari ugrik oda, s hátulról öleli le karjait a hadonászó barátnak.

- Ne bomolj már, cimbor! - És ugyancsak szükség van a primás bikaerejére, hogy féken tartsa Lavottát. De az, mint az ángolna bújik ki az erős karok öleléséből, s a Bihari vonóját kapja kézbe, azzal áll vívóállásba ellenfelével szemben.

- Na, gyerünk, uram!... Nekem ez a kardom! - s miközben mint vitézzel a lovag orra előtt piszkál, mint Cyrano a versét, ő is mondja a magáét. - Én nem félek a haláltól! Na, döfj csak!... Szúrj meg!... Én úgyis halhatatlan vagyok! Ego Lavotta, qui regibus ludo...

Közben Csokonai, ki az ongai Puky kúria vendégeként mellbaját és reumáját kúrálni a tapolcai hőfürdőben időzött akkoron, s baráti társasággal itt mulatott a farsangon, a lovagot vette kárlelőre, miközben Lavottát Bihari cipelte el a küzdőtérrel.

- Ne vegye zokon tőle, báró úr - ül le a lovag társaságába a költő -, Lavotta egy virtuóz! Egy zseni! Művész szegény, hát meg kell néki bocsátania...

- Hallottam én... Tudom én - mondta enyhülten mellé ereszkedve a duellista -, de hát megért az úr... A nemesi virtus, ugye...

- Csokonai!... A Lilla költője!... - suttogja körül a társaságot a sértett pórmenyecske, bizonyos Döry Katinka kisasszony, aki a diósgyőri uradalom prefektusával volt hivatalos a bálban, s úgy ölelte-karolta a költő köré a párokat, hogy hallják, amit az mond, merthogy közben a hangászok rákezdték, s a társaságban az izgalom görcse is kiengedett. A botrány elhalt, a látvány elmaradt, s a bál visszatért önmagába.

Bihari kapacitálni kezdte barátját, nyomva állá alá saját hegedűjét.

- Ezzel vágd ki a rezet!... Most mutasd meg, hogy ki vagy te!...

- Nemes izsépfalvi Lavotta... - hőbörgött a zseniális lump -, hagyj te engem! - tolja el a hegedűt is magától -, most nincs hozzá kedvem...

S míg Bihari csak unszolja barátját, Csokonai nagy asztaltársaság közepében meséli Lavottát.

- Még József császár is hallgatta őt! Egyszer, inkognitóban, az egyik pozsonyi diétán... Amikor Biharival koncertezett éppen, a császár megjelenik, hallgatja egy ideig, aztán elveszi a bőgőstől a brügöt, és egy egész kvartetten át kísérte. Aztán 6 arannyal gratulálta meg...

- A császár? - hűlt el a csodálkozásban a megenyhült viador.

- Éppen! Lavottának - azt mondta egy ánglus lord -, az a baja, hogy magyar! Ha osztrák vagy talján lenne, már világhíres is lehetne!

- Az meglehet! Szegény! - sajnálkozik már a sértett pórmenyecske is.

- Egyszer meg... - folytatja a költő - Lázár napon... Dekócon... Mesélték nekem... Hegedűnek egy házban. Lavotta bemegy, leül, hallgat. Kérdik, ki ő. Azt mondja? Attova Laze, cigányvajda. Hát befogadták, mulatott velük. Csak később mondta meg, mikor lerészegedett, hogy Attova Laze nem tesz mást, mint „Ez a Lavotta” - fordítva... Hát ilyen ő!

- Juj, de jó pofa! - kacag, viháncol mindent feledve a menyecske.

- Egyszer meg - kap szemet a mesére Csokonai -, Kőszegen egy Hanyicskába volt szerelmes Lavotta. Egy kancellista meg szerenádott adott a lánynak. És tudják, mit tett Lavotta? Odament, a muzsikáló primás kezéből kivette a hegedűt, és az udvarló kancellista fején törte szét.

- Ilyen rabiátus? - hőköl a hölgykoszorú.

- Szegénynek, az a baja, mint nekem - fejezi be sóhajjal a költő -, hogy szegény és elhagyatott. Az apja kiverte, az asszonyokat nem állja... Csak a hegedű meg a bor... Ez a műzsája...

- Ó, a szegény! - oldódik iránta a görcs a hallgatókban.

Közben Biharinak sikerült. Lavotta elfogadta a hegedűt, aztán pár húrpróba után felsír a rózsafa hangja, hogy „Cserebogár, sárga cserebogár...”

A számot nagy taps, a tapsot meg új számok, Csokonai-versek követték. S a lump, a részeg csavargó ott, a pódium fénykörében megtisztul, megszépül, sötét vonásai meglágyulnak, a szeme, az olajoszöld szeme ég, barna bajsza megszállottan gerjedő ajkakát takar, s a szála farsangi maszkáiról lehull az álság. Mindenki megfélemedezik magáról, jelmezéről, szerepéről, párjáról, csak a violetta hajladozó sirámaikat hallja, annak dallamára hullámszerűen a keblek, s a brácsás földhöz vágja hegedűjét, hogy többé nem veszi kezébe, mert nem méltó arra...

A hidalgó, a duelláló grand, a kazai báró meg odamegy Lavottához, és elérzékenyülten, könnyes szemmel vonja mellére szegény zeneköltőt.

- Uram, megbocsásson! Ön valóban halhatatlan!

Aztán a sértett pórmenyecske, nemes Döry Katinka odafogja kezét a lump csavargónak, és megemelinti a szoknyáját felé.

- Belém csíphet, ha kedve tartja...

És hajnalban, az éj túlsó felén a három barát, a költő, a primás meg a hegedűs - ez utóbbi kívánságára - megáll a Forgóhídon, a Szinva tovafuldó patakja felett, s azt mondja Lavotta:

- A víz engem nem szenvedhet... A víz engem kivet magából... Inkább a borba, mint vízbe fulladjak bele...

Orpheus alias Kazinczy (Kazinczy Ferenc)

Miskolcon, a Kádas (ma Horváth Lajos) utca 10. szám alatt állott gróf Török Lajosnak, a kassai tankerület királyi komisszáriusának háza. Jobban mondva itt is állt háza, mert a kassain kívül (ahol székelte volt), családi kastély várta Nagykázmérban is. A háznak (már a miskolcinak) földszinti szobái a tudós gróf alkimista laboratóriuma, alagsora meg a titkos páholy gyülekezőhelye volt.

Mert szabadkőműves nagymester volt a gróf, a miskolci páholy alapítója. A páholyé, amely az Erényes Világpolgárok címet viselte. Szóval, szenvedélyes alkimista volt a gróf, az tény.

- Nem is az arany izgat engem - mentegeti magát most is vendégének és kancellistájának, a költő és nyelvreformer Kazinczy Ferencnek, kit is szeretett fiának becézgetett -, dehogy az arany! Hisz rég tudom, hogy a galenitből ha kihevítem a ként, előbb ólmot, abból meg tovább ezüstöt nyerek, merthogy a galenitben eleve van ezüst. Sokkal inkább a természet titka izgat. Az, hogy az arisztotelészi őselemekből, a tűzből, földből, levegőből és vízből a kémiai bontások nyomán mi mindenféle elemet nyerhetünk. Hogy hová jut a kereső ember a bontások során? Eljut-e az archéig? No, ez a tudományos kétkedés-keresés vezetett engem a deizmushoz, az meg az egyház és a rend titkos ellenzőihez, a szabadkőművesekhez.

- De hát - tűnődik előtte Kazinczy, alig találván helyet magának a laboratóriumi zűrzavarban. Szekrényeken, asztalokon lombikok és retorták, tüzelésre való fa garadában; üvegcsék és kannák spiritusszal, olajjal tele, asztalokon, polcokon nyitott és gyűrt-tépett könyvek, fölíások; Albertus Magnus és Roger Baco, Raimundus Lullus és Valentinus, illetve Avicenna és Avenzoar latin, görög és arab nyelvű kiadványai. - De hát mire ez a nagy titkolódzás a tisztes páholyban? József király alatt szabad virágzása lehet a tudományoknak. Minek a titkolódzás, ha nincs titok?

- Úgy tudom, Orczy és Puky felkészítettek az avatásra, kedves uramöcsém. Megtanulhattad a kátéinkból, hogy a szervezet igencsak kényszerült a hallgatásra, hiszen mindeddig a fennálló rend ellenében hirdettünk egyenlőséget, testvériséget és szabadságot...

- Nem értem, komisszárius uram...

- Nemsokára testvéred leszek - szól közbe a gróf.

- Lelkesedem! - válaszol rössel Kazinczy -, De épp az ész, a ráció támaszt bennem kérdőjeleket. Például az egyenlőség iránt. A társaság, ahogy tanultam a Kátéban, „jóhírű, szabad férfiak társasága”. Ha csak e kiválasztottaké, hogyan tud hatni a népre, a míveletlen elnyomottakra? Hát micsoda egyenlőség ez?

- Benne van a Kátéban: nekünk kell azokat felszabadítanunk, akiknek tudásunk és módunk (úgy értem: vagyonunk) is van a nemes elvek megvalósítására...

És még folyt volna a montaigne-i eszmecsere, ha az ajtón Orczy és Puky (a szertartásmester és a javalló) be nem lépnek teljes páholyi ornátusban; fehér tógában, zöld szegélyű, aranyos hímzésű hosszú kötényben és álarcos süvegben (melyből csak a szemek számára volt vágva nyílás), és közbe nem szólnak.

- Együtt vagyunk - szól Orczy.

- S mind a tizenketten - zárja a szót Puky.

- Akkor indulhatunk! Ti csak menjetek! - szól Török. S míg Kazinczyék kisorakoznak az ajtón, maga is felölti főmesteri ornátusát, saját címerével hímzett süvegét, mellére aranyos láncos emblémáját, s a falba süllyesztett rejtékajtón elindult a pinceterembe.

Kazinczy pedig ment kalauzai után. A bejárat előtt Orczy bekötötte a szemét.

- A próbák során a szimbólumokat csak tapinthatod. Profán szemek nem illethetik a titkos tárgyakat - mondta a szertartásmester, aztán megállítja az első stációnál.

- Első próba. Milyen jelek fogadják a „keresőt” a páholy bejáratánál? - kérdi aztán.

- A bejáratnál a kék kárpit, arany csillagokkal - válaszol ő bekötött szemmel - a Világmindenséget, két oldalt két korinthusi oszlop pedig a Salamon templomot építő Híram oszlopait idézi. Két oldalt egy durva s egy munkált sziklakő a szellem által kiművelt embert jelképezi...

- Bene! - hagyta rá Orczy, és Puky tovább vezette. Kazinczy, az újonc, a felavatandó, a „kereső” a terembe érve érzékelte - bár némák voltak a bent tartózkodók, de az ingek-kötények suhogásából s a lélegzetekből észlelte -, hogy többen vannak a teremben. Puky egy asztalhoz vezette, Orczy síri hangon kérdezte.

- Tapintsd meg e tárgyakat! Mit jeleznek ezek?

A „kereső” körzöt, vakoló kanalat és háromszöget tapintott.

- Ezek Salamon templomának építőszerszámai voltak. A testvérek a templomot építő kőművesek utódai.

- Helyes, hogy nem ejtetted ki a nevünket - mondja Orczy -, mert profán ember nem illetheti szóval a gyülekezetet. Tovább!

A következő asztalon egy koponyát és bronzból formált akáclombot tapintott Kazinczy.

- A koponya a halált, az akáclevél az örök megújulást, az életet jelenti - mondja aztán.

- Bene! - hallja a szertartásmestert. - A kereső a második próbát is kiállta. Tovább!

Most valami orgonazene indul, s őt valaki (talán Puky!) körbe-körbe járhatja a termen. Kazinczy érzi, érzékeli, hogy a teremben lévők („Tán a tizenketek!”) egy hosszú asztal körül állnak, s ők azokat kerengik körül. Közben a teremben erős faggyúillat szaglik, feltehetően sok gyertya ég. Végre Puky megállítja, s Orczy kérdi:

- E sötétben járás mire szolt?

- A világban való vándorlásunkról. A kőműveslegények világjárásáról, mielőtt mesterré lehetnek.

- Bene! - hagyta helyben feleletét Orczy. Közben Kazinczy érezte, hogy a terem, ahol voltak, egyszerre kivilágosodott. Itt erősebb volt a fény és a gyertyaillat. („Ez a szentély lehet!” - gondolta magában.) Kísérői jelképesen levetkőztették, (mert január lévén, a pincében uralgó hideg miatt csak alsóneműit hagyták rajta), aztán egy gyolccsal fedett ládához kísérték. („Ez a koporsó! - gondolta -, Ebbe kell belehalnom!”), és valóban, Puky és Orczy közös erővel belesegítették. Az orgonazene felerősödött, s a jelenlévők kórusa Salamon zsoltárát éneklik:

„Ha az Úr nem építi a házat, hiába fáradoznak az építők...”

A „kereső” már fázni kezdett, de elgyönyörködött a meglepően szép hangú dalárdában. Közben a szentély mélyéről, ahol asztalt („Mint oltárt!”), s azon sok gyertyát érzékelt, mögüle a gróf túlvilági, istenes hangját hallotta.

- Gondolj a halálra!... Életünk vándorlás a halál felé... Gondolj a halálra! A halál nem megsemmisülés... Gondolj a halálra! Aki kötelességét híven teljesíti, nem fél a haláltól...

Akkor valaki más föléje állva kántáló hangon recitálja (talán a Biblia) szövegét:

„Midőn Salamon király templomát építék, meghívák a tyrusi király Hírám Abif nevezetű ötvösmesterét, hogy díszítené fel munkájával a szentélyt. Hírám a kőműveseket három csoportba osztotta: inasokra, legényekre és mesterekre. Így is fizeték őket. Midőn a munka befejezéséhez közeledének, 3 legény megirigyelvén a mesterek járandóságát, összeszövetkezett, hogy megszerezik a mesterszót Hirámtól. Lesben álltak a templom kapujában, s mikor Hírám jött, rátámadtak. De Hírám haláláig elhallgatta a mesterek titkát. A gyilkos legények egy gödörbe rejtették, és akáclombbal fedték Hírám tetemét, s egy barlangba rejtőztek el. Azonban hamar rájuk leltek, s felfedették velük Hírám sírját, kinek keblébe rejtve, egy aranyozott emblémán találták a mesterszót: „Hagg-Sein-Agg”, azaz: „Az igazság fia vagyok.” Az építők elítélték a gyilkosokat, s új mesterszót találtak, mégpedig azt, amelyet az első felfedező kiáltott a mester feltalálásakor. „Mak-benák”, azaz „A mester utóda vagyok!” - kiáltotta, s ez lett az építők új mesterszava...”

Kazinczy már reszketett a hidegben, s bizony, az ismerős bibliai történet se tudta felmelegíteni, így hát örült, amikor a nagymester kenetes hangját hallotta.

- Kelj fel és világíts!

E szavakra kísérői felsegítették a koporsóból, szeméről leoldották a kötést, s most, hogy kezébe adták a „világító” aranyos kandelábereket, körülnézhetett. Az oltár mögött, trónusán díszes ornátusban ült a gróf, a nagymester, szemben vele tizenkét díszkötényes mester. S amíg Orczyék órá adták a fehér tógát és a zöld-arany szegélyes díszkötényt, a nagymester ekként fogadta őt a páholy tagjainak sorába.

- Testvérünk a próbával s a feltámadással elhagyván földi porhüvelyét, új néven, új életet kezd. Ferenc felebarátunk, mi néven szólítsanak testvéreid?

- Orpheus! - felelte ő, a hidegtől s megindultságtól elrekedt hangon, de így is visszhangozta új nevét a pinceterem.

- Légy üdvöz közöttünk, Orpheus testvér! - köszöntötték kórusban a jelenlévők, akik most felfedték előtte arcukat. Aztán előbb a nagymester, majd sorban Orczy, Puky és a többi tizenkettő járult eléje, s köszöntötték testvéri csókkal Orpheust, ki a világban Kazinczy Ferenc néven élte mindennapjait.

A korona őre (Szemere Bertalan)

- Ott a diósgyőri völgyben... A miskolci Jaj-híddal szemben, a református ótemplom alatt van egy pázsittal benőtt domb... No, ott vágytam mindig elpihenni...

- Csak nem a nekrológodat fogalmazod, excellenciás uram! - ámul a menekülőben itt időző miniszterelnökre Lóródi, a belügyi tanácsos. Kapálják, lapátolják befelé a földet, hogy vissza-, betemessék a vermet, amelyből a koronát rejtő nehéz, vasalt ládát ásták elő. Szerszámhoz nem szokott tenyerük már ég az erőltetéstől, de felesküdt négyükön kívül másokat nem avathatnak a titkos kalandba.

- Még hogy kegyelmes! - üti el magától a feudális címet Szemere -, tudod, hogy megveszett republikánus vagyok...

- Tudom, tudom - válaszol amaz -, csak játszottam bukott helyzetünkkel... Persze, tudom, ha ipszilon volna a nevedben, te is elhagynád... De hát - Világos után már... Semmi értelme semminek! Mint hova kartács csapott, spriccelünk szét a nagyvilágba mind...

- Kértem Kossuthot, mit tegyünk a koronával... Azt üzenté, hogy „Törd össze, és vedd a Dunába!... Minek az már?”

- Hja, neki könnyű Törökből beszélni! Itt hagyott csapot-papot, Göргеire hagyva a végjátékot...

- Ő aztán bevégezte, alaposan!...

- Miért? Vitt volna még húszezret a vágóhídra? Megette már a fene!... Hallod, hogy királyként ünneplik külföldön?

- Kossuthot?... Ő titokban mindig is hajlott a monarchiára.

- De hiszen - lepődik meg, egyben fél is cáfolni felettesét Lóródi, azért csak a hites tisztelet hangján ellenkezik -, Te is diktatúrát javalltál neki, elnök uram...

- Mint Antonius Caesarnak, hogy kiugrassam a nyulat a bokorból. De mint Caesar, ő sem merte vállalni. Akkor! De most lám, királykodik!

- Te meg Brutusa leszel - ellenére...

- A reszpublika védelmére... Azért is rejtem el a koronát, hogy ne férjen hozzá senki. Se ő, se a császár... Mert amíg nincs korona, addig nincs zsarnoka a magyarnak. Lám, Mátyás, Ferdinánd meg Zápolya is bitorlója volt, amíg minden össze nem jött... A korona, az érsek meg a templom...

Közben a verem betelt, most lapították, tapodták a földet, hogy szint legyen a padlattal.

- Azért esküdtünk fel tegnap mi négyen... Mi ketten, meg Házmán és Grimm... Jobb híján a függő keresztmre, hogy mély titkunkat ne tudja senki... Aztán taligán hoztuk, s elástuk ide délután. És ma lám...

- Már felfedezték! - csapja rá Lóródi. - Csak épp szerszámuk nem lehetett. Különben már...

- Pedig látod, még tüzet is raktunk rajta, hogy fakóbb legyen. Mégis!

- Ezek vissza fognak jönni. Csak szerszámot hoznak, aztán...

A ház, amit kiszemeltek, omladozó, elhagyott viskó. Gondolták, a kutya se néz feléje. Félreeső zsákutcában állt, enyészett. Padlásáról szakad a mennyezet, korhad a gerendája. Nyaklott szék törped a szoba közepén, tört lábú komód térdel a mázolt padlaton, két fiókja beléből rongyolt ruhadarabokat lógat-cibál a kitört ablakon fúdogáló szél. A szétvert ágy zsákjából szerteszállong a törek, a szalma.

Most az egész vidék ilyen. Elhagyott, szétvert rend mindenfelé. A három déli ezredet, mellyel Szemeréék sikerrel csatáztak, Világos után szélnek eresztették. Most megy mindenki, ki merre lát, hazafelé. Váltott gúnyában, rejtett utakon, szamaritánus hazafiak pincéin-padlásán bujdokolva a bosszúra éhes győztesek előtt.

- Drága Poldikám s gyerekeim! - sóhajt keserűn Szemere. - De távol is vagytok tőlem!... A minap tudtam meg, hogy a titkosrendőrség a feleségem is kapacitálta. Milliókkal kísértette meg, hogy elárulja, én merre vagyok, s a koronát hova hagytuk.

- Hja -, mondja Lóródi letéve a kapát, s hogy kifújja magát, leül a megvasalt ládára -, kell a császárnak a korona, hogy magyar király lehessen!

A fogadó, ahova Ó-Orsován tegnap megszálltak, egész nap hangos volt a mulatóktól. Orosz, szerb és magyar szavak hóbörgő keveréke zajgott a csárdában.

Most Szemere is letette a lapátot. Valami ülőhelyet keresett, hogy megpihenjen.

- Ne ülnél tán rá, hiszen mégis, no... A korona van benne!

- Hja, a frigyláda! - ugrik fel, s rikkant gúnyosan Lóródi, majd hajlongva bókol előtte -, bocsánat szentség, vad, királyellenes fejemnek...

- Azért mégiscsak szent relikviák... - így Szemere, s jobb híján, maga is a ládán talál ülőhelyet. - Nyolcadfél százada a hatalom kultikus szimbólumai.

- Hát ahogy tegnap, míg Grimmék odajártak felkutatni ezt az eldugott viskót - mondja Lóródi, miközben maga is visszaül, pipát töm, s szattyán zacskóját odakínálja Szemerének is -, voltál szíves részeltetni a kegyben, hogy közvetlenül a kezembe vehettem őket... Hát, hallod, kegyelmes uram... No, bocsánat, de ha Kossuth felség, akkor te lehetsz kegyelmes!... Szóval, ahogy tegnap láttam... A Gizella által hímezett híres palástot... No ugyan! Egy aranyozott pókháló csupán!

- Nono! - tiltakozott, bár csaképphogy Szemere, miközben ő is rápipált -, tiszteld a hagyományokat!

- És a kard! - folytatta Lóródi. - A koronázó kard! Ezzel ugyan már lovaggá sem üthetnének, ahogy berozsdált! Tán kalapáccsal, ha szétvered... A korona is romlik, pár smaragdja már hiányzik róla... Bársonysipkája meg elpenészedik. Ha ezeket még el is ássuk, ki tudja, hova, nem tudom, fejére teszi ezt még valaki valaha!

- Egyelőre meg kell mentenünk. Grimm azért van itt, hogy letérképezze a rejtekhelyét. Aztán, amikor előássuk, lesz, aki restaurálja.

- Nem jönnek még? - Lóródi kifülett az ablakon, aztán megnyugodva visszaült. - Azért, ahogy tegnap a fejemre tettem őt... Már ezt a szentséges szent koronát értem... Valami megmoccant bennem. Valami túlvilági szellem megcsapott. Mintha magával az Úristennel kerültem volna parolába. Valósággal féltem alatta... Villámcsapást vártam...

- Tisztelni kell a hagyományokat. Még a reformereknek is. A hagyományban erő van. Megtartó erő.

- Én elelmélkednék veled, elnök uram, itt sokáig - s Lóródi kifelé fülelt -, de úgy hallom, látogatóink lesznek...

- Ne ijesztgess! Tán Grimmék jöttek meg...

- Biztos, hogy nem őrzi senki? - hallottak egy bátortalan hangot. Közben valamely kapa pendült a tőciken, s árnyék borult az ablak világító négyszögére.

- Nincs itt egy kutya se! - válaszol immár az ablakon behajolva egy rekedt, vasderes hang. - Ott a verem, ne! Ahogy tegnap hagytam...

- Most mit csináljunk? - kérdi Lóródi inkább a szemével, mint a hangjával.

Szemere - mint Lóródi is - a láda mögé, a sarokba guggol, éppen eltakarta őket a magas alkotmány, s mindketten pisztolyt húznak elő övükből. Szemere is, álruhájában szakállas, valamely finomabb iparosfélenek látszott, e célból is maszatolták fehéres úri bőrüket.

- Nem lövünk - mondja Szemere -. Hagyjuk őket bejönni, aztán lefogjuk és megkötözzük mindkettőt... Hogy áruló tanúink ne legyenek.

A hívatlanok most mohón estek a frissen betemetett gödörnek.

- No, ugye megmondtam! - szólt, s fogott kapájával az ásáshoz a vasderes hangú.

Kopott, viseltes-poros ruhájú délvidéki parasztoknak látszottak, gyűrött lajbiban, foltos-poros csizmában mindketten. A másik gyávább és óvatosabb volt. Ez körülnézett a szobában, meglátta a sarokban a ládát, mögötte a ládán könyöklő, két pisztolyt némán rájuk szegező alakot. Ez, a gyáva, borostás állú, gondozatlan, negyvenes férfi volt. Kiköpte a szájában lógott csikket, s két karját ijedten emelte az égnek. Közben a mögötte ásogató-kapáló másik felé rugdalt, hogy vegye észre a bajt. Az mint a megszállott, aki kincs után kutat, csak kapálta, kapálta a visszahányt földet.

- Ti katonaszökevények vagytok! - parancsolta inkább, mint kérdezte Szemere.

A kapáló ijedten fordult hátra, láthatóan kifordította nyugalmából a háta mögül hallatszó hang.

- Iiigen - rebegte a gyáva -, mi csak...

A vasderes úgy látszik, dörzsöltebb legény, ki mindenre kész az aduval.

- Világos után már - nevette hebegve -, nincsenek szökevények... Csak menekülők... Odavan minden... Már minek ez a nagy garr... uraim! - Cimborákat vagy atyafikat akart mondani, de hogy látta, finomabb alakokkal van dolguk, hát modorálta magát. Nem vagytok tán tiszték... Hehehe.

- Kincseket kerestek hát - mondta Szemere, s már tudta, mitévő legyen. - Kötdzd meg őket! - Szólt oda Lóródinak. - Ott a komódban vannak rongyok.

Lóródi a rongyokból köteléket csavart, s egymás után béklyózta meg a szökevényeket. Előbb a kezüket, aztán a lábukat. Azok közben engesztelőre fogták a dolgot.

- Minek ez, tiszt urak. Nagyuram! - kezdi a vasderes. - Elmegyünk mi magunktól is. Úgy itt hagyjuk maguknak... kegyelmeteknek... nagyságtoknak azt a kincset... Látom, már ki is ásták - azt a ládát!... Ugye, az volt az? Jó fogás lehet. Ilyen fineszes zárral, vasalással... Hm. Megelőzték... Ha este, mikor felfedeztem. Ha az éjjel kiásom...

- Ne pofázz már annyit! - szól rá a társa -, Te vittél rá! Már messze járnék azóta... De te...

- Megvan, uram - szólt Lóródi, amint befejezte a kötözést. Erősen megszorította a csomókat, nehogy kiengedjen a kötelék.

- És most mit akarnak velünk? - így a vasderes, kétségek között.

- Mennénk hazafelé mi is - könyörög, esdel a másik -, hisz már mindenki tágul hazafele...

- Nem bántunk - mondja Szemere, visszadugva övébe pisztolyát -, ne féljete. De se tolvajokra, se áruló tanúkra nincs szükségünk. Ha elmentünk, ti úgy szabadultok magatok, ahogy tudtok... De addig...

Kívülről most közelgő léptek zaja hallatszik.

- Ezek ők! - indul ki társai elé Lóródi.

Szemere beköti a szökevények szemét, be a száját is, hogy se fül-, se szemtanúja ne legyen távozásuknak.

- Pár óra múlva mehettek. A pitvarban hagyok egy kést. Ha ügyeskedtek, miután elmentünk, odacsúsztok és feloldhatjátok kötelékeiteket. De addig ne lássatok, ne halljatok semmit!

Grimm és Házmán megérkeztek. Szemere is kimegy eléjük, s hogy a foglyok ne hallják, ott csendben értekeznek.

- Találtunk helyet! - újságolta Grimm, és mutatja is a rajzolt térképet. - Innét fél órányi járásra, a Stitnika patak völgyében, az Allion hegyre vezető ösvénnyel átellenben van egy leromlott fahíd. Ettől 65 lépésnyire leltünk egy füzes-bozótos árhelyet, amelyet a bozót meg a fáról leomló vadkomló füzére is eltakar. Mint egy lugas, olyan a hely. Azt alkalmasnak találjuk.

- A taligán odafurikázzuk - fejezi be a beszámolót Házmán.

- Akkor induljunk! - rendelkezik a menekülő miniszterelnök.

Tán így került a rejtett sírba a korona, s pihent-romlott ott három évig, míg valamely árulás folytán a bécsi titkosrendőrség felfedezte, kiásta, kipucoltatta, hogy egy év múlva az osztrák császár fejét ékítsék vele, s ő birtokolja azt jó hatvan éven át.

A Klapka-induló (Egressy Béni)

Ónodon, Fekete Károly parókiája kedves, virágos kúria. Széles, árka-dos tornácának falát kutyaszőlő futja be. Annak hús árnyékában, terített asztalnál borozgat a házigazda meg a lakásba fogadott sebesült hadnagy, Egressy Béni, a zeneköltő.

- Hej, Kápolna, Kápolna! - teszi sámlira maga előtt a bepólyált bal lábát Egressy -, de megemlegetlek, de megemlegetlek!

- De még Dembinszkit is, hadnagy úr! Dembinszkit is! - veti hozzá közös szobájukból jöve, rekedten köhécselve inasa, a csontsoványra kornyadt Tóth Jankó -, De inkább tejet, mint bort, instálom... Meghagyta a doktor... Mert kellett nekünk - dohogta tovább inkább magának, de arra törekedve, hogy hallja a gazda is -, Mert kellett nekünk ilyen göthösen csatába menni!...

- Milyen jó szolgád neked ez a Jankó, Béni! - tölti meg poharukat közben a saját termésű Concordijából a tiszteltes. - Mint egy feleség, úgy viseli gondodat...

- Mint egy feleség!... Hm!... Nem is tudom, melyikünk volt a hibás; én-e vagy a „szépséges” feleségem. Tán hogy úgy egy bokorban laktunk a Müller-házban: mi, Fán-csy, Gábor meg a Szentpéteriék. A négy család úgy összenőtt, hogy át-átnéztünk egymáshoz - a szerelemben is... A Szentpéteri egyszer rajtakapott, hogy én a feleségével voltam... Erre aztán az én Rózám is, hogy bosszút álljon, egy kardalos ficsúrral kezdett... Szentpéteri is hőzöngött, hogy duellálni akar, meg minden... Csak Gábor bátyám szerelte le, hogy no, azért mégse... Aztán Petőfi békített vissza bennünket...

- Téged aztán a büntudat hajtott - fonja a szót, s tölti újra a poharat a házigazda, miközben a szobából kihallatszik Jankó jókedvű nótája, hogy „Ereszkedik le a felhő, / Hull a fáról őszi eső...”

- Valóban! - folytatja belekortyolva a borába Egressy -, engem a büntudat kergetett a munkába. Hogy feledjek, örült tempóban kezdtem darabokat fordítani, operaszövegeket, dalokat írni. Erkel meg Petőfi... Ez a két csillag vezérelt csak. Annak librettókat, ennek meg zenét írtam... De mennyit!... Aztán jött Gábor, hogy negyvennyolc, meg a haza... hogy a két fia, meg ő is, hát én is... Be a nemzetörségbe... A 13. hadosztályhoz. Aztán Dembinszki, Kápolna, és február 26. Ez a kutya láblövés betette a kaput. És most itt, nálad, sántán és göthösen...

- S itt megint csak a büntudat hajt... A zsoldárokhöz dallamot zenélsz... No, soha hasznosabb büntudatot! Az előbbinél megértem, hogy mi hajtott. De most?... Milyen bűn terheli a lelked, ami munkára hajt?

- Jól mondod!... Szegény Obernyik van előttem. A felesége tüdőbaja elvitte a lányát is, megfertőzte őt is. És éveken át menekült a kolera elől: kezet mosott, kilincset törölt, nem parolázott, kendőbe beszélt... Mégis a kolera vitte el egy magányos szállodai szobában... Minden segítségtől elhagyatva, veszett kutya módjára...

- De hogy jön ez tehozzád,

- Hogy?... Hm... Hát itt ez az énekes Jankó... Aki, mint a feleségem, mondod. Gyermekkori játszótársam, a sajókápolnai Gábor Zsuzsi, a szép, dalos Gábor Zsuzsi ura ez a Jankó. Már két szép gyerek apja volt, amikor a seregben összehozott vele a sors. Megállít egyszer a táborban, s azt mondja: „A hadnagy urat én ismerem. Megismer-e engem?” - „Ki vónál, atyámfia?” -

„Hát a Tóth Jankó, a sajókápolnai Gábor Zsuzsikának az ura” - „Hozott Isten, földi!” - mondom én. „Hát, ha már ilyen szépen összegyöttünk - azt mondja -, akkor én odaajánlanám magam a hadnagy úrnak csicskásnak.” - No, hát azóta van körültem szegény...

- De miért szegény? - ütődik meg a sajnálaton Fekete.

- Hát nem hallod? Nem látod? Amint köhög, kehel itt előtted? Nem érted?... Ez olyan egészséges volt, mint a makk, mikor mellém került...

- Hát ezért az Obernyik példája!... Hogy tőled...

- Hát persze!... Az én bajom az idősebb!... S már egy gyereke göthöl... A kisebbik...

- Ó, a szegény! - szánakozik s lát a titokra a pap. - És azért vagy úgy!... Miatta!

- Meg kéne tőle válnom, de nem tudom, hogyan... Hisz ez az épp, ez a ragaszkodás! Mint a kutya, aki odaszokott a gazdájához, s az nem tudja, hogy szabaduljon meg tőle... De nem, mert megunta vagy megutálta, hanem mert magától óvja, azért. Hogy a sírba ne vigye magával... Hogy tegyem?... Hagyjam itt, mint a beteg kutyát? Hisz éntőlem olyan...

- Jó lélek vagy, Béni! Lám, hogy köt a Szózat:” Rendületlenül!” Minő hűség, s minő hálakötelezettség! Szép, hogy van még az emberekben... De nálam ellehetsz, míg magam is...

- Menekülök a jószolgálatoktól, mert nem vagyok képes a hálára... A viszonzatra... Azért írtam Komáromba Klapkának is...

- Az ám! - világosodik a lelkész tudata -, Utóbb a zsoltárokba harcias dallamok vegyülnek... Mi ez a pálfordulat?

- Klapkának ajánlom ezt az indulót... Aki még utolsó bástyája a szabadságnak... Ezzel ajánlanám magam a szolgálatába. Csak kottázni kéne, de tudod, én is naturista vagyok. Nehezen megy a hangjegyzírás.

- Elszoktunk már a csinadrattától - áll fel a pap, hogy leszedje az asztalt, befejezendő a beszélgetést. - Világos után már csak a zsolozsma meg a jeremiád járja... Eljátszanád, ha megkérlek?

Egressy maga is feláll.

- Még férces, de tán élvezhető... Gyere a spinéthez...

- No, persze! Ehhez az én harmóniumom gyatra jószág - mondja, s vezeti az Egressy lakta szobájába a vendéget Fekete -, Szegény boldogult feleségem spinétje inkább megteszi...

A két szoba eddig egymásba nyílt. Fekete tiszteletes épp a barátja kedvéért vágatott külön bejáratot a tornácra, hogy ő maga ne zavarja a vendéget, noha az inkább zavargatta az ő csendes elmélkedéseit. Odabent Jankó épp a déli edényeket mosogatta el. Mert Egressy Béni külön konyhát tartott. Színházi gázsiját visszakapta, így nem szorult vendéglátója konyhájára. Nem is fogadta, csak néhai kínálatát.

- Az induló lesz? - örvendett Jankó a készülődésnek, amint gazdája a spinét elé ült, elhelyezte magát a széken, megtornáztatva fúrge ujjait, hogy aztán belecsapjon a billentyűzetbe. - Attól én repdesni kezdek! - mondja, aztán maga is székbe ereszkedik. Kötényben, kezében törölővel úgy fest, mint egy szakácskutya, akit a gazdája konyhára idomít.

Egressy pedig veri a ritmust, fejével követve annak taktusait. A lassú és gyors pontozott ütemei felpeszditették vérüket. Fekete tiszteletes úr (Isten ide, Isten oda), lábával verte a profán induló ritmusát, és Jankó, ez a jó negyvenes, kackiásan kipödrött bajszú, csontsovány öreglegény csápoló táncba serkent, érdes tenyerével nagyokat csapva bő szárú, rámás csizmájára.

Aztán csak a köhögőroham szakította félbe jókedvét, mire fuldokló rángatózás közben mentegette magát.

- Nem tehetek róla, tessék meghinni - mondja inkább a tiszteletes felé -, engem mindig kivetkőztet a verbunkos. A halálba lehetne kergetni az ilyenfajta talpalávalóval.

Egressy abbahagyta a zenét. Összenéz Feketével, s csak a szemeik sóhajtanak össze: „Látod, ez az!”

- Mert engem ez kötöz a hadnagy úrhoz... Ez a jó kis zene! Velem madarat lehet fogatni, ha egy jó csárdás zenét hallok... Mert én nagy táncosa-énekese voltam a falunak! Hej - s Jankó most törli, befejezi a mosott edények törlését, elrakja a tábori csajkát (merthisz ők a hadnagy úrral katonák maradtak, ha döngrováson is), el a bográcsot, amelyben a „perkeltet” főzte szaggatott nokedlivel, sűrű „tэфellel” borítva le, egyszerűen, tette tovább a dolgát, mint minden nap a gazdája mellett. - Hej, mikor az én falumban, vasárnap a jányok végigkarolkózva, az utca szélitiben dallikozva végigrizáltak a szoknyájukat előttünk, surbankó legények előtt!... Mindönk előtt ott a kiszemelt párja, s a bűdösök tudják is, hogy furt csak rajtuk a szemünk... Ettől is lett az én Zsuzsikám olyan ragadós hozzám, randa magamhoz ne, hogy azt mondta a falu szája, hogy: „Hová tette a szemet ez a Gábor Zsuzsi, hogy ehhez a ragyás Tóth Jankóhoz mene!”

Egressy újfent szemet cserél vendéglátójával, az özvegyen maradt tiszteletessel, Ónod nemzetőr prédikátorával, aki Világos után maga is hazamenekült. S a falu fogadta, befogadta magába a népfelkelő papot.

- Nem is hagynád, Jankó - kérdi aztán, nem minden célzatosság nélkül, mintegy Egressy javára kiugratni a nyulat a bokorból -, nem is hagynád tán el a hadnagyodat, ugye?

- Hát én - válaszol az öreglegény nagykomótosan -, nem is, ha csak el nem zavar magátul, mint botor gazda a hű kutyáját! De tán még akkor is utánakuncsorodnék!... Ha elzavarna!... Utána én! Mert énnekem a hadnagy úr földim... És tudja, mi az, tiszteletes uram?... Hogy nekem földim?... A testvérem nekem, akit jóban-rosszban követni kell!... Hogy egy bajban vagyunk?... Együtt köhécselünk, ne? Hát Istenem! Kinek ez, kinek meg az van megírva a sors könyviben! Nekem ez, s én ebben boldogulok! De nekem a zene, a nóta, meg a dal... Hogy én a hadnagy úr mellett eldanolgotok... Már megtanultam az összes Petőfi-nótát, hogy asszongya:

„Juhászlegény, szegény juhászlegény,
Tele pénzzel ez a kövér erszény...”

S míg Jankó dalol, megereszti falusi tenorját, s él, boldogul a dal hangulatán, Egressy odaszól barátjának.

- Hát eldöntöttem... Megtartom a Jankót, míg ő meg nem bánja... Aztán, hogy a csicskás - fél füllel figyelvén - odahagyja a nótát, neki mondja.

- Eljönnél-e velem Komáromba, Jankó? Ott leszek Klapka tábornok tábori zeneigazgatója.

- Hogy én-e? - válaszol Jankó. - Hadnagy úr! Amíg a haza el nem zavar, hogy no, legény, rád már nincsen szükség, s amíg a hadnagy úr le nem szakajt magárul, vagy az Isten, az odafentvaló, addig én követem!... Még meg Komáromba! Hisz ott passust is adnak, hogy nem leszek se rab, se bezupált labanc, a rossebbele!

És harmadnapra Egressy felpakolt, hogy Komáromba hajtasson - a Klapka-indulóval...

A betyárkirály (Vidróczki)

A szilvási fogadóban nagy muri járja. A gyalult fedelű, kecskelábas asztalokon folyik a bor. Vászongatyás parasztlegények, erdei favágók (kik a massai hárnak vágják a fát a Bükkben), szurtos szénégetők ingujjban veselkednek az üvegnek, s nyakalják az egri vinkót, avasi aszút, debrői hárslevelűt, mit a kocsmáros takaros-copfos menyecske-lánya, a Biri hord eléjük. Csillog már a legények, szeme, verejtéktől fénylik az arcuk, attól párланak a csárda apró ablakai is. Nehéz dohányfüst üli az ajert, alig látni a sarokba tőle.

A kocsmáros nincs honn, a kármentőt a veje kezeli. Ő méri a bort, szívja lopóba, s meregeti meszelyes üvegekbe, kancsóba-mibe.

- Hejasszongya! - kurjant nagyot, s kezd nótába Büki Mihály, a feneerős favágólegény, aki Fazolának vágja a tűzrevalót az erdőn -

Erdő mellett nem jó laknyi,
Mer' sok fát kee hasogatnyi...

Követik a nótába sokan. Miska hol a meszelyest, hol meg a mellette torkaszakadtából hujrázó cimboráját csumálja képen, s átaljában olyan frenetikus jókedv csucsorodik a töpörödött fedelű ivóban, hogy a csapos se bánja, ha olyik legény bele-belecsíp, rá-rápaskol asszonya rokolyájának hátsó felibe. Az meg rá se ránt, benne van a kontóban, úgy gondolja.

Egyszer csak be a csárda ajtaja, s áll a napvilágba egy hosszú gatyás, mellényes, bő ingű, pörge kalapos legény. Mögötte hátvéd gyanánt két társa szintűgy, gyíklesővel, övükbe dugott pisztollyal meg késsel szerelve.

De a megjelentekben nem hogy félelmet, inkább rikoltósabb kedvet keltettek.

- Marcikám az istenedet! - köszönt rá, poharából felé lötytyintve egy kortyintást Büki Miska -, hol a fenébe csavarogsz, ha a cimborád mulatni akar?!

- Itt a Vidróczki! - szól be a kármentő ablakán Biri az urának -, Takaríjjunk el, mert ez törni-zúzni fog itt!

- Szalajtok apádé' - tüsténkedik a férj -, mert ez csapra vereti majd az egész csárdát, ha eszi a fene! - És ki is lép a gangra, elkapni egy gyerkőcöt, szaladjon a templomba az ott létániázó ipáért.

Vidróczki meg - nyár lévén, panyókán viseli szerszámain -, asztalra rakva azokat maga elé. El is zavar attól pár mulató legényt. Azok meg félve-sietve húzódtak át egy másikhoz tömegnek. Marci aztán keresztbe rakva asztalán rettegett szerszámain, maga elé parancsolja két kísérőjét, aztán odarikkant a menyecskének, hogy:

- Ivóst ide, Biri!

A menyecske (lévén a csárda egyedüli virágszála), szépsége és értéke tudatában, dévaj rátartisággal, a betyártól cseppet se megijedve, nyakon ragadt két meszelyest, odacsapta a betyárok elé. A cseréppoharakat szintűgy, nagyot koppantva mindegyikkel, hadd tudják azok, hogy nem fél itt tőlük senki se.

- Meg magad is! - fejezi be a rendelést Vidróczki, s oldalt nyalábolva, szája alá döntve a menyecskét, belecsókol annak iruló-piruló képibe. Látva ezt a csapos férj, mélyet hőköl magába, de jobbnak látja észre se venni a dolgot. Körültük a boros legények harsány üvöltésbe kezdenek, mint mikor favágók döntik a természetes tölgyet, a tölgyerdő szálas legszebbikét.

- Mindenki a vendégem! - kiált a betyár, széles karcsapással öntve magába az első pohár bort. Persze, nagy örömrivallás erre a válasz az italtól amúgy is verejték-fényes képű legények sorában.

- Könnyen beszélsz! - nyelvel a menyecske, akit az orzott csók csak felbátorított, a félelemből kiemelt, s a betyár párjává avatott: A máséból, a potyából, lehet! De fizeted-e?

Hanem ellenkezni, ellenállni maga se mert. Hisz ismerte itt mindenki Vidróczki virtusát. Ha ez megdühödött, a csárdát, az erdőt képes felgyújtani. Orvosok, papok, boltosok, sőt földesurak tudták: Vidróczki értük vagy rájuk üzen, akkor menni, tenni kell, amit kér, mert közel a haragja, és nagyon messze, jaj, de nagyon messze a csendbiztos, aki maga se tudja, hova tegye ezt a betyárkirályt. Ez kétszer is megszökött a törvényből (Egerből és Győrből), s bárhová, bárkihez elér a keze a Bükk és a Mátra birodalmában. A pandúr is csak leli a kedvét nála: vagy fogadja, amivel kínálja, vagy léphet át a túlvilágra, Szent Péter szolgálatára.

Aztán, hogy mindenki iszik már, Büki Miska is feláll, hogy poharát (a potyát) ráköszöntse, elkezdi:

- Mi is a nótád, Marcikám?

Marci ránéz, mint király a jobbágyra, pökhenéssel („Hogy mer ez engem tegezni?”), de aztán csak magába gúvad, és odaszól a Pintér Pestánnak, kísérői egyikének.

- Mi is a soros máma, Pestán?

Az meg elkezdi legújabb átköltését, hogy:

A szilvási hírös csárda
Zsandárral van környűállva.
Azér' van az környűállva,
Mer' Vidróczki a csárdába...

Megy oszt a nóta, folyik a bor, a megérkezett csapláros nagy szánalmára. De hát még mindig inkább a bor, mint a csárda bánja, vagy (Isten őrizz!), az életük. A menyecske meg már áldott, attul olyan gömbölyű a lelkem.

A másik cimbora meg, aki másodmagával szolgálja a Marci virtusát (többek kint vigyázzák a biztonságát), csak issza az is, csak löki magába a rádiktált potyát. Ő a Marci jobbkeze, helyettese meg vezértársa, a Pintér Están. Hite szerint semmiben nem alább valója neki, még erősebb-kegyetlenebb a rablásban-gyilkolásban, mint az. Marci még el-meglágyul egy-két szépasszony vagy némely nyomorult pityergésén, de ő, a Pintér Están oszt nem. Neki ugyan senkihez se húz a szíve. Azazhogya... Ez a Biri!... A fene megeszi, ez tán őtöle gömbölyödik. Egyszer, mikor ő leitatta az urát, ezt meg kicsalhatta a kazalba, ott aztán szabad volt járása az asszony virágoskertjéhez... Hát azóta... Nem állja, ha valaki a Birit vegzálja... Az Isten tudja, de mióta ezt a fehérszemélyt gömbölyödni látja, valami megkondult benne. A szíve mintha megereszkedett volna, már nem olyan köves. Mint az oldott vas ott a hámorban, a gögje is puhább lett, s bizisten, ha a Biri hasára gondolt, bepárállott a szeme is... A fene érti!

No, meg hát elege is van ebből a kurafiból. Mert zabi ez, tisztességes apja sincs ennek, azt se tudja, kitől vette az anyja, az a cafka. Neki meg azért hát nagygazda az apja Apátfalván, módos portáival, szérűvel meg holdas birtokkal, csak hát... Az apja őt is elverte a háztól, a

verbunk elől meg meglépett, hát ideszorult Marcihoz a Mátra meg a Bükk vadonába. Azóta oszt szolgája meg vetélytársa ennek. De már nagyon nem állja a hámot, amit ez vet untig a nyakába, zablát a gambájába... Nem a! Sok pénzt, sok kincset rabolt ő a bandával, ezzel a tíztizenöt vad legénnyel, akik most kint őrzik a csárda körletét, míg ők ezzel a kurafival itt mulatnak, nehogy valaki rájuk hozza a zsandárokat... Meg oszt ez a Biri!... Hogy dőlt az az ölébe annak!... Mint egy gabonakéve! Megadta magát neki, tán még kívánta is a korcát!

Kintről most fütty, az ajtóban itt a Matyi gyerek, hogy baj van. Nosza, kapja magát, s inti Marcit is, hogy usgyé, ki az ajtón, fel a lóra, neki a Szalajkavölgynek. A lesbenálltak úgy húznak utánuk, mint hajónak az uszályok.

Keskenyréten aztán megáll a vágta. Azt mondja Marci:

- Pestán meg Anti! Gyertek, úgyis engem üznek. Tík meg oszlódjatok, ki merre lát! - mondja a többieknek. - Harmadnapra az Oltárkőnél találkozunk. No, usgye!

És vágattak tovább, vigyázva, nehogy a tárkányi pandúrok karmaiba fussanak.

Estánban mindezideig csak gyűlt az epe. Mint egy vezértulok a nyáját, úgy kezeli őket a Marci. Ezeket kezelheti, a csürhejét, bánja a fene - gondolja -, de őt... Ez a zabi... Ez a kupcihér, ez a... Na, hát elég!... És a Bartalukban elásott kincseik?... Azzal valahol új életet kezdhettek!... Birivel!... Elvinné az asszonyt magával, meg a fiával, aztán...

A Kocsmáros-rétnél lóról szálltak, s a gulyakútnál megittattak. Anti vizet húzott a gémesből, s a vödört odakínálta Marcinak.

- A szolga! - örvénylett Estánban a gyűlölet. Marci behajolt a vederbe, s itta, hangosan kortyolta a vizet.

- Most vagy soha! - indult Estánban a mersz, mert attól félt, hogy ez a nagylegény a göggyével-fölényével megint megalázza, s alommá gyűri maga alá. Antitól nem sokat vár, ő szolgálélek, buta erő, aki üt-vág, csak igazítani kell.

Fogja hát a kápába rejtett, kunyhóépítéshez alkalmas kisbaltáját, s ahogy Marci a vödörbe dugott fejjel kortyolgatja a hideg kútvizet, élivel rácsap a kopaszos fejére. A csont megnyílt a kiömlő vér előtt, a betyárkirály lehullik, mint a vágott fa, ha elválasztják gyökerétől, de arra még telt ideje, hogy utána nézzen annak, aki merte közülük... Anti megdermed, a szája hangtalan kitárul, elnyúlik, s ő, Están, hogy befejezze, amit kezdett, kétszer-háromszor még rávágott a vádoló szemekkel rámeredő fejre. Az rögtön lebukott, s a rózsaként kinyíló fej piroslott a vértől, mint a bazsarózsa. Anti ijedten hátrált.

- Están! Mit tettél, te! - és hátráltában elbukott. Félelmében már fejét, magát védve, a kezét felé kilökte. - Te gyilkos!... Gyilkos!

- Ne ijedezz, szerencsétlen szolga! - mondta Están, s a sarjűfűbe törölgette baltáját. - Legalább most rátalálnak a zsandárok... Vagy ha nem, hát a varjak... Ha jössz, hát velem jöhetsz... Ha meg nem, hát várd meg a zsandárokat!

Szegény Anti, mit tehetett. Ő, mint a birka, vezérürü nyomában élt csak. Felcihelődött a lovára, s miután Están csapásán indult, vissza-visszanézett a vérében pirosló betyárkirályra, míg lassúdon el nem nyelte őket a bükki erdőrengeteg.

Nemzeti napszámos (Karacs Teréz)

A virágtól habos, terebélyes gesztenyefák árnyékában alsóbb éves lányok játékát ügyelte Klarissza nővér, a kicsik nevelője. Az egyik földszintes teremből meg kihallatszottak Wüntzler apó szentenciái:

- Mert tudják meg, kisasszonyok - skandálta papos deklamálással -, franciául fecsegő ember van elég. De írni, kérem, írni kevesen tudnak! A francia fecsegő komédiásnép! Csak az íróik érnek valamit. Azért aki írni tud franciául, annak a parole de francaise, kutyafüle!

A másik terem ablakán Benke atyus után kántálták kórusban a kisasszonyok, hogy „Wir sind die Schülerin”. A harmadik teremben Sarolta asszony, a kézimunkamester irányítása alatt berregnek a varrógépek.

- Sajna, csak öt Thillmonnier-t tudtunk venni - sóhajtja Karacs Teréz, az igazgatónő, amint elmenőben az irodából átmegy a Kádas utcai nevelde udvarán -, azt az ötöt is a saját örökségemből kellett fedeznem...

Hanem most elmegy a Papszerre, hűtelen mecénásához, az „aranyaszájú” Palóczyhoz, és dűlőre viszi a dolgát: vagy segíti, vagy ő itthagyt csapat-papot. Tisztesen öltözött a látogatáshoz, ne mondja az öregúr (bár az soha nem adott az illedelemre), hogy nem tisztelkedett előtte méltóképpen.

- Mi jóban jön hozzám, húgomasszony? - köszönti a tiszteletes alispán öreg hintaszékében pipázva. Dereka - alkalmasint a csúz miatt - gyapjú pokróccal körütekerve, terjedelmes pocakján végigfekszik hosszú szárú tajtékpipája. Mellette, a keze ügyében hagyva fényes-lakkos bambuszból való görbebotja, amelyet máskor dolmánya zsinórjába vagy zekéje gomblyukába akasztva szokott hordani. Mögötte üveges almáriumban arany serlegek, bársony mappában arany toll, s az almárium felett, a falon míves, aranyzott tokjában, fényes bojtokkal ékített díszkard lóg. A szobát áporodott, nehéz szag üli meg, alkalmasint a vastag perzsa faliszőnyegek, az intarziás barokkos, mahagóni szekrények, s íróasztal felől. A terebélyes, faragott íróasztalon vastag fóliánsok, mögötte a falban temérdek könyvespolc, azon a könyvek rengetege.

- Innen hát az öregúr legendás memóriája! - leleményezi Teréz leányasszony. - „A két lábon járó lexikon!” - Nemzetes uram - kezdi nehéz sóhajjal aztán a „neveldéné”, ahogy Palóczy szokta volt nevezni őt a háta mögött. - Nem erre szerződtem én annak idején, jó tíz éve!...

- Nocsak! - szív nagyot, bappog a pipájába, s fészkelődik ültében kényelmetlenül az öregúr -, már kegyedben is alább hagyott a honleányi lelkesedés? Pedig kegyedet, húgomasszony, nem is ítélték halálra. Meg sem is háborgatták a zsandárok! Vagy mégis? Nem vehették jó néven, hogy a „szép napokban” annak a Stáncsicsnak a lapjával házalgatott Diósgyőrben...

- Pedig én nem tagadtam sosem.

- No, persze-persze maga jó honleány! - üti el a szó tüzeit Palóczy -, de üljön le már! Marcsa! - kiált ki a cselédnek, s hallatán lompos öregasszony totyog elő -, hozz valami delikátot, s kínáld az igazgató kisasszonyt!

- Mikor alispán úr engem Miskolcra csábított - ereszkedik egy öblös-párnás fotelbe Teréz -, akkor én egy Teleki Blanka tisztes ajánlatát utasítottam el. Ez itteninek legalább kétszeres fizetésével, pusztán honleányi lelkesedésből! Gondolván, hogy legyen az országnak egy másik leánynevelője az erdélyi mellett, mely művelés alá veszi a pallérozatlan női lelkeket...

- No, hát éljen vele! - kínálja a cseléd által behozott likőrből s édes süteményből a házigazda. - Ez igazán konty alá való! - Aztán a cselédre mordul kényúri hangon: - Nekem pályinkát, a kupicámmal!... Szóval, mi bántja, húgom? - kérdi, miután jót húzott a „kupicából”, s krákgott az erős kisüsti után. - Én dicsértem is a tenszempléjét, amit láttam a templomban. Mert igencsak kedvemre voltak a leánykák. Mikor is volt az?

- Tán tíz éve - sóhajtott nehezen és kiábrándultan a direktrix. - Azóta felém se gondolt nagyságod. Pedig a nevelde házbérletét, fűtését évről évre a saját pénzemből fedeztem, hogy majd a város megadja. Az évi 240 forint meg a diákonkénti 14 forint évi tandíj nem elég a magam és három fogadott neveltem ellátására. A város nem adott csak garasokat, s a szülők adományaiból egyenlítetttem a tartozásaimat.

- Panasz, panasz! - tárja szét tehetetlen semlegességgel a karjait Palóczy -, de hát én kívül vagyok már minden státuson. Haynau kegyelmi döntése óta visszavonultam a közügyektől. Szegény Judit lányomhoz szorultam. Pedig azelőtt jó húsz éven át, hej!

- Tudom, nagyságos uram - szakítja meg az induló áradatot Karacs Teréz, de meg nem állja, hogy az aranyos dísztárgyakat megszemlélendő fel ne álljon, s az almáriumhoz ne lépjen. Az öregúr odafordítva hintaszékét büszkén kalauzolja.

- Látja ott azt a díszkardot? - mutat a szekrény felett függő dísztárgyra. - Né, hogy eszi a rozsdá. Ez a haszontalan vén cseléd már lusta megpucolni. Tudja mi van arra vésve? Csuczor dísznichonját olvashatja azon! Úgy szól, hogy - és stentori hangon deklamálja a verset: - „A haza lelke beszélt, szavait jegyzé Palóczy, / Tisztelik a hazafit borsodi szívrokoni...” Szép, mi? És az aranyserlegre meg Arany János írt versikét. Aszongya: „Szíved, eszed, tollad Honnak vala szánva Palóczynek, / Érte barátidnak vedd ezen hála jelét...”, és azt az aranytollat? Látja azt húgomasszony? Azt meg a jegyzőségemért adta Borsod megye.

- Szép ez a tisztes hála a megyétől. Bezzeg...

- Én áldozatos voltam a hazához! - vágja el a panasz sorát az öregúr, s Teréz érzi, hogy némi dorgáló hangsúly van a szavaiban. - Két évtizeden át minden fizetség nélkül! Érti húgomasszony? Minden fizetség nélkül!

Teréz visszaült a helyére. Tudta, hogy most a honfidicsőség, a nemesi virtus magasztaló tirádái következnek. Útját állná a dicsáradatnak, de belátta, hogy a hetvenéves aggastyánnak az emlékek adják az életerőt, hát hagyta, hadd tanítsa őt honáldozatra.

- Én, amikor negyvenháromban Pozsonyba értesítettek, hogy leégett a Piac utcai házam, hát térjek haza a diétáról, de tüstént, nem haboztam visszaüzeni, hogy - s most megint szavalja saját idézetét: - „Palóczy Lászlónak s nem a borsodi követnek háza ég. Én a helyemen maradok.” Ilyen voltam én húgomasszony!

- No, persze! - gondolja magában nem kis malíciával Teréz -, még ott volt az ősi kúria a Papszeren, a lánya, veje is saját funduson élt, hát volt miből virtusoskodnia. De öneki az egyetlen pesti házat (annak is húgával megosztott felét) kellett a nevelőre, a „közügyre” feláldoznia, hogy ha már belekezdett valamibe, hát azt már vigye is végbe. De ahogy az már lenni szokott, a Köz úgy gondolta, ha csinálja, hát biztos bírja maga is, minek oda áldozni többet, ha megy a dolog ingyen is! Így hát ő magára maradt az intézetével. Kezdte hat diákkal, s most más 150 eszi a fejről a haját.

- De hát az utódom... Az nem? - ereszkedik vissza a földre az emlékeibe ragadt Palóczy.
 - A visszas állapotok nem kedveznek a kultúrának. Az életre sincs pénz, hol lenne a nevelésre, Előbb a has, aztán az ész.
 - Az én boldogult latin tanárom mondta mindig - emlékezett magafeledt derűvel az öregúr -, hogy „Plenus venter non student libenter”. Ezzel biztatott mindig. Ő tudja, miért, hogy a teli has nem szívesen tanul. Én éhen sose tanulhattam. Jut eszembe! Még meg se köszöntem húgomasszony, hogy az én Benke Józsi komámat - mert azt tudja ugye, hogy a Judit lányának, aki színésznő lesz, hogy annak én vagyok a keresztapja. No, hát hálás vagyok érte, hogy német tanárnak alkalmazta az öreget.
 - Épp azért jöttem a nagyságos úrhoz, hogy érdemdús tekintélyét méltóztatna latba vetni az intézetért. Mert én magam tovább nem tarthatom. Oda kell hagynom, hogy Erdélybe menendő, Teleki Blanka grófnőhöz álljak.
 - Elhagyná a sáncot, mit együtt ástunk?
 - Csakhogy abban én harcoltam egyedül.
 - Mit tehetnék én húgomasszony? Mit? - tárja szét, s ejti le tehetetlen két karját Palóczy. - Ki hallgat, ki ad már ilyen fogatlan oroszlánra?
- Kint már alkonyodott. Az utca s a kert felől gyanús neszek, halk készülődések sustorgásai szűrődtek be az ablakon. Aztán halk zene, majd széles tömegkórus kezd rá a Szózatra. „Hazádnak rendületlenül...”
- Apuka! - szalad be Judit asszony, Palóczy lelkes mozgalmár lánya, aki apja mellett nagy pártfogója és szervezője az ellenzéki mozgalmaknak. Meg se látva a vendéget, az ablakhoz rohan, s amennyire gömböc természetétől telik, lelkendezve újságolja. - Az egész város ifjúsága, Apuka! Itt tiszteleg az egész város előtted!
 - Ejnye, lányom - korholja lágyan, megindultan az apja -, a Szózat alatt ugrabugrálsz itt!
- És míg a dalárda zeng, a Szózat igéje-dallama hűségre s áldozatra parancsol. S míg a hintaszékbe nyomorodott öreg is kihúzta magát a szent felhívásra, Karacs Teréz, a nemzet nap számosa csalódottan fordult ki az ajtón.
- El innen el! Isten áldjon, Miskolc!

Reményi (Reményi Ede)

A nagy művész kilépett a színészbejárón. (Végre, távol a tömegetől, amely hízelgésivel, önlenegésével körbenyálazza az ünnepeket!) Megizzadt a három órás koncerten. A hálás szülőföld nem engedte a színpadról. Vissza-visszatapsolta, hogy neki majd egy órást ráadást kellett hegedülnie a híres, világhíres hegedűn, amivel meghódította az ó- és újvilágot. Átöltözni se hagyták. A városi potentátok versenyt udvaroltak nála. („Impresszárióm - ha volt esze! - legombolta róluk a járandóságot!”), hát csak úgy kerítette magára fehér selyembélésű fekete lüszter köpenyét („Kopott a fénye ennek!”), az öltöztető a nyakába tekerte fehér selyem sálját, kezére húzta fehér selyem kesztyűjét, markába adta elefántcsont-kutyafejű sétatálcáját, izzadt („Immár kopasz!”) kobakjára a cilindert, hóna alá elmaradhatatlan társát, „feleségét”, a Stradivárit, aztán átadták őt („Lám őt így adják-veszik!”) a kint lihegve-szorongva várakozó vendéglátójának, a kis köpcös grófnak („Hogy is hívják? Valamelyik Fáy!”), aki díszes, cirádás fekete fiákkal várta, s akinek két-három famulusa tartotta féken ökörlé a tolongó-ajvékoló tömeget, és beszálltak.

Végre! Itt, a sötét kocsimélyben, magába zárva, el a tömegetől, ettől a lármás-zajos-nyálkás amőbától, amely (ha tetszik, ha nem) még a szülenepe is, akit tisztelni, szeretni és („Uramisten, szolgálnia!”) kell, mert így illik a népszerűséghez...

Csak hogy itt a gróf meg fecseg, feszeng mellette folyton, mert azt hiszi, úgy tudja, hogy a vendéget szórakoztatni, legalább is: szóval tartani illik, ha már elnyerte, megnyerte, kiharcolta magának az ő vendégeskedését!

És ez a kis sznob alkalmasint bánja, de nagyon, hogy este van, éjszótét, s nem látják, hogy vele, hozzá, az ő utcájába, az ő házába látogat a város világhíres szülötte, a „nemzet hegedűse”, a világsztár, a nagy művész a kis vidéki grófhhoz, akit (azért, no!) mégis Fáy-nak hívnak.

- A családom, mester, a grófi nemzetség egyik ága. Ismerni méltóztatik... Bocsáss meg, én volnék az öregebb... Servus humillimus, édes öcsém!... („A kis pimasz, még kezét fog vele!”) Hát, szóval, méltóztatik ismerni Fáy András grófot, nemdebár... Vagy itt élt a városban egy bátyám, a máltai lovag. Emődön Antal és István, az elhalt lovag is nagy muzsikos volt... És ha nem sértenék, én magam is... Klavírozok és szerzek is... Egyszóval... Vagyunk mi itt vidéken is muzsikosok... És Antal bátyám kislánya is... Most látni, hallani fogod... Itt vendégeskedik a kislányomnál...

Micsoda kicsinyes, törpe világ! És ebbe kényszerül az ember! - bosszankodik magában a művész. Mintha ünneplőben egy baromfiudvarba tévedne! Ő, aki Görgey oldalán végighegedülte a szabadságharcot, akit udvari hegedűsének választott az angol királynő, aki Victor Hugóval tarokkozott Guernseyben, ő itt, ebben a vidéki porfészekben, ebben a zagyva zsidó, tót meg magyar paraszt-kupec faluvárosban, ebben a döcögő-kotyogó konflisban... Bah!

- Na, már meg is érkezünk! - zárja le, hagyja abba fecsegését (amire ő oda se figyelt!) a kis gróf, és marcipánmosollyal, egér-fürgeséggel siet az ő szolgálatára („Noná! De micsoda gróf ez gög nélkül?!”), segít leszállni a kocsiból, s a konflis úgy megy tovább, hogy a fizetését is elfelejtik („Még csak az kéne, hogy szóljon!”), aztán be, ebbe az újvárosi kúriába.

- Még a nagyapámé volt - mondja, s invitálja vendégét befelé a gróf az oszlopos-árkados tornácra. Inas nyit eléjük ajtót az előszobába, ott szobalány („Melles kis fruska!”) veszi köpenyét-kalapját, aztán bent, a fogadószobában már haptákban áll a család: a grófné, Fáy

Lászlóné és a két kisasszony, Albine és Gizella. Két liljomszál, kivált az utóbbi. A nők - kivált a kisasszonyok - pukedlit mívelnek, s ő a háziasszonynak nyújtja fehér kesztyűs kezét - kézcsókra, mint egy király vagy egy pápa.

A nő egy pillanatra megütődik („Mi ez? Derogál neki a bókolat?”), a lányszemek is tágra nyílnak, a házigazda meg nyájas heherészéssel ütné el a dolgot.

- No, ma cher, nono! - s a szemével sürgetné nejét alázatra. („No, még szép!”) S ekkor az asszony („A pimasz nőszemély!”) epéből lapított, pikás szemekkel túlnéz az ő válla fölött, és megbocsátó negéddel („Neki! Megbocsát! Ez a gombóc!”) int a csipkekötényes szobalánynak („A fruskának!”).

- Megbocsát, mester, magam is kesztyűben vagyok, de majd a cseléd legombolja a kesztyűjét... Mari!

- Nem kell! - inti el ő magától a már ugrásra kész fruskát. És úgy hagyta magát, kesztyűben. Ha ez megsértődni mert, akkor ő majd kesztyűben fogja tovább sérteni, míg meg nem törik a gőgje. Mit gondol ez a mucsaji golyvás galamb? Minek hívják hát őt, ha nem udvarolnak neki! Hiszen ő, a hegedűkirály most kegyet gyakorol azzal, hogy náluk megjelenik!

Gizella, a szebbik lány is elfordul tőle, érzi ő a válla rángásából, domború háta elzárkózásából, ahogy a zongoraszékre ül („Neki háttal”).

Csakazértis megleckéztetem ezeket a mucsajvidéki nobilitákat!

- Tíz az óra? - állapítja meg inkább, mint kérdi az elhidegült, hangritka levegőben.

- Igen - buzgólkodik a házigazda.

- Még fiatal az idő... - könnyít az elhidegült levegőn a kisebb leányzó.

- Állítsák meg! - adja ő tovább a fentebb hangot -, Emlékeztessen arra, hogy itt jártam.

A levegő most már nem hogy hideg, de deres, fagyos lett. Még a nyájas-buzgó házigazda is megdermedt, s a büszke-gőgös háziasszonyra nézett, annak csipkés zsabója hevesen meghullámozott fűzőbe szorított, dús keblein („Felfújt golyvás galamb!”). A kisebb lány (Albine, így mutatták be?) a fagyot melegítendő, benyúlt az óraszekrénybe, hogy megállítsa az órát. A csendet eddig az óra teleketyegte, most azonban úgy csapott közéjük a némaság, hogy érezték a zuhanás szelét.

- Zelluska, drágám - dobban a csendbe a kis gróf leleménye -, játszanál a mesternek valamit a spinéten?... Mutasd meg, ma cher, hogy milyen muzikálisak a Fáyok!... Te meg drágám - fordul a nejéhez, hogy oszlassa a vendég keltette bolydulatot -, néznél talán a vacsora után... - Aztán már a klavírhoz ülő Gizellához fordul biztatásul; - Hogy nem vallunk szégyent, hiszen apád és nagybátyád is híres muzsikuskok. Művészek azok is! Még festők is vannak közöttünk. Ugye, az Albert, a Samu, meg a Károly...

- Is? - háborodik a nagy művészen a pukkasztó büszkeség -, Noiszen! Azok a művecskék, amiket ez a Tóni meg az Isti grófék mívelkedtek össze! És most jön a Für Elise! Ezt klampírozza minden zenebaba a családi muti-zsúrokon!

Az asszony ki (a vendég szerint inkább el), ő maga is menne már inkább, mint maradna, de most itt na, itt a mutibaba a zsúrdarabbal, s ennek kell tapsolni, ha tetszik, ha nem. De nem fog! - határozta el. Elveszi a kedvét ezeknek a nyárspolgári giccszündéreknek, hogy ébredjenek, támadjanak fel; nem, a nemzet, sőt a világ hegedűse előtt nem lehet szépelegni!

És a kis hölgy keze ráfut a billentyűkre. De nem az Elis-et, nem, egy Bach fugába („a Wohltemperiertes Klavierbe”) kezd. („Egy ilyen nő és Bach!”) S ezek a kezek! Egyszer mint a tiszavirág, csaképphogy megérinti (inkább: libbenti!), majd mint a vihar, feldúlja a klaviatúrát. (Egy hóvirág-zsenge természetben hogy lehet ennyi erő?) És ez a test meghullámszik, a gyenge karok szapora táncba kezdenek, s az arc, az az arc, a lehunyt szemekre borult pillaredőnnyel, a száj édes mézcsillogással beszélni kezd, együtt mozog a darabbal, ő, a művész szinte olvassa róla a témát, a témabelépéseket, a duxot, a comest és a contrapunktokat!

És már nincs mucsaj, nincs nyárspolgár, nincs kesztyű meg óra, nincs vendégség meg háziasszony, nyáladzó házigazda meg Miskolc - csak egy áramlat van, a zene és Bach és Zella-Gizella, ez a bájos-szép, okos és édes kislány, aki neki termett, neki érett erre a pór-Magyarországra, annak is erre az északkeleti sárvárosába, Miskolcra, az ő istenáldott szülővárosába.

A háziasszony jön a házi trakta ízével a képén, meg annak örömpírjával is, hogy lám, méltó élvezet találtatott itt az ő nagy művészi gusztusára, s nem vall szégyent a Fáy kúria.

- Tessék, a vacsora tálal... - jelentené, már maga is vállalván a cselédség szerepét, hanem rögtön el is harapja a szót, mert arra már maga se ügyel, hiszen a mester elővette tokjából varázspalcáját, a világhíres-vén Stradiváriját, ezt az egymagában is varázslót, és a mester teszi, amit a legritkábban szokott, adja, amit csak keveseknek szokott; hegedül a háznak. És most valóban: megáll az idő, az óra, nem ketyeg, a szű megdermed az ébenfában, a lég eláll, a test megdermed, mint Pompeji a tűzláva alatt, és felzeng a legbensőbb vallomás a húrokon: „Repülj fecském, ablakára...”

S a hegedűszó hullámszó akkordjai temperálják, bepólyálják Gizella hóvirág-alakját („Tényleg, olyan, mint a hóvirág!”), zöld tafota („vagy atlasz?”) krinolinján hófehér zsabó, melyből hosszú, fehér nyaka meghajlik, mint hóvirág gyenge szára a tömör szirmok alatt, s valóban a frizúrja is fehérített („a la Eugenia!”), mint a hóvirág szirmlevele. S ahogy a lány élvezi a zenét, szemmel tapad a violettre, a vonóra, a bűvös, szent kézre, amely mozgatja, s a szent fejre, mely mélyült szemekkel irányítja azokat...

- Tökéletes ajándék! - tapsol, lelkenedik a kis gróf, omlik el ájultan az asszony, s rajong, a mester kezét csókolva Albine, a kisebbik lány.

De ő, a művész észre se vette, hogy ki, mit, miért mivel körülötte, ő a Gizella hosszú, fehér nyakát, és a spinétre, karjára borult, szent fejét nézte. („Most elbűvöltem vagy megbántottam?”)

- Most kérem - dadogja megindultan, könyörögve -, Nagyon kérem, hagyjanak magunkra...

És nem veszi le szemét Zelláról.

- A család - mint a templomból - kivonul a szobából. Gizella pedig nem mozdul a spinétről, köti szép fejét a karjához, amely leszögezett a fényes lapon. Ő érinti a vállát, a hajfodrok alatt meleg nyakát érzi.

- Gizella!... Ön sír!

A lány felszipog, már nem is rejtí könnyeit.

- Hogy tudott... Egy ilyen nagy művész... Olyan kiábrándítóan undok lenni?...

- Az Istenért!... Milyen voltam?

- Az a kesztyű!... Az az óra!... Hogy tud ilyen sátáni gög beleszorulni ilyen szép fejbe?! Mert szép, olyan szép volt most!... És olyan borzasztóan undorító, mikor bejött!... Hogyan tehette?

- Tényleg!... Borzadok. Sokszor undorodom magamtól... Ettől a ki-kitörő művészgőgtől... Tényleg! Pfuj, de ronda lehettem!... De bocsánatot... Engedelmet fogok kérni... És soha... No, nem fogadkozom... De ha ön velem... Ha hozzám... Ha engem... Látja, dadogok!... Én, a nagy Reményi Ede!... S már megint!... De maga... Megjavít engem!

A lány kitágult szemekkel meredt rá, valami borzasztó dologtól tartott. Valami hatalmas fényáradat, mint üstökös zuhant feléje, közeledett, nőtt, hevített, hogy magába olvassza őt, a porszemet.

- Zella, drágám! - és most sütött a művész sóhaja -, Legyen a feleségem!

És lőn. A halálig.

A tudós szerelme (Xantus János)

A tudós ül a kétszobás fővárosi lakásban. Az ablakra már rátapadt a sötét, ultramarin polipként szívja magába a gázlámpa fényét. Ő ül az aranyos, kekszín kárpittal („Most ez a divat!”) bevont fotelben. Mellette bölcseben a gyerek, körülte a díványon, asztalon, kereveten bontott, s még nem bontott csomagok, ládák, azokban preparálásra, kitömésre váró madarak, békák, kígyók s rovarok tömege. A szobát áthatja a borszesz csípős-savanyú szaga. A baba éhes, sír, szopnia, fürdenie kellene, s az anyja még sehol. A barátnőivel randevúzik valahol...

- Barátnőivel! - incseleg benne a kétség -, vagy ki tudja, melyik színésztrupp csalta valami bohémtyára, s ő ment, vonódott velük, mint egy masamód, s most tán valami pepita arszlánok csókolgatják, ő meg hanyatlik a csókba, bele, az ölelő karok bűvöletébe, s mohó ujjak babrikálnak csipkefodrai között...

- Ebbe bele kell örülni!

- Jól mondta Doleschall doktor, az após: „Öcsémuramnak oly állandó állás szükséges, amely fedezi leányom jogosan magas igényeit és kényelmét...” De nem volt. Semmi sem volt! Csak világcsavargás évekig...

A gyerek sír, két kis karjával csápol a bölcseben. Lenn az utcán most két automobil túlköl, rikoltozva búcsúztatják Gábrist. („Megjött végre!”) Ordenaré kurjantásokkal, rikoltozó kacagások közt szakad el az asszony a dőre társaságtól, csókot int-oszt férfinak-nőnek. A sofőrülésre még vissza is vonja valaki, s ő vonódik („Egy hosszú csókra tán!”), hogy kalimpáló lábakkal a kocsiba úszik a teste.

Borzalom!

Aztán jön. Lift, ajtó csattan, s vele valami éles-friss illat párlik át a szobán, s az asszony sustorgós-ropogós tafruhájában beviharzik. A friss léggel magával hozva az orgiázó társaság szemérmetlen, pikáns hangulatát is.

- Jaj, drága kisfiam, édes uracskám, bocsássatok meg, hogy elkéstem! Tudom, drágaságom - gügyög bele a pólyába -, igazad van! A te csúnya, rossz anyukád elkésett neked!... De már fürdetlek és etetlek is... Mindjárt! - És vetkezik, dobálja magáról a ruhát, veszi a pongyolát. - De előbb még tisztába teszünk...

- Vízet már melegítettem - közli ő lakonikusan, minden színtől megszűrt, száraz hangon. - Fürdetheti!

- Most mit duzzog? - hörped fel az asszony. Asszony! Neki Diána, Vénusz, Aphrodité, és minden, ami szent szépség a világon. Neki istennő ez az asszony, ez a csalóka szívárvány, ez a kíváncsú bestia, aki szépségével és nagyvilági önállóságával tönkreteszi az életét! - Most mit morcolsz itt nekem? - És önti kádba, vegyíti langyosra, méri könyökével a vizet, s miután kibontotta, kipelenkázta, kezdi fürdetni a kicsit. - Mert nem ülök itt, és nézem, hogy rakosgatod, fürdeted borszeszben azokat a ronda dögöket? Olyan ez a ház, mint egy dögter! Nemhogy egy szoptatós dajkáról gondoskodna nekem! De egy nyavalyás cselédre sem telik, magam csutakolok itt egész nap! - S hogy törli-púderozza a gyereket, a keze jár, a szája meg őt csepi. - Csak szöszmötöl, babrikál itt naphosszat! Mért nem áll be egy múzeumba preparálni, dögöket tömni?... Persze, mert jól mondja Pulszky! Az egész rohadt gyűjteménye egy merő zsidvásár!

Xantus hallgatja, tűri a megalázó szitkokat. - Csak a múzeumot meg Pulszkyt ne említette volna - dühöng magában -, juttatván eszébe egész élethalál-harcát a hivatalos tudománnyal, az irigy és féltékeny hatalmasokkal! S ez a házasság! Pedig micsoda szerelem volt ez! Megképzik előtte az egri találkozás; a „meglátni és megszeretni” igazi csodája! A Laborfalvyval, Munkácsynéval, s a miskolci színészekkel fellépő műkedvelő „játshóné”, aki sudár természetével, fekete hajával és csillogó bogárszemeivel úgy megbűvölte... Ipolyi Arnold mutatta be, hozta össze őket... S aztán az öthónapos szerelmes ostrom!...

Gábris már befejezte a fürdetést, tisztába tette, s mellére vonta a kicsit, az nagyokat nyögve, hosszú szívásokkal szopott. Aztán leereszkedett hozzá, az ő „zsibvásárába”, s békülékeny, lágy hangon engesztelgeti:

- Jánoskám, nekem kell ez! Ez a lebegő ragyogás! Ez az aureolám! Az életterem! E nélkül megfulladok a kisszerűségben! Ha már az apám ellenezte, hogy a színpadot hivatásul válasszam, s megengedte, hogy legalább a mániám legyen... Atyaisten! - ébred önmaga hasonmására -, tiszta Kepler Borbála vagyok! Haha! - kacag édes-gonoszul, és dévaj sóhajjal átlendül ismert szerepébe; - „János, nekem szükségem van pénzre!” - aztán, hogy szerepében partner nélkül marad, édesdeden könnyörög neki:

- No, mondd már! „Egy fillérem sincs, mind elhordtad már!”

S ő szintelenül, gépiesen, miközben bogarakat rak borszeszes üvegcsébe, mintha végszót olvasna alá, elismétli: „Egy fillérem sincs, mind elhordtad már!”, mire Gábris - a gyereket a bölcsőbe téve - tovább nyafogja a szöveget:

„Örök segítséget tűrjek-é tehát?” Az udvarhölgyek pávaként ragyognak, Szintúgy szégyellek köztük megjelenni...”

S ő belemélyedvén az asszony szép, fekete szemébe, annak mély ámulatára, művészi sóhajjal idézi:

„Minő csodás kevercse rossz s nemesnek A nő, méregből és mézből összeszűrve. Mégis, miért vonz? mert a jó sajátja, Míg bűne a koré, mely szülte őt.”

- Te csibész! - térdel eléje, s döngeti liljomkacsóival az ő mellét az asszony -, Te betanultad, míg végszavaztál nekem...

- Csak ezt a pár sort, mert olyan igaz...

- Kár volt nekünk újratálalkozni Tátrafüreden! - sóhajtja Gábris magabánón, s fejét (ezt az éjszórénys diadémot!) megértőn és kiengesztelőn az ölébe hajtva.

- Maga jött utánam! - emeli ő magához, szemét az asszony szemébe szögezve. - Nem emlékszik? S varrta magát valósággal a nyakamba... Boldogságomra! - tette még hozzá engesztelésül, megsimogatva az éjsötét hajkoronát.

- No, mert furdallt a lelkiismeret, hogy Miskolcon úgy kikoszorúztam. S úgy éreztem, hogy miattam menekült Ázsiába az expedícióval. Szídtak is érte a barátai, Ipolyi meg Herman, hogy én üldöztem világgá... Azon öt év alatt, amíg odajárt, sokat gondoltam magára. S mikor Tátrafüreden hallgattam az előadásait... Az emberek valósággal csüggtak a szavain... S nekem is olyan izgatóságok voltak a történetei... A kínai asszonyokról, akik visszanyomorítják a lábukat, nehogy nagylábúak legyenek, az apák meg megfojtják leánygyermeküket, ha nagy lábbal születik, nehogy szerencsétlenséget hozzon rájuk... Szóval, akkor, ott nekem maga olyan szép volt! Olyan hódító és ellenállhatatlan, hogy nem érdekelt a szokások, az előítéletek... S mint Puskin Tatjánája, én vallottam szerelmet magának, és eltökéltem, hogy maga lesz a férjem, vagy senki!

- És feledte, hogy az utazónak nem csak élménybeszámoló, hanem küzdelmes utazásai, gusztustalan feldolgozó, preparációs munkálatai is vannak! Hogy a bogár, mielőtt a mutatós tárlókba kerül, „bűdös dög”, ahogy volt kedves az imént aposztrofálni. És, hogy egy tudós feleségének lenni - nem épp szórakoztató dolog!

- Megnyugtatom, drága barátom - s már vitázva elváltak egymástól, Gábris a vacsorához készülődött -, hogy én feltétel nélkül hűséges hitvese voltam és vagyok ma is, minden bélyegző látszat ellenére...

- Pár hétre, mindössze! - jajdul fel a tudós. - Ennyi boldogság jutott nekem. S azóta pokol az életem. Ez a kacér bohémiája!

- Nem! A maga gyilkos féltékenysége! A nyárspolgári előítéletei! Hogy a színház egy bordélyház! Mint az apámnak!...

- Téved, asszonyom! - S már oly távol voltak egymástól, mint az idegenek -, én örültem Egerben és Miskolcon, mert tetszett a bátor önállósága! Hogy megveti az előítéleteket, hogy szivarozik, hogy egyedül jár társaságba, utcán más férfiba karol, kísérő nélkül utazik a vonaton... De ha látom, hogy csókolózik a barátaival, mint a férjével, és orgiákra jár szoptató anyá léte... - És már kiabáltak, s ő érezte, hogy ma nem vacsorál itthon.

- Tudja, kérem, az a baja magának, hogy engem tulajdonának, afféle „házi jószágnak” tekint, akivel mindig és mindenhol szabadon rendelkezik. Nem öntudatos társnak, akinek szintén vannak egyéni vágyai, mániái, mint magának. Pedig én nem csak mosogatórongy, hanem önértékű diadém is lehetek a maga plasztronján!

- De hát nekem anya és háziasszony kell!

- És nem művésznő! Fejezze csak be! Mert a tudóst ki kell szolgálni! Magának fiam, cseléd kell, nem feleség, nem úriasszony! Ahhoz kedvesem nem engem kellett volna elvennie! Erre én túl drága vagyok magának!

- De hát ebbe bele kell örülni! - adja fel ő a párharcot, s indul ki, hogy levegőt vegyen és megvacsoráljon egy vendéglőben, s hogy akár vele, akár nélküle, ez az út a bolondulásba visz.

- Akkor én inkább kitekerek az útjából! - zárja le a vitát, s fordul vissza a konyhába az asszony. - Holnap a gyerekekkel hazamegyek Miskolcra, és bolonduljon magának!

És húsz év múlva a tudós - női ruhában járt, s arannyá akarta változtatni a Karszt hegységet, hogy így segítsen Magyarország szenvedésein...

Ispán úr Déry (Déry István)

Róza, hogy kinéz az ablakon a várra, a sorsát látja abban. Moha lepi romló falait, a feledés. Az árka is száraz, elhagyta a Szinva, már a Szent György-forrás se táplálja vizével. Halódik az, mint ő maga is a Déry portán. Neki - színpad helyett a baromfiudvar az élettere, szerepe a betegápolás, miközben maga is alig bírja magát, úgy megszállta a vízkór meg a vesebaj, hogy csak bottal lépdel a portán erre-arra.

Márka, az öreg szolgáló szakajtóból magot szór a az aprójószágoknak, kásával kevert csalánt markol a kacsáknak. („Kis, sárga pelyhek a zöld fűvön!”), pulykák iromba kurrogása kíséri, amerre megy.

Etka, a kis libapásztor most hajtja haza csapatát. A gúnár magasra emelt csőrivel, csihadt kvartyogással vezeti duzzadt begyű tojóit befelé a kapun.

- Válogasd ki, Márka - kiált oda a vénasszonynak a hátsó udvarba, amit ura, a nyugalmazott ispán gondosan elkerített, nehogy a porta pázsitját piszkolják a jószágok. Két tehén is bög az istállóban, hogy megadják a mindennapi tejet (Dérynek sok tejet kell innia), egy ló is abrakol az ólban, hahogy szegény Déry vadászni kilovagolna még. - Válogasd ki, mondom, a vásárra valókat, hadd vigye reggel Firkoláné a miskolci piacra!...

Aztán megy, kacsázik befelé, mert csak slattyogni tud már az ödémás lábaival („Hol vannak már a táncos tipegők!”), be Déryhez, szegényhez, aki hónapokon nyomja az ágyat. Olyan is már szegény, mint a hótt: orra, a hajdan volt híres sasorr most megnyúlt, ahogy megapadt az arca, s a hajdani szép, fekete bajusz most szálladó, őszült sörte, s a bogárfekete szemek is gödörbe estek, mintha barlangból villognának elő azok a fényes „cipőgombok”.

- Látod-látod, Róza - fogadja őt ágyába süppedve szegény beteg -, hívtalak, hogy „Legalább halni jöjj haza!”, s a végén én hagylak itt... Magadra!

- Hagyd el, szegényem! - vigasztalta ő, szíves hangsúllyal telítve az üres közhelyeket. - Mindnyájan Isten kezében vagyunk! Fogsz te még táncolni az én toromon!

- Az a! Ezzel a pajslival! - sóhintotta Déry, és valóban, a tüdejét köhintette elő. - De hogy is lesz veled, szegénykém? Az a kegydíj, ami utánam jár, kevés lesz a boldoguláshoz... Azért kell ez a gazdaság. Egy cselédet még Márka mellé fel kell majd vened... Tán az Etka is megteszi, konyhaképes már... A kosen meg a dorking kakasokat is azért vettem, hogy azzal szaporíts... Azok jó húsolók. A leghorn meg jól tojó... Az egyik tehenet is eladhatod... Meg a lovat... Minek az már?... Nekem jó lesz a Szent Mihályé is... Azt nyergelni se kell már... - És Déry erőtlén, sivár mosolyra húzta a száját.

- Miket beszélsz, no! - Róza nyögdelve ereszkedett a hintaszékbe. Ivott pár kortyot a zsállyateából, felpócolta a lábát (mert a vizenyő hamar leereszkedett a bokájába), aztán a székből társult a beszédbe. - Holnap húsz tyúkot kivisz a Firkoláné. A pulykákat még hagyom, hadd nőjenek. Egy hónap múlva már megérnek öt forintot is... Jut eszembe! Holnapra még van csirkeleves neked... Vagy vágassak galambot? Mit ennél, lelkem?

- Jó nekem a tegnapi!... De magadnak. Ha jólesik, csak vágass!... Istenem! - fogja magát Déry lágy-kesergőre -, Déryné! A „kis flóta”, a „kis csalogány”, a „kis fülemile”! A híres primadonna most tyúkok hátuljában turkál „tikmonyok” után! Pulykákat terel, libákat etet,

kacsákat itat, tas-tas-tas! - A beteg harsány nevetésébe belefűl. - Harminc év dicsőségre húsz év büntetés! Szép karrier!

- Ugyan, hagyd, fiam! - s Déryné legyint, mint akinek semmi az egész. Pedig dehogy, dehogy semmi! Ez a húsz év némaság! Ez a részvétlen csend körűlte! Mintha elszívták volna körűle a levegőt, s most a huszadával kellene beérnie... Valami kopolyút kéne növesztenie, hogy pótolja a színház ózonát! A tapsokat, a szerenádokat, az udvarló-bókolókat, akikkel Krőzusként pazallott...

- Emlékszel, micsoda gazdaságom volt nekem Muhin? Pusztabárá voltam, nem is ispán! Még Radiscsányban is!... No, az meg nekem volt Pest meg Kolozsvár!

- Meg Miskolc! - toldotta meg nagysóhajtvá Róza. - Azok voltak a szép idők! A hőskor! Aranykor!

- De most már!... Feléd se néz a kutya se!

- Régi pogány törvény - éleszti magát Déryné -, hogy aki nem húz már, az pusztuljon. Hát én most azt teszem. Pusztulok!

- Róza lelke! - rebbenti fel asszonyát a szomorú mélézásból Déry. - A jegyzővel már végrendelkeztem. Ne, ne tiltakozz, a nyavalygáson már túl vagyok... Egy dolgot nem tudsz az életemből...

- Nocsak! - villan az asszonyban a figyelem -, Te eltitkoltál valamit?

- Róza - s a beteg most nehéz szavakra készül -, mi húsz évig éltünk külön... Nekem van egy huszonkét éves lányom...

- Ne mondd! - nevet fel Róza. - Most azt várod, hogy meglepődjek? Édes egy uram, én erről tudtam.

- Tudtad, hogy az enyém?

- Az öcsém fogadott lánya. Kilényi Lilla... Már Muhin sejtettem, noha a János bátyád lányaként mutattad be...

- És nem is szóltál!... Jelét se adtad a gyanúdnak! Azóta?

- Nem emlékszel? Mikor a kicsivel elvetéltem, akkor az orvos azt tanácsolta, hogy négy évig ne is próbálkozzunk. De te követelőztél. Én meg felajánlottam, hogy legyen másnál gyereked, én a magaméként felnevelem... Zsani öcsém elmondta, hogy a lány tiéd, és intézetben neveled. Aztán magadhoz vetted, de ő színésznő akart lenni, hát Zsani Kilényinél próbáltatta. Az felvette, Zsani meg, hogy nekik sem volt gyerekük, hát rábeszélte Kilényit, hogy adoptálják. Úgy nőtt fel aztán a szemünk előtt. Ügyes kis fruska, kis szalonhanggal. Kilényi futtatta, s addig idomította, addig pátyolgatta, míg egyszer csak belehabarodott a fiatalságába...

- Mi? Az a göthös vén kecske?

- Mint Molière Mariannába... - példálózik Róza. - Aztán a fruskát megszerette Rónai, az amorózó, és megszöktette a mostoha üzekedése elől. Az meg búskomor lett, bele is hülyült, s bánatában a tüzes kályhára dőlt. Öngyilkos lett.

- Ezt elmondta Zsani. De a szerelmet, azt nem... De hogy te milyen részvétlenül meséled ezt!... Mint egy lexikon! Szemed se rebben!

- Engem, fiam - így Róza, a részvétlen -, Engem már semmi sem tud megrendíteni. Eleget hallottam-láttam ebben a piszkos világban. Nem hiszek, nem bizakodom, nem reménykedem. Elfeledtek, én is elfelejték... Mindent! Tán az Isten még... Ő tart még bennem...

- Kemény asszony vagy, Róza... Egy Cordélia!
- Most már eljátszanám őt is. A naiva meghalt bennem. Régen!
- Akkor azt is elviseled, amit most hallasz... És még nem tudsz... Róza! Zsani a Lilla anyja.
- Dérynében most elakad a hang. Erre azért nem számított.
- Csak nem vagy meglepve mégis? Róza! Hát gondolod, hogy engem elversz magadtól, közben hetepetyélsz boldog-boldogtalannal... S én legyek szent?
- Nem csaltalak meg! - feszül az urával szembe Róza.
- Nem, mert hűséget se fogadtál. Az esküvőnk is erőszak voltak - mindig ezt mondtad. Féltél, rettegtél tőlem mindig. Mindig, Róza!
- De mint hallom, Zsani megvigasztalt! - mondja epés iróniával Déryné. - A szép Johanna! Hiszen ott volt neked kéznél... Anya halála után én neveltem. Ott lakott velünk...
- Megsajnál, szegény...
- A fenét! Mindig is tetszettél neki! Mindig védett. Hogy a Pistát mindenki dicséri!... Hogy milyen fáradhatatlan, sokoldalú és tehetséges! Hogy énekel, fordít, játszik, korrepetál, ügykezel, szervez és minden!... Hát szóval akkor történt! A hátam mögött!
- Törődtél is te velünk! Neked a színház volt az otthonod... Az öltöző a hálósobád!... Akkor meg alig jártál haza... Hát akkor azért!... Féltél a terhességtől!
- De hát hogy tudtátok... Zsani hogy tudta eltitkolni?
- Te akkor szerződtél Pozsonyba... Őt meg ott hagytad Lövőn...
- Hát így áll össze a kép! A Déry-titok! Na, szépen vagyunk!
- Őriztem... A halálomig - Mondta Déry, és fojtott, száraz köhögésbe kezdett. Róza grillás tejjel itatta, mitől a beteg elcsihult, és félálomban a falnak fordult...

Özvegy Déryné

- Zsani, jer, végszavazz nekem! - sürgeti hugát Róza, a húsz éve feledett, tíz éve megözvegyült Déryné.
- Hát nem a főkötd vasalom? - méltatlankodik Zsani. Előtte széles színházi vasalópad, azon hófehér apácafőkötdt vasal papírkeményre. Odébb próbabábun már az apácafőnöki habitus, Róza esti színpadi jelmeze.
- Attól még végszavazhatsz... Akár fejből is! - mondja Róza csak úgy mellékesen, mert szeme, figyelme, gondolatai most a szemközti toilett-tükörön járnak.
- Mikor volt már, amikor azt játszhattam, Istenem! - és Zsani is elmereng, tekintete a múltba vész, arcán, ajkán valami mennyei mosoly sugárzik.
- Micsoda toka, te Úristen! Akár egy főka! - tapogatja magát végig Róza, undorogva a tükörtől -, S ez a termet! Ezek a lábak!
- Hja, drágám, ez a vízkór! - rebben vissza emlékeiből Zsani. - Az senkit sem sudarít liljommá! Nem hiába trónolsz hordszéken már egy éve!
- Felfekvésem van ettől a vacaktól! - csap a kárpitozott hordszékre, amit keresztfia ajándékozott neki nevenapján. - No, végszavazz!... Innét! - és mutatja a szövegekönyv kiszemelt oldalát.
- Hányszor próbáltuk már!... Mit spekulálsz rajta?
- Tudod, ez a fejedelmi hangnem... Én naiva voltam... Nem engedhetek meg magamnak egy fiaskót. Dérynének koszorúval kell lelépni a színről!...
- Hisz leléptél már... Jó húsz éve!... S koszorúval... Hagymával! - és Zsani rejtett gúnykacajt rejt mellfodraiba.
- Te! Hozzád vágom! - s Róza felkapja a kezeügyében álló vázát.
- Az Istenért! - rémül fel Zsani. - Egyetlen emlékem a szép időkből...
- Az uradtól, mi? - mondja Róza némi élccel a hangjában, s olvassa a váza szövegét: „A Bánk bán feledhetetlen Gertrudisának”. Phő! Még hogy...! - harapja el az ajkára toluló gúnyszót.
- Mikor te... Emlékszel? Együtt játsztunk a Bánkban... Kolozsváron!... Te Melindát... És Zsanin előmlik az emlék édes méze.
- „Feledhetetlen Gertrudisz”! Naiszen!
- És te? - Zsanit mintha kígyó csípte volna. - Ötvenesen Melinda! Ph! Kacagnom kell! Melinda! „Elhervadnak a mennyegzőben - koholt anyátok - ó, Bánk, látlak-é megént?” - és Zsani gúnyosan nyafogva tépdési keblén a szerep képzelt pántlikáit. - Úgy nyafogtál, mint egy kafferbivaj!
- Olyan nincs is, te hülye! - s Róza forró bosszúságát úgy vezeti le (hiszen szüksége van, nagy szüksége van Zsani szolgálataira!), hogy párnáját Zsanihoz dobja, és sírva nevet. - Csak kafferbivaj!
- Akkor az! - Zsani visszadobja a párnát, s már mindketten kacagnak (mert Zsaninak is szüksége van a társra, akivel „felkérődzhetik” az elmúlt élet fátyult sikereit). - Az még jobb! Te kafferbivaj!

És ezen jót nevetett a két öreg dáma, az uradalmi tisztartó és a színházigazgató özvegye, kik most, mint csitrikorukban, édesdeden truccoltak egymással, míg Róza köhögésbe, Zsani meg szívnylallásba nem bicsaklott.

- Jaj! - csuklik Rózából a görcs -, émelyeg a gyomrom. Hogy is mondják mifelénk Berényben? „Meghugyozott a giliszta!” - s ezen is volt mit nevetni. - Zsíros volt a tarkedlid, Zsani!

- Mert nem kellett vón falni annyira! Melegen! - vág vissza húga -, Márka tán jobban csinálja?

- Hagyd el szegényt! Hány havi bérét bánja?

- Három! - süllyed a valóra Zsani, a kiábrándító valóságra, a gondra, hogy az ő ura ráhagyott kegydíjából élnek már évek óta. A házbérrel is adósak Balajtinénak (aki a porta hátsó traktusán lakik), s csak kegyelemből tűri őket a házbán. A szolgáló meg, a Márka a „színészneasszonyokhoz” is hitelbe jár (most már csak hetente kétszer), meg a havi színházjegyért, amit Róza keresztfia, a mosti színigazgató, Egressy Ákos biztosít nekik. Szegény, szegény sznobok! Ha nem lennétek, kihalna a művészvilág!

A ház is szerény, két egymásba nyíló szoba. Az utcait Zsani Rózára hagyta, hadd élvezze az Avas zöld rengetegét, maga a sötétebb hátsóba húzódott a spinétjével. A bútor is még berényi stafír, egy régi komód, meg pohárszék, fotel, körasztal meg rézgombos vaságy. Kilényivel ő semmit se gyűjtött, a nagy vándorlásban elment a vagyon, Debrecenben meg azt is elitta, amit megtakarítottak. Róza meg a Déry Pista után (hogy lejött Diósgyőrből) szép darabokat örökölt, de a nagy ínségben pénzzé tett mindent. Most a Napló óta Róza is kap évi 120 forint járadékot, de mi az a százhusz forint! Egressy Gabi ötszázat kap, s kis tanítvány, a mai üdvöske, a Schodelné meg havonta kap kétannyit! Nem évente! Mi az?

- Na, öcsém! ébreszti gondoljaiból Róza, bár a keze járt neki ez alatt is, rakott még egy zsúrló-pakolást szegény lábaira, megittatta papsajtából főzött teával, de Róza már izgul, türelmetlen, gyomorideg bántja, mint mindig, ha fellépett. (Hát hogyne! Húsz év után először - s tán utoljára! - lép a színpadra, Kotzebue Keresztesvitézek-ében!)

- Na, Zsani! Még utoljára! - és tolja Róza az orra alá a szövegkönyvet. - Innét!

- Jól van no! - és Zsani hadarja a szöveget, szinte fejből. - „Bohemud von Schwarzenberg és az én uram összekülönböztek egy fogoly szaracén nőn, aki...” Micsoda egy Homérosz-epigon ez a Kotzebue! Tisztára Agamemnon és Achillesz vitája!

- „Elég! - mondja Róza a szerepét -, Nem akarok semmi többet erről hallani! Ne szentségtelenítsd meg füleim és e szent helyet, amelyen állasz!”

- Mit kell úgy ordítanod? - inti ő szordinóra Rózát -, lám éppúgy ágálsz, mint a te gyűlölt Pergő Celesztined!

- Értesz is te ehhez! - kapja ki Róza a ő kezéből a szövegkönyvet.

- Hát persze! Hogy jön a nagy, az utolérhetetlen Dérnyéhez a kis pénztárosnő! Én se voltam éppen senki, anno dacumál!...

Még mondta volna, ontotta volna büszkesége sérelmeit, de csak kirohant, mert a tornácon már jöttek befelé a színházi emberek, hogy Rózát fiakkerba segítsék, amit Mákoska - így becézték egymás közt Ákost, a színigazgatót -, ő küldött értök, hogy a színházba szállítsák őket. Balajtiné is jött, ünneplőben, merthogy az öltözőben ő szolgál majd az öltöztetőnek Róza toilettjénél. Fogja is a természetes asszonyság a vasalt habitust, a főkötőt meg úgy veszi magához, mint a szentséget. Hogy elmennek előtte, Róza megállítja a menetet.

- Aztán Zsanikám, elgyere utánunk!

- Tudod, hogy én belebetegszem a színházba... De megnézek, ne félj!

- Drága öcsikém, gyere, köpködj meg!

Zsani hát keresztet vet rá, megköpködi, és ráolvassa a berényi mondókát: „Nyakad törjön, lábad törjön, / Vak szerencse meggyötörjön!”

És hogy a menet elvonult, Zsani fáradtan, kimerülten egy fotelba roskadt.

Zsani
(*Kilényiné Széppataki Johanna*)

Zsani, Széppataki (Schenbach) Johanna, özvegy Kilényi Dávidné, Déryné „öccse” (ösi berényi szokás, hogy a kisebb leánygyermek is öccse a nagyobbaknak), most aléltan szunyókál a fotelban. Körülte még a lakás rendetlen. A Róza szobájában minden úgy van, ahogy az elhagyta, hogy utolsó felléptére ment (ment! Vitték!) a színházba. A vasalópad, a vasaló, ruhák, sálak, alsóneműk, amiket Róza dobált le, ahogy jelmeze alá öltözött.

Zsani most felriad, mert a kapu felől Rózát hallja, amint az - alkalmasint őt visszaszállító - színházi embereknek rendelkezik.

- Köszönöm, emberek, innét már magam is elboldogulok valahogy...

Zsani most sebtiben világot gyújt. (A gázra nincs pénz, a petrós lámpa is megteszi.) Aztán elősiet, hogy segítse Rózát.

- Már itthon vagy, Zsani? - kérdi az felhevülten, szinte huzatos a ház a lihegésétől. - Na, te már le is öltöztél? - És választ se várva, nyögve kászálódik a hordszékből. - Na, láttad? Milyen voltam? Ugye, jó?... Megmutattam utoljára, hogy „Él még Bánk!”, él még Déryné!... A közönség, ez az én drága miskolci közönségem dobolva tombolt. De hisz láttad?!... Miskolc mindig hálás volt hozzám...

- Kivéve az utolsó húsz évet - jegyzi meg Zsani némi malíciával.

- Ó, Zsani! Nem kell olyan érzékenynek lenni! - legyint nagyvonalúan Róza. - Az élet olyan, amilyen. Az ember ilyen is, meg olyan is. Úgy kell venni, ahogy van... Te, a taps nem akart megszűnni... Újra hallottam azt a csodálatos, régi, szívmengető szótatot, hogy: „Dé-ry-né! Él-jen Dé-ry-né!... Hall-juk Dé-ry-nét!”... Ó, te! Mennyei zsvaj!

- Atyaisten, Róza! - lepődik meg Zsani -, csak nem énekeltél nekik?

- Hallod, már ott voltam, hogy rákezek, hogy „Cserebogár, sárga cserebogár...”, erre a gyönyörű Lavotta-dalra, de aztán, ahogy beköszörültem a hangom, rájöttem, hogy inkább nem rontom a renomét...

- Jól tetted! - mondja Zsani. - És a lábad? Kibírta?

- Róza - miután elhelyezkedett a fotelban, s egy számolýra rakott párnarakással felpócolta, és jajgatva végigsimogatta a lábait, nyöszörögve felnevetett.

- Képzeld!... De hisz láttad; a színpadra két díszletező vitt be a hordszéken, tudod, aztán két markos apácát állított mellém az én édes keresztfiam, az én Ákos-Mákosom... Hanem a függöny elé már a magam lábán mentem! Te, és egy csoda volt! Ezek a dagadt lócsők ott megtáltosodtak!... Bizisten, úgy éreztem, még táncolni is tudnék... Jaj, ez jó! De jó!

Zsani priznicet tett Róza dagadt lábaira, és vetköztetni kezdte.

- Juj, de éhes vagyok! Hozz már valamit!

Zsani behozza az elkészített vacsorát.

- Mi ez? - undorog Róza -, Sajt, keksz meg tea! Ó, egy malacot meg tudnék enni! És krumplit! Sült krumplit, Zsani! Hé, öcsi! Voltál te egyáltalán ma színházban?... Nem érzek rajtad színház-szagot!... Áporodott vagy, mint egy konyhamalac!

- Mit nem beszélsz!... Hát persze, hogy...

- Na, akkor milyen volt a Balduin sisakforgója?

- Milyen! Hát piros, természetesen!

- Másnál igen. De Ákos kéket tett fel. Kéket, Zsani!

- Na, jó, feladom. Valóban, el se mentem... Mikor elmentél, én is készülődni kezdtem. De olyan heves szívdobogás fogott el, hogy azt hittem, itt lelem halálomat. Kivert a veriték, reszkettem... És nem volt mellettem senki. Senki, Róza! Akár meg is halhattam volna!

Róza oda se figyel hosszú döbbenetéből.

- De hát ez volt nekem... Ez volt a nővéred utolsó fellépése!... Az utolsó kenetem, Zsani!... Ilyet többet... Ez megváltott engem!... Ez téged nem lelkesít?

- Beteg voltam, Róza! - kiáltja Zsani sírva, elkeseredetten, mintha egy süket halotthoz beszélne. - Látod, most se törödsz mással, csak magaddal!... És ha már itt vagyunk - változtatja számonkérő támadásra a hangját -, megvallhatom, hogy nem is akartalak látni, Róza! Egyáltalán nem akartam színházat látni!

- De Zsani! - döbben meg Róza -, De hisz a testvérem vagy!...

És Zsani sírva borítja ki szívfájdalmát.

- Mert belebetegszem, Róza. Betege vagyok... Nem a sikerednek... Hanem az én hiányaimnak! Annak, hogy mért csak téged?... Engem mért nem kért fel az Ákos? Hiszen én is... Olyan szép lett volna együtt... Elbúcsúzni a színpadtól...

- Zsani - hanyatlott fáradtan és fájdalomverten párnáira Róza -, Te nem szerethetsz, ha így féltékenykedsz...

Zsani, miközben hálókabátba bújtatja, az ágyba segíti, lefekteti, betakargatja nővérét, oldott viaszként lágyult hangon replikáz:

- Én nem szeretlek?... Látod, ahelyett, hogy megértenél, még rágalmazol!... Én nem féltékeny, Róza, én elégedetlen vagyok!... Érted? Elégedetlen magammal és a világgal!

- De hát... Tehetek én róla, hogy...

- Hogy tehetségesebb vagy, tudom, ezt akartad mondani... Persze, az vagy, nem vitatom... De ne légy egyúttal önző is!.... Lásd be, hogy én is voltam valaki a színpadon. Voltak sikereim! Csakhogy mindig „a kis Déry”, a „Déryné öccse” lehettem csak! S ez nyomott, nyomasztott mindig! S te nem igyekeztél azon, hogy felszabadíts, hogy rávezess önmagamra!... Mert mindig csak magad másoltattad velem. A kis, nyafogó naivát játsztam, akinek éppen nem volt olyan hangja, mint neked!... Sohase voltam önmagam, bárhogy, bármit csináltam!...

- Jaj - nyöszörög álomba ájultan Róza -, hagyjuk ezt most, Zsani, halálosan fáradt és álmos vagyok... Aludni akarok... Holnap estig akarok aludni, fel ne költs! Jóccakát!

Zsani még mondta volna a magáét, ha már kinyílt a zsilipje - gondolta, mondta volna a naplót is, hogy Róza hogy letudta őt abban is, azzal az újhelyi-rimaszombati fiaszkóval, s még a testvéreket (még ha mostohák is), alig-alig... Csak az ő sikerei! Az ő dicsősége! No, de hát tényleg, ha olyan fáradt, hát hadd aludjon!

Kiment a konyhába, elmosta a vacsora, el még az ebéd maradékát is, hiszen a nagy készülődésben azt sem moshatta el. Aztán bejött a szobába, rendet rakott asztalon, széken, s elkezdett magának is ágyazni. Ásított is már, mert elfáradt ő is, ő, „a konyhamalac”, az „áporodott konyhamalac”!... Hát ezt is megkapta! Meg bizony, szépen!

Kint, a Nagy-Hunyad utcán most csendes lárma, halk sustorgós tömegzaj támad, közte hegedűcincogás, összpróba, meg meggyás, aztán az egész zenekar halkán belekezd a Róza országhíres, gyönyörű nótájába, hogy:

„Cserebogár, sárga cserebogár...”

Ez szerenád! Tisztelet Rózának!

És kezdi a tömeg, előbb csoport, aztán nagy, széles kórus hangja-nótája hullámszik, majd verődik vissza az Avas alatt, s Zsani szíve megdobban. A torkában, már a halántékában dobog, s mint mindig, ha megatódik, megmerevednek arcizmai, s könnyek préselődnek ráncos szemeiből.

- Róza! Szerenádod ad neked Miskolc! - mondaná, kiáltaná felrepedve, de elcsitul, mert Róza édesdeden alszik, hogy még a szája is nyitva, s ő hallja halk horkolása - mint bőgő - lézéseit.

Nem költi hát! Csak gyertyát gyújt, hogy a zengzet alatt az ablakba tegye. Most látja, ezernyi gyertya lángja világítja meg az éneklő-ragyogó arcokat, kalapos-kendős öregek és cifra-legényes fiatalok arcvonásait.

S most, egy titkos, rejtett érzéstől serkentve, magára veszi Róza jelmezét, a levetett apácacsuhát és főkötőt, aztán Déryné módján pózol, csókot int, és szívből fogadja a rajongók tiszteletét.

Azok meg részegülten a látványtól, s még az elmúlt színházi est bűvöletében kalapokat-pártákat és botokat dobálva a gyertyafénytől derengő éjsötétbe, harsányan ünnepezték őt:

„Déryné éljen! Éljen Déryné!”

Andornaki románc (Mocsáry Lajos)

A kerti kioszkban uzsonnázott a család. A két fiúcska hamar túllett az uzsonnán (csokoládét ittak kuglóffal), a mamzettel mentek kerti sétára. A nagyasszony is felállt, hogy tán dolga után nézne, s Anna, a 21 éves menyecske is fürgén ugrott, hogy leszedje az asztalt.

- Hadd csak, lelkem - így Mocsáryné, az anyós -, majd a lány leszedi! Etus! - kiált a cselédnek -, Te csak vigyázz a kicsire! A te korodban már kíméletesen kell mozogni... Az örökössel!

- Ó - üti el, hárítja el a gyöngédséget az ifiasszony -, még csak az ötödikben vagyok...

- S az nem elég? - rója meg meleg hangsúlyával Lajos, a férje, s kezével lágyan körbesimogatja a fiatalasszony hasát. - Azért ő már látszik. Nem hagyja magát figyelmen kívül...

Az udvaron három viseletbe bújt parasztasszony várakozott.

- Fiam - int feléjük a nagyasszony -, várnak az énekeseid...

- Ja, persze-persze! Bocsássatok meg! - és a férj sörtebajsa- szakállá megborzolja az ifiasszony liljombőrét, ahogy a kezére hajlik, aztán csak mentében mondja: - Tudod, az egri dalokat gyűjtöm kötetbe. Egy kis műkedvelés...

- Szegénykém! - sóhajt nagyot a nagyasszony, amint a távozó sántikáló, ortopédcsizmás bicegését figyelik. - Mennyit szenvedett, míg ennyire járóképes lett!

- Talán szenvedtek - együtt, Kedvesanyám! - mondja, s öleli át hálás gyöngédséggel anyósát a fiatalasszony. - Mesélte Lajos, még Freyerwaldban, a fürdőn, hogy mennyit fáradott érte. Meg a gazdaságért - özvegyen!

- Az a, a gazdaság! - éled a szóra özvegy Mocsáryné -, Szegény Imrém után ez maradt rám... Ez a gond!... Gyere, körülviszlek!

És mutatta a kastély körül a vadaskertet, a végiben csobogó Eger patak duzzasztógátját, a malmot, amelyet a patak vize hajt, a vízművet, a villanytelepet s az öntözőcsatornákat, amelyek a káposzta-, dinnye-, répa- és burgonyatáblákra vezetik az éltető vizet, tovább a sűrűn zöldellő kukorica- és sárgálló búza- és gabona-, árpa- és zabföldeket, amelyek színes szőnyegeként terültek el a Bükk sötétlő bölénykúpja alatt.

- Óriási gond! - szörnyült el az alig 20 éves ifiasszony, aki a sziléziai takácsmester gyermeke lévén, 13 éves gyereklánként hagyta el a szülői házat a már akkor félvak Wesselényi báró üdvöskéjeként. És mint ilyennek, igen kevés fogalma volt egy fejlett, nyugati mintájú majorgazdaságról. - És mindehhez érteni is, Kedvesanyám!

- Ó, még ez! - legyintett a nagyasszony. - De a nagy állatgazdaság! A lovak, a hatalmas gulya s a rétgazdaság, a sokszáz birka ott Kurtányban! Merthogy azért havonta oda is elkocsikázni számadásra! Aztán most a sok úrbéri per itt a falu házas meg telkes jobbágyaival!... Ó, jó lesz már, hogy itthon lesztek, legalább Lajos besegít!...

- Az, a Lajos! - gondolta aztán már magában a kastély egy, a gyümölcsösre táruzó hűs szobájában Anna ifiasszony, aki 20 évesen már két Wesselényi-fiú, s egy szíve alatt éledező Mocsáry-gyermek (fiú lesz-e vagy lány!) anyja (lesz). - Ez a bűvös-bajos, gyöngéd, udvarias, komoly tudós ember, akit Wesselényi is becsült, szeretett. Annnyira, hogy felfogadta franciatanárnak a (törvénytelen) leánya, Katalin és ömellé: legyen a leánya és felesége művelt úrinő. El is vitázott-politizált vele éjfelekig.

- Ábrándozik az én baronesszem? - lepi meg s öleli át a férfi, aki váratlanul megjelent a háta mögött -, mert a bárónéasszony olyan leánykorú, hogy még baronessznek is fiatalka...

- Ne is juttasd eszembe azt az évet! - simul a karjába ő, s hagyja, hogy a férfi az ő domború hasán érzékelje az eljövendő lény gyors szívdobogásait. - Ha visszagondolok a tavalyi tavaszra... Miklós halála után Zsibón...

- Miklós! - kiált fel sikamlósan Lajos - Olyan furcsa a szádból hallani! Te, a húszéves gyermek és az az ötvenes... Ötvennégyes öregember!

- Ne bánts! Hisz te is szeretted őt! És én is.

- Való, mint az Istenre, felnéztem rá.

- És az öccse, a Ferenc... Ott Zsibón... A temetés után, ahogy hazamentünk... Csak akkor lehattél volna velem!

- Hogy lehettem volna?!... Még!

- Nem alázhatott volna meg úgy... Leültetett az íróasztal elé... Az Ő székében, az Ő asztalánál, az Ő dolgozószobájában! Ahol én jobban otthon voltam, mint az a huszonnyolc keresztapagyám bármelyike!

- Ó, szegénykém! - súgja-leheli Lajos, és gyengéden a székbe erőlteti a fiatalasszonyt. Az ki sem rezzen a gondolataiból, folytatja.

- „Közlöm magával bátyám végakarátát...” - így! És se Anna, se Annuska, semmi! Csak per maga! Mint az ügyfelével, úgy bánt velem!

- „Hogy - azt mondja - maga csak addig lehet a Wesselényi-árvák gyámja, amíg az ő nevét viseli... És az örökségre... Egy évet, ha éltek együtt...”

- Egyet? - kérdelem én felháborodva - Hetet! Nyolcat, ha jól számolom!

- „Maga csak cselédje - mondja a pimasz -, jó később ágyasa volt szegénynek... Egy tizenhárom éves csitri!... „És beleül az ura ölébe!... Pfuj!

Engem majd szétvetett a düh, és elöntött a szégyen. S ő köpött egyet. Rám! Érted? Rám, aki ápoltam, kiszolgáltam, felolvastam a bátyjának, mert szegény erre fogadott fel, hogy szórakoztassam.

- De megesküdünk! - már ordítottam. - Elvett! A felesége lettem! Isten és ember előtt! - És már magamon kívül voltam. Felkaptam a kalamárist, hogy ráborítom a pimaszra, de aztán nem tettem. Bár tettem volna!

„- A cselédje volt! - üvöltött ő is. - A kis céda szajhája volt!... Egy vak embert bolondított magába!”

Mire én: - A férjem volt! Két gyermekem apja! S én imádtam őt! És ő is engem! Nem érti?

„- Egy öregembert!... Egy vakot! Egy roncsot!”

Ezt mondta! A bátyjáról! A piszok!

- Tudja, mit? - mondtam most már magamból kikelve - Süsse meg az örökségét! Nekem nem kell semmi! Tudom, csak azért szapul itt!... Csak a gyerekek... Az árvák!

„- Vagyunk hozzá huszonnyolcan, keresztapák!... Hogy egyben maradjon a birtok, majd teszünk értük... S maga, lelkem...”

Így mondta: „lelkem”! Mint egy csetres cselédnek!

„- Maga, lelkem - azt mondja -, élheti a világát, a Wesselényiek nélkül!”

És az Isten tudja, mire képesek még... Ellenem!

Mocsáry védőn átölelte asszonyát.

- Már semmire. Mert Mocsáryné vagy. Bocsári Mocsáry Lajosné. Andornak és Kurtány urának asszonya. És ha perelnek, hát állunk elébe, pereskedünk!

A mamzell megjött a fiúkkal.

- Édesmama - szaladt hozzá, bújt az ölébe a kisebb, a négyéves Gergő. - Fogtunk neked lepkét, nézd! - és kis markában egy agyonszorított káposztalepke.

- Meg a malmot néztük! - így Mika, a nagyobbik. - Én malmos leszek, ha megnövök!

- Ui! Un meunier et un apicul teur! - nevet a mamzell.

- Méhész? - nevet a mostohaapa, borzas, sötét szakállát simogatva.

- A méhesben is voltak? - kérdi Mocsáryné aggódva, egyszersmind megrovólag a mamzellre tekintve.

- Á, il n’a rien...

S e meghitt családi idill még tartott 16 évig, Andornakon.

Halálos szerep (Egressy Gábor)

A svábhegyi nyaralóban most csend van. Délutáni szieszta. Csak a kis Gábriska pöröl a babájával, mert az nem akarja meginni a csokoládét. A dadus inti csendre.

- Csendesebben, kicsi bogaram, mert a Papóka alszik! Este neki dolgoznia kell, tudod!?

- Tudod? - utánozza-másolja a kicsi a beszéd dallamát. - A ténhádba med...

Mondja a dadus a mamának:

- Nagyságos művésznő, ennek a gyereknek ólom van az ülepibe, mint a keljfeljancsinak. Hiába fektetem, mindig felül, s az Istennek se tud elaludni!

- Hagyd el, Etus - mondja Zsuzsika nagysád -, az apja, az én Ákos fiam szakasztott mása! Az is ilyen ébrenlő volt. Ha hazajöttünk a színházból, az még az apja meséjére várt. Csak arra tudott elaludni.

Zsuzsa nagysád az ura esti ruháját készítette ki; a fekete díszmagyart, fehér kihajtóval, rámás csizmával, mint azon a dicsőséges március tizenötödikén, amikor a Bánk-ban Peturt adta. A második felvonás közepén a publikum letapsolta, s a Talpra magyar-t követelte. Gábor kiment, ilyen díszmagyart öltött, kardot kötött, s úgy szavalt. Fergeteges tapsa volt!.... Hát most ilyen ünnepre készül...

- Mire töri már magát annyira a nagyságos művész úr! - sápítozik a dajka, miközben a babáját elunt kislányt a hintalóra segíti. - Rossz vége lesz ennek az erőszaknak!...

- Tudom Etuskám, tudom - így a nagysága -, mondom is neki untig, de hát hiába. „Nekem színház a szenvedélyem!” - mondja mindig. De hát valóban: neki a családjá is egy merő színház; a felesége, öccse meg a két fia... Csak épp Etelka fájzott el tőlünk...

- Nem tudom én - sajdit a dajka -, de az a két évi baj is attól leve... Akkor is a színpadon kapta el, ugye?

- Hát! Az Egy pohár víz-ben - tűnődik el Zsuzsika a szomorú emlékeken. - Szegény, akkor is... A fél oldala lebénult. Hatvannégyben, igen!... S richtig a Brankovicsban kezdte újra... Két év után... Most megint!

A kis szobából - mert a nyaralóban azt használta Gábor dolgozónak -, most kihallatszik Egressy torokköszörülése, hangpróbája. Aztán többször elskálazza „Itt vagyok, fiam!” Mint az orgonasípot, négy-öt árnyalatot kipróbál.

- Hát, te? - nyit rá az asszony meglepetten -, Mi azt hittük, sziesztázol. Csendet teszünk, hogy kipihend magad. Egész délelőtt szavaltál a kertben. Hát nem volt elég?

- Mindenkorra, de mára semmi sem! - köhintget nagyokat Egressy.

- Jaj, fiam, én úgy féltelek!... Egész héten... Négy előadás Egerben, most meg már máma Brankovics, holnap Bánk bán...

- Zsuzsikám - riposztos Egressy -, nekem ez a sorsom. Ez a Brankovics!... Mindig is, de most!.... Egressyek a színen! Az apa, s a két fia - három Egressy egy jelenetben!... Ma olyannak kell lennem, de olyannak, hogy velem sirjon az egész színház...

- Gábrisom! - öleli át, fogja könyörgőre a szót Zsuzsika -, Nem kéne tán úgy beleélni magad a szenvedésbe... Az életed rámegy a szerepeidre!...

- Nem tudom - válaszol Egressy -, de nekem egy az a kettő. A szerep az élet, vagy vice versa... Nem is tudom... Hogy is lehet szerepén kívül a színész? Én ezt tanultam a legjobbaktól: Lendvaytól, az öreg Szentpéteritől, Benkétől, Kilényitől... Gábriska?...

Úgy váltott a drámai magasból alább, a kedvenc unokára, a szemefényére, drága gyermekei még egyetlen hajtására, hogy Zsuzsika bizonyítva látta: urának a színház és a család egyazon világ.

Az asszony belenézett az íróasztalon mindig nyitott naplóba, amely most már csak a programozott feladatok és a napi kiadások gondos jegyzőkönyve csupán, s olvassa benne: „Koldusnak 50 kr, Eszter árváinak 10 Ft” „Merthogy szegény, elárvult hugát, testvéreit is támogatta, kollegáinak kölcsönzött, sokszor hozomra. De ő mindent felírt, pontosan, részletesen. Nem volt uzsorás, inkább azért, hogy „Az elfutó életet megkösse” - szokta mondani.

- Na - riasztotta most őt révületéből -, Akkor kész vagyunk, drágám?

- No, persze! - mondta ő -, öltözködhetsz... Majd én is, nemsokára... Ha elmész... Ezt a napot én se hagyom ki!

S mikor Gábor elkészült (öt órára mindig pontosan érkezett a hatos előadáshoz), elbúcsúzott. Neki kezet csókol, Gábriskát meggyöntölte (hogy azt kilelte a kacagás), a dadusnak mintha bakfisnak, megcsipkedte az ötvenéves arcfelét. Ő, mint mindig, ha premierre készült, megköpködte háromszor, keresztet vetett rá, és elhadarta a színházi babonát; „Kéz- és lábtörést, drágám!”, aztán „embere” elindult, hogy elkapjon egy fiákert. A bérkocsisok jó ismerősként köszöntöttek.

- A színházba, művész úr?

- Oda, Jánuskám, oda. Mint rendesen...

A színházban táblás ház. Szigligeti, az igazgató izgul és lelkesedik.

- No, indul az évad!... S a planéta jót ígér!... Gáborkám, jól vagy?... Nem vörös a homlokod, jól van!... Ma Brankovics, holnap Bánk bán!... Micsoda kezdet! Micsoda siker, Gabókám!

Az ügyelő, a részeges Bartha is befut az öltözőbe, már saláta nála az ügyelőpéldány.

- Bátyuskám-apukám, hogy ityegsz?... Fejed-szíved-tököd? Rendben?... Akkor adj egy ötöst! Holnap jövök velem!

Egressy ránézett, az ügyelő szeme már csillogott.

- Tudod az apám mondását...

- Tudom, ne is mondd! „Ha nem adok, te haragszol, ha meg adok, én is.” Szóval, nem... El van boronálva!... Így is te leszel a király ma este... De ha adtál volna, császár lehetnél. Nehogy én legyek az ómenetek... No, hallod - vont a kétértelműen vállát az ajtóban -, három Egressy egy darabban... Ilyet még nem pipáltam!...

Egressy érezte, hogy ebben az elmenő szövegben, ebben az „abgangban” volt valami a folyosói pletyka sustorgásaiból, hogy ezért mégis, no!... Nepotizmus, meg ilyenféle... Tán adni kellett volna neki, nehogy... No, mindegy!

Itt sminkelnek, egy asztalnál Ákos meg Árpád, a két fia is.

- Fiaim - kezdi kenetteljesen -, nekünk kolosszálisnak kell lennünk, hogy kitegyünk magunkért! Tudjátok - veszi emlékezőre a hangsúlyt -, mikor én Miskolcra, a gimnáziumból a rozsnyói színházzal megszöktem...

- S a drága apám kétszer is visszacipelt - folytatja kotnyelesen Ákos, miközben masztixot ken magára.

- De harmadszorra sikerült Tháliához szegődnöm... - toldja meg a sokat recitált emlékezést Árpád, a kisebbik fiú, aki parókát húzott a fejére.

- Pimasz kölkek! - mordul rájuk bohókásan az apjuk. - Elvárom, hogy nagyapátok emlékét tiszteljétek!... Mert ő tiszta és kemény volt, mint a gyémánt!

- Azért kellett Lászlófalváról Kazincra, onnan meg Disznóshorvára hurcolkodnia... Négy gyerekkel!... - így az Árpád.

- Te pimasz! - ütné oldalba apja, de keze megáll a levegőben, mert az ügyelő beszél az ajtón.

- Brankovics, színpadra!

- Pfü, pfü, pfü! - köpödi háromszor, s vet rá keresztet kiengesztelő negéddel Árpád.

- Apa! - szólítja vissza az ajtóba lépőt Ákos -, Kéz- és lábtörést.

És a színpadon folyik a dráma a szerb fejedelemről, aki elárulja Hunyadit, a törökhöz áll, de nagyot csalódik, mert az elrabolja lányát, s két fiát megvakítva küldi haza az árulás büntetéseként.

Egressy már a próbákon túlélte szerepét. Eddig csak az előadáson eresztette ki ércderes hangját, most ott se kímélte magát.

A közönség tombolt a szünetekben. S mi kell a színésznek, ha tapssal ösztönzik? A lelke túlszabadul erején, s már a második felvonásban látszottak kiveresedett homlokán az erek az erőlködéstől.

- Apám, jól vagy? - kérdi Ákos -, Nem kéne tán annyira élned...

- Soha jobban, fiam! - lelkesedett ő -, Ilyen napon, ilyen közönséggel?...

És szó sem lehetett visszafogásról. Sértésnek is tetszhet az aggódás, a siker irigyletének. Zsuzsa asszony is ráérezett a bajra a proscéniumból. Érezte ura hangjának tarkulását, tirádái egyenetlenek, szaggatottak voltak.

A harmadik felvonás hetedik jelenetében kulminál a dráma. Hozzák Brankovics elé két megvakított fiát. Ákosnál még remekelt. Fájdalma egy Lear zokogása volt, mire a nézőtérén hökkent csend lett a jutalom. S e döbbenetben jön István, a kisebbik, kit Árpád alakít. Gábornak is kedvence a „kölök”. Őbenne a csend keltette meghiúsultság, vagy az apai érzés önbefordulása?... Mind a kettő!

- Hol vagy, atyám? - kérdi a vérpatakozó fiú.

- Itt vagyok, fiam! - mondja az apa, de már hangja nincs, csak a szája artikulál, s bal keze erőtlen bénán hull a fiú vállára.

A nézőtérén fület repeszt a csend, csak a proscéniumból hallik egy életjelet szakasztó sikoly, aztán Egressy alélta zuhan „vak” fia vállára.

A publikum egyöntetű hőkölésére az igazgató gördíti le a függönyt, s jelenti be a szomorú hírt:

- Finita komédia! A színész belehalt szerepébe.

Keserű pohár (*Tompa Mihály*)

Úri kocsí áll meg a Varga köz (ma Tompa utca) egyik zsúpfedele háza előtt. A bakon fekete libériás hajdúkocsis szól oda az ülésről leszálló papnak.

- Tessék csak lenni, tiszteletes úr! Nekem meghagyta a méltóságos Léway főjegyző úr, hogy ne tárguljak addig, amíg el nem vittem a tiszteletes urat a Templom utcába... Merthogy odavárják, de nagyon!

A ház töcikén fekete ruhás asszony áll meg a dologban, s tenyerével ernyőz a szeme elé, úgy fogadja a kapun belépő jövevényt.

- Nézd csak e, apjok! Ez meg a Miska ne! - mondja nehézkes kellemmel. Közben kötényébe törli ráncos kezeit. - Isten hozott, fiam... Moslékos, látod, a kezem... A disznóktól...

- Jónapot, Juli néni. Édesapám?

- Bent áztatja a lábát, szegény... Most jött meg épp a városból...

Bent idős Tompa Mihály, céhen kívüli csizmadia - és fertálymester (ma háztömbbizalminak mondanánk), édes nyögdecselek között fogadja a vendéget.

- Isten hozott, fiam! Lám, csak megnézed a te göthös-köszvényes apádat! - mondta az öreg, amint kezét fogott, s összezsúkolódzott a vendéggel. Felesége, született Bóka Julianna széket töröl a fiú alá. - Áztatom ezt a két szegény gyalogjobbágyot, mert ugyancsak szaggatja a csúz. Meg a visszerek is már... Nézd csak e!

- Ládd-e már - tetézi a panaszt sápítózva az öregasszony is -, csupa görcs már ennek a lába!... Abba is kék már hagyja a házalást, de hát... Valamiből csak élni kell, ugye. Nem várhatjuk mindig a te segítségedet... A tetőt is nádalni kéne, a búza ára is felment, a fa is drága. No, meg az Isten is ver a bűnéért...

- Ej, te már megint káralsz! - inti le, korhintja ingerülten az öreg a párját -, merthogy azt a litert megiszom naponta! Az fáj nekije!... Megkeresem én azt, mit káromolsz érte? Én cipekszem végig a várost, nem te!

- Még csizmázik, édesapám? - kérdi a fiú, a pap, a költő, Petőfi és Arany János barátja, a főjegyző-költő Léway édes cimborája, apja s mostohája testi-lelki támasza.

- Muszáj vagyok vele - sajdítja az öreg -, ha egyszer a céh nem enged a vásárra... Bevenni meg, az Istennek se! Ládd-e, fiam ha idejöhettél vóna papnak. Te betehettél vóna... De így? Megcsinálom azt a négy-öt csizmát havonta, oszt túlادok rajta kalap alatt... Áron alul, igaz, de mindig elkél...

- A héten meg - veszi át a szót sápítózva az asszony -, hogy megvert az Isten a piacon ne! Hát nem ellopták tíz libámat? Kasostul, mindenestül e! Hallottál már ilyet? Micsoda egy világ!

- Mert elszomszédoltál akkor is! Az a rohadt nagy szád, az! Csak a pletyka, meg a litánia!... Ezt tudja csak!

- Elhallgass, vén borostömlő! - inti le az öreget, de mentené is perlekedő sorsukat a mostoha, másra terelve a szót - De micsoda egy világ, hallod-e! A télen farkast fogtak a Meggyes alatt! A Szinvában meg (hallottak még ilyet!) azt mondják, hogy bálnányi harcsát fogtak! Olyan volt, mint egy bornyú!

- Biztos a Sajóból - békült bele a témába az öreg is. - Oda meg a Tiszából lehetett...

Tompa, a „fiú” csak elhallgatta az öregeket. Szegény apja, jól beleválasztott ebbe a kofaasszonyba! Az áldott lelkű Bárdos Zsuzsika - az ő édesanyja - után! Árul ez mindent a Búzavásártéren, baromfitól virágig, mindent! Leteríti a maga ponyusát vagy tracskosát a földre, aztán fogja magának a kunsaftokat: „Nézze csak ifiasszony, minő egy szép zödségem van, ehol e! Potom áron megkaphatja! Hús krajcár egy csomó! Na!” És úgy ragad-akaszodik a vevőbe, mint kullancs a bőrbe... No, de: „A te atyádat és anyádat tiszteljed, hogy hosszú életű lehess a földön.”

- Ja - mondja az asszony, szóhoz se engedve a látogatót -, ha már itt van a fiad, Mihály!... Nem járhatná ki mégis azt a céhet neked? Annál a főjegyzőnél, ha már olyan jól van vele a barátságban?... Hászen: azért barát, hogy segítjen! Nem?

Tompa, pap létére indulatos, ingerlékeny ember volt. De itt, az apja házában csak türtőztette magát. Ki nem állhatta ezt az asszonyt, aki valahányszor meglátta őt, el nem mulasztotta valamit kórentálni tőle.

Egyszer a fiának, a negyvennyolcban megrokkant Ferinek a hentességet, másszor a Józsi porcelánfestő műhelyének engedélyét járta ki, s valahányszor itt járt, mindig kizsirmálták belőle a „szülői járadékot”. Azzal már nem is törődtek, hogy neki is lehetnek, s milyen fájdalmai. Hogy két kisfiát is eltemette, s maga is gyógyíthatatlanul beteg. Mindig retteg, hogy szegény, megboldogult anyja tüdőbaját („aszkrórját” megörökli. Ezért nem mert idején nősülni se. Csak Keleméren, a megroskadt kis paplakban gondolhatott családalapításra. De micsoda idill volt az! Aztán, hogy utóbb felfedezték (a bécsi Skoda doktor), hogy hipertróphia cordisa, azaz súlyos szívnagyobbodása van, azóta gyakran száll rá a melankólia társaságban, családban, annyira, hogy nincs kedve, hangulata mások hangulatához. Mostanra már kedélybeteg, emberkerülő lett.

S micsoda torz mosolya a sorsnak! Minap olvasta saját gyászjelentését a Pesti Hírlapban!

Ez úgy esett, hogy jóelőre megfogalmazta értesítését, hogy halála után majd küldjék el Gyulai Pálnak. A szolgálja meg más levelekkel postára adta, s a hű barát megdöbbenően sietett azt publikálni.

De van is ebben valami rettenetes figyelmeztetés. Mert ez a gyakori szívdobogás (néha azt hiszi, őbenne dobog az egész világ!), meg azok az éles nyilallások a szívujjra... Sokszor megáll a szószéken is prédikáció közben, szívére szorítva kezét. A hívei ekkor tudják, hogy a tiszteletes urat a „mejjbaja” gyötri...

S miközben ő magába mélyedt, a két öreg csak szötte-szövégette a kérelem szőnyegét, és tárták, terítették eléje. Maga csak annyit értett: „Adj, adakozz, Miska fiam a szülői szeretet oltárára, hogy az Isten megáldjon!”

Ő meg csak nyugtatta, békítgette magát a zsoltárral: „Segíts uram, hogy kevélységbe ne essek! Örizz a nyelvem a gonosz rágalmozástól!”

Fogta hát, s kiürítette a zsebeit. Ötven forintot rakott az asztalra.

- Tessék! Ebből nádalják be a tetőt. Még fára, tüzelőre is marad belőle...

Az asszony, a mostohaanyja kapott a pénzen, szinte lopta az ura, az ő édesapja elől.

- Hogy áldjon meg érte a Jóisten, lelkem! - hálálkodott mézesen. - Holnap mindjárt szólok is a Tasi Danyinak, hogy kezdheti a nádvagást. Jó lesz a télen, mert a régi már megrohadt, elmohásodott. Aztán apádnak egy öltő ruha is kék... Azt is majd csak...

- Ne szípd már ezt a jóembert! - mordult rá apja, az öreg. Időközben hogy megtörülközött, hát rápipált, aztán bort, poharakat rakott elő. Az asszony meg (csak most!) tányér szalonnát, kolbászt meg cipót, kést tett az asztalra.

- No, éljél vele, lelkem! - kínálgatta nyúlós nyájassággal.

Őbenne, Mihályban meg csak forrt az indulat. Tört is volna ki haragosan, de eszébe villant az Írás: „Mindnyájan szüleink bűnös véréből fogantunk. Hints meg Uram engem izsóppal, Moss meg engem, s én megtisztulok...” - és megnyugodott. De étvágya nem volt. Úgy érezte, a szíve feldagadt a torkáig, s abban dobog most, mint a nagyharang.

- Na, Isten áldja magukat!

És szaladt, futott kifelé, nehogy visszarimánkodják az öregek magukhoz, mert akkor érzi, hogy nem tudná megállni sérelem nélkül. A kocsí kint várta. S hogy beült, a kocsis hálás igyekezettel csapott a lovak közé.

A Templom utcában, Tóth László házánál már összejöttek a barátok. Mind a tizenegyen, hogy tizenkettediknek maga álljon közéjük.

- Megjött Mihály! - köszönt rá a kedves, gömbölyded, meleg kellemű Tóthné Csernák Jutka, ez a családi ölelésű, széplelkű asszony. Aztán bent, a szobában az ura fogadta, a tanár, majd Lévy Józsi, a főjegyző, de itt van a gimnázium tanárainak java: itt Bende, Halmy, Kovács és mások.

- Hej, hogy akkor, anno dacumal 48-ban nem fogadtad a lelkészi meghívásunkat, te Mihály! - sóhajt kupicáját ráköszöntve Bende Laci, a tanár.

- Akkor most nem kellett volna várakoznunk rád - így Tóth Laci, a házigazda.

- Hagyjátok el! - legyintett rájuk Lévy, a jóbarát. - Negyvennégyben olyan pofont kapott ő Miskolctól... Mért jött volna hát negyvennyolcban?

- Hja, bizony! - hagyja helyben a kifogást Bende. - Persze-persze! A Solymosi Samut választották. Én nem voltam benne. De tudom az okát...

- Most már én is - mondja búskomor mosollyal Tompa, és helyet keres magának, hogy leülhessen. - Az apám meg a mostohám miatt. Hogy részeges, izgága kontár, meg a lepcsesszájú, istentelen kofa... Tudom, tudom...

- De hát - lendíti kedvét Lévy -, az öreg alapjában egy érdemes iparosember - volna...

S ezen a „volnán” Tompa gondolatai elidőztek volna még („Hogy szüleinket, s azok akaratát nem a fiak válogathatják”), ha a háziasszony a cseléddel be nem köszönt a párolgó húslevesel, sült csirkepecsenyével, és más földi jókkal. Tóth Laci, a házigazda meg kancsó borokat rak az asztalra.

- Mától mindenki nevezett pohárból iszik - közölte ünnepélyesen, aztán, hogy megtöltötte, felemelte a poharát, hogy tósztot mondjon. - Annak emlékére, hogy ez a kedves, tizenkét tagú társaság még sokáig, az idők végezetéig együtt maradjon, a mi Miskánk és Józsink dicsőségére!

- Ámen! - köszönt rá Tompa, és felhajtja poharát, bár érzi, hogy szívének ez most nem tesz jót.

A pógár (Bató István)

Ilyenkor, június idusán „kitört” a vakáció a régi avasi gimnáziumban is. Lezajlottak a nyilvános vizsgák az ódon nagytemplomban, ahol a város előkelősége és a szülők népes tábora előtt mutatta meg tanár és diák, hogy mire ment, mire haladt az év során. A maturandusok már kirepültek; ki munkába állt, ki meg felsőbb stúdiumokra aspirált, az alsóbbak meg alig várták már, hogy kiszabaduljanak az idomító skóla skatulyáiból. Igaz, az utolsó hónapot már jórészt a szabadban tanulták végig az öreg Avas virágzó gesztenyefái alatt, vagy a dombos filagóriák lankáin széttelepedve rajzoltak, vagy épültek a természetrajz tudományában. De most, az évváró, az különleges ünnepség. Keserédes is, mi tagadás, mert mégis: egy év küzdelme-öröme marad mögöttük, mint amikor kedves enyhelyet hagy el a vándor, hogy újabb, nehéz etapjába kezdjen az útnak. Öröm is, merthát repesve vár az otthon nyári szabadsága, a kötetlen-felelőtlen játékok-kalandok rejtelmes és végelethatatlan sora.

Valahogy így vezette be az ünnepséget a gimnázium prominens igazgatója, csak persze virágosabb, emelkedettebb szavakkal- hangsúlyokkal. Ott ültek a donátoroknak fenntartott első padsorokban a város, a megye, az iskolaszék előjárói, az alapítványok képviselői; a Kazinczy, a Szemere, az Eötvös és még sok más alapítványé, amelyek mindegyike a szegénysorsú diákok tanulását szolgálták, s a nemes, érdemes példaképek emlékét igyekeztek az ifjú lelkek emlékezetébe bevésni.

Ott ült a donátorok között nemes Bató István uram, a város egyik leggazdagabb polgára is. Köpcös termetén szinte repedt az olajoszöld színű düftin leंबरzsek s a bőre szabott bricsesz nadrág. Széles karimájú, fekete kalapját vastag nádbotjára támaszkodó szőrös-májfoltos lapátkezében tartja, s a birtokos önbizalmával tekint végig a diákság körben álldogáló sorain, hogy vajon úgy viseli-e magát, mint ahogy az ünnepélyes alkalomhoz megkívántatik.

Itt ül az iskolakormányzó Bizony Tamás úr, itt a maturára kirendelt szuperintendens, professzor Gyulai Pál, az ismert költő és írófejedelem - amúgy a híres költő, Petőfi Sándor sógora -, és vendéglátó barátja, a megyei főjegyző, a költő Lévy József is, akik a gimnáziumból idejövet, a diákok felsorakozott menete után ballagva, Halmay tanár úrral hármásban meghitt beszélgetésben tárgyalták az öreg Bató nacionáléját.

- Ez a város egyik leggazdagabb polgára - világosítja fel Gyulait Lévy főjegyző uram. - Szegény, már két lányát veszítette el. A kisebb után hatvanötben az idősebb ment el, ennek emlékére sok fundációt tett. Minden május 15-én (mert ekkor halt el a lánya, Eszter) a nyomorékok közt 50 forintot rendelt kifizetni. A szirmai lányiskolában a Biri és Eszter nevű tanulókra (ez volt a két lányának neve) évente 25-25 forintos ösztöndíjat alapított, a mi iskolánkban minden évben 80 tanuló tandíjmentességét fedezi.

- Ez szép! - bókol lelkesülten professzor Gyulai. - Bár az országnak lennének ilyen támogatói sokan! A kálvini tanok szép példája: gyűjteni a vagyont a mások boldogulására!

Más oldalán Halmay tanár úr veszi át a szót.

- Figyeld majd meg, Pali bátyám, ha ez beszél, minden második szava az lesz, hogy „Teszem fel”... Mikor az Eszter lánya emlékére rendelt harangot ünnepélyesen felavatták a református templomban, hát odamegy hozzá az igazgatónk, hogy asszongya: „Na, Bató úr, ezt tegye fel!” Erre az öreg: „Teszem azt, ezt nem teszem fel.”

- Még harangot is! - ámul Gyulai a társak jóízű nevetése közben -, igazi donátora a városnak!

- Én meg azt hallottam a városiaktól - így Léway -, hogy az öreg, mint nagy virilista, a tanácsban minden javaslatba belekötött. Főleg a regálébizottságot bírálhatta. Na, mikor meghalt a bizottság elnöke, per hecc, őt javasolták elnöknek. „Na - mondják neki -, Bató uram, ezt a stallumot már a becsület is úgy kívánja, hogy elfogadja!” Hát belement az öreg, de azóta aztán sose bírált. Hát így kell bánni az ellenzékkel! Odaengedni a kormányrúdhhoz, hogy hadd húzzon!

- Hát mikor a közgyűlésben - veszi át a szót Halmay, hogy a vendég Gyulai csak kapkodta a fejét jobbra-balra -, mikor az utak, járdák felújításáról esett szó. Érveltek sokan, hogy este 8 után már életveszélyes járni az utcákon. Az öreg meg, aki mindig szívta a fogát, ha fizetni kellett, feláll és azt mondja: „Hát agit még este giledzkor is udzán ez a vene, adz dzsag dörje gi a gyagát, ezzen belé a gyavalya!” Merthogy golyvás, kövér ember az öreg, s úgy beszél a begyiből, mint az ómagyarok.

- Különben nagy spekulant búzakereskedő volt ez a Bató - folytatja Léway, miközben jót nevettek a Halmay tanár úr paródiáján. Az apja még a 999 miskolci csizmadia egyike volt. Ő maga, meg a felesége sátor alatt árulták a búzát a vásártéren... Azért annak a neve Búzavásártér. Szeptemberben összevette a búza mázsáját két váltóforintért, aztán a sáros őszön, a Lukács- meg a Lázár-napi vásáron eladta dupla meg tripla áron.

- Hát arra emlékszel-e, Józsi bátyám - lelkesül a paródiába a fiatal tanár -, amikor a közgyűlésben a főbb tisztviselők fizetésemeléséről tárgyaltak? Akkor feláll az öreg, megforgatva széles karimájú nagy kalapját, és asszongya: „Én má dzsak aztat mondanám, hogy ne dzsak a vöbb dizdségvizselőgét emelgyük, hanem az aladdvalógét izs.” Mire persze, nagy nevetés támadt. Erre ő kijavítja magát: „No, hát aggor, tezem fel, az algyasabbagét izs!”

Így ismerkedett a vendég a város és a gimnázium neves donátorával. S míg az iskola-kormányzó Bizony Tamás szónokolt, le nem vette a szemét az épp vele szemközt fészkelődő Batóról. S mikor az alapítványok díjazottjai között az igazgató segítségével Bizony Tamás meggratulálja a nyertes diákokat, a Bató-alapítványt sorolja az igazgató. A nyolcvan tandíjmentes diákon túl említi, hogy az adományozó az elhalt asszonylánya emlékére az eklázsiának ajándékozta a Széchenyi u. 105. sz. alatti emeletes házat azzal a szent meghagyással, hogy abban Eszter lánya emlékére egy szobát érintetlenül meghagyjanak. Eztán következett a műsor fénypontja, az Eszter-nekrológ pályázata, amelynek nyertesét minden évben 50 forint jutalom illeti meg.

Mondja is a gyászverset bizonyos Ruttkay Menyhért nevezetű kisdíák:

Bató Eszter, Piskóti Jánosné,
Szemünk fénye, te drága halott!...

Hallgatja, hallgatja a versezetet Bató, ráhelyezkedik a kegyeletre, szinte ringatná lelkét a kenetes dallamon, ám mintha tűvel szurkálnák, nem tetszik a szó. Előbb a szemei, aztán a bajsza kezd vibrálni, rángani, majd a kezei kezdenek mocomogni a vastag görbeboton, s fekete kalapjának széles karimája körbeforog repkedő ujjai között.

Az igazgató meg az iskolakormányzó átadták a díjat, meggratulálták a tanári zsűri által kitüntetett nebulót, de Bató rá se tekint a gyerekre, sem a díjkiosztó előljárókra, csak emeli, függeszti szemét a mennyezetre, a csúcsívekben összehajló gerendázatra, a pórefehérre meszelt falakra, és mindenre, ami nem az előtte zajló nemszeretem eseményekre utal.

Az ünnepség után professzor rektor Kovács szerény fogadáson látta vendégül a potentátokat. Svédasztal, kupicányi fűttyös barack, avasi bor volt a trakta, amit az iskola s az igazgató magánbüdzséje megengedhetett magának.

Ott van Bató uram is. Morcos ajkát leszegvén, vastag, kálvinista nyaka izzad az indulat szülte belső láztól. De nem szól, csak dohog magában. Hurkás szemei tüskéin látszik a bensejében dúló háború.

Látja ezt az epehiányban éppen nem szenvedő Halmay tanár úr. S bár érzi, tudja, hogy az öreg csak nem akar botrányt, mégsem fér meg őbenne a kisördög, hogy ki ne ugrassa a nyulat a bokorból.

- Hát Bató uramnak hogy tetszett az ünnepség? Lelte-e kedvét a nekrológban?

Az öregúrban kecmereg a szó, fojtaná is, de nem állja, hogy ki ne nyissa dűhe zsilipjeit.

- Hát megmondom én, igenis, hogy engemet ez a nebuló nem elégített ki. Mert teszem fel; hogy gyön az ki, kérem, hogy egy gyászbeszédet nem fekete ruhában és fehér ingben mongyanak, kérem?

- De hát ez évváró volt, nem temetés, Bató uram!... - veti ellen igazgató Kovács szorongó nehezteléssel.

- Pláne meg ez, rektor uram! Az én meghagyásom az vót, hogy teszem fel, lányom halála napján, tehát teszem, május 15-én... Akkor mért most aggyák, június 13-án, kérdem alázattal?!...

- De hát a vizsgák idején, Bató uram? - veti ellen megyei tekintélyét Léway József is. Bizony Tamás meg, az iskolakormányzó csak lemosolyogja a „pógárt”, akivel nem érdemes vitába ereszkedni. Nem is teszi, csak erős homlokdundorai alól lesi a történendőket.

- Namegaztán - emeli már „jogerőre” dörgedő bikahangját a „pógár” -, kértem, hagyta azt is, kéremszépen, hogy teszem fel, a verseny minden pályázója, aspiránsa, vagy hogy kell mondani, a város nagy nyilvánossága előtt szerepeljen. Hogy teszem fel, mindenki hallja az én Eszterkémnek sírbeszédjeit. Erre mit? Ezt az egyetlen kis szamarat bocsássák nekem publikumra!

- De hát gazduram - nyaklik a szóba Halmay, mint a tanári zsűri elnöke, a gimnázium irodalomtanára.

- Nemesember vagyok, tanár úr!... Teszem fel! Igen?...

- Bató uram - kegyeskedik a rektor, miután Halmay tanár urat visszavonulásra intette -, csak nem akarja, hogy a közönség végighallgassa azt a sok csacska szöveget...?

- Rektor úr, a meghagyásom szentírás! Teszem fel!... Az pedig így van lefektetve!... Ha nem, hát nem!... Nem erőszak a disznótor!

A rektor előtt most megugrálnak a számok: 80 diák tandíjmentessége!... Az csak 10 forintjával is 800!.. Meg az 50!.. Meg az évközi ajándékok, mendikációk!... Ha elvesznének!...

- De tekintetes uram! - S a szegény rektor már tisztelkedik, lehangyva, fittyet hányva szakmai, tudományos presztízsnak, méltóságnak, s csak azt érzi, hogy Bató nélkül - s az eklézsia neheztelése mellett! - nem telik majd fára, tüzelőre, kimarad nyolcvan diák, és mi minden még...

- Megaztánis - folytatja, s most már nem bánja, de kipakol Bató -, micsoda snasz az, hogy teszem fel egy kölyök csak úgy letegezi az én meglett, huszonnyolc éves asszonylányomat? Hát nem őriztek együtt libát, nézdcasake! Mégolyat! Hogy pertu Eszter! Namég!

Most már Gyulai is mosolyogva fordít hátat, Bizony Tamás meg felnevet, a többek meg - mint mennyből - sajnalogva lemosolyogják az aligskólázott jóembert.

- De hát Bató uram - győzködik Lévay is, már főjegyzői tekintélyét is bevetve a költészet oltárára, melyet ím, az áldozati tűz már elemészteni látszik -, de hát Bató uram! Ez csak költői megszólítás... Az emeltebb, fennköltebb stílus mián...

- Nekem ne emelkedjen az a stílus, vagy mifene, se le, se fel! Maradjon veszteg, teszem fel, ahogy nekem tetszik! Enyím a pénz, enyím az a stílus is, vagy mifene! Namégolyat!... Ha meg az urak csak kinevetik az embert - ugrik fel benne a gőg, látva az urak megvetését, s hogy Mülhausenként önhajánál fogva mente magát a megalázó helyzetből -, Hát ahogy tettem, úgy vissza is veszem a fundációt! Az ügyvédem majd elvégzi a többit! Áldás-békesség az urakra!

És ment, utána csendet ütött a becsapott ajtó. Mintha villám sújtotta volna, úgy meredtek magukba az urak. Olyikuk úgy érezte, hogy a gimnázium falai is repedezni kezdtek, s a gerendában is hangosabb lett a szű...

Világbotrány Miskolcon

A borbély ácsorog az ajtóban. Nyár van, kánikula, és délután. Gyenge szellő nyikorgatja a réztányért a feje fölött. Nem megy az üzlet, ki jön ilyenkor koszkaparásra!

Borbélyunk se a boltra figyel. Zsebében jegytömb, s lesi a járdán grasszáló párokat. Kimenős bakák, copfos cselédek karolkóznak egymásba, a délutáni ringlispil és a Búza téren rikácsoló mutatványosok műsora előtt.

- No, katona, akarsz-e keresni négyszáz forintot? - állítja meg borbélyunk az egyik párocskát, sietve, mert a szomszéd drogerista is elkapott egyet a korzózók közül.

- Azt? Már mért ne! - hányja meg a vállát a baka tökmagot köpködve, zsebet e célra odatartotta a lánynak is, hogy matasson benne.

- Hát ezt a szép lányt szereted-e?

- Ezt-e? Szeretsz, te? - fordul a legény a lányhoz.

- Hát - sündörög az titkolt bujasággal -, még mondjam is?

- Akkor gili! Szeretem. - És rácsap a lány szoknyadudorára.

- Naa, te bolondos! - tiltakozik az biztatásul.

- Ha beléptek a kiházásító egyletbe, esküvőtökre 400 forint is ütheti a markotokat! Na? - És borbélyunk szedi elő a blokkötömböt.

A baka ránéz a lányra.

- Belépjünk, he?

- De akkor el kell vened, te!

- Oszti meddig tart az?! - felel a fiú úgy a fülebotjára.

- De katona vagy, he! - óvakodik a lány a jövő iránt.

- Legalább lesz dógom, ha leszerелеk! - így a baka, és kötöttek egy ötven krajcáros tagságot.

- Ez havi ötven krajcár. Ha rendesen fizeted, az 800 fizető tag esetén már kitesz 400 koronát! - darálja a reklámszöveget a borbély. - És tudjátok, hogy hány házasság van a városban, a megyében, az országban, a világon? Ez az Isten lába, cimbor, meg kell ragadni!

- Jól van - nyugszik meg a bakancsos, mert kereken egy koronával lett könnyebb a bőre alatt -, csak osztán ki ne ránduljon nekem az Isten lába!

És hagyták ott a borbélyt, sétálva tovább a cselédkorzón. Akkoriban ugyanis - a múlt század hetvenes éveiben - a fő utca felső vége az úri, az alsó vége meg a cselédkorzó volt, ahol is bakák és iparoslegények sétáltatták a cselédlányokat.

Borbélyunk meg becsukva a boltot, ment az egyletbe, hogy a héten beszervezett tagok után a járadékot bekasszírozza. Ott a pénztáros fogadta, és annak rendje-módja szerint fizette.

Az új tagok, a házasságot fogadott fiatalok meg az esti cirkuszi előadás után a lány cselédszobájában töltötték az éjszakát: a nyikorgós ágyon kipróbálták a házasságot, milyen lesz az, ha összekerülnek. Hat hónap után aztán a (a lány már domború haskóval) megjelentek az egylet irodájában.

Jelnik, az elnök fogadta őket.

- Hat havi tagság után 2-200 forintot kapnak, kedveskéim! - mondta, s kegyes gratulációk közt kezet fogott velük. Aztán, legyenek nagyon boldogok! És mondják el mindenfelé, hogy milyen nagy szerencse érte magukat a Hymen Kiházásító Egyesületnél!

- Az oszt meglesz! Bízsa csak ide az úr! - fogadkozott a megpénzelt vőlegény.

- A gyerek miatt tán kikapja az obsitot is! - örvendezett a töltött ara. - Az asszonyomék meg állják a lagzit!

És boldogan hagyták el az irodát. A bentiek még látták, hogy az utcán seregletnek hírelik a szerencséjüket.

- No, Nándor - mondja a pénztáros, egy csődbe ment kocsmáros, kinek Jelnik, az elnök nagy kontó-kuncsaftja volt -, te is megfogtad az Isten lábát!

- Azért te sem panaszkodhatsz! Vastag jutalékot sápolasz, de még a zugügyvéd cimborád, ez a Kristóf is, hogy könyvelőnek idevettem magamhoz...

- Te mindig ilyen fineszes ember voltál! Egyszer lanovkát akartál az Avasra, másszor mozgó járdát a főutcára, reklámballont a város fölé... Minden vonzott, csak a bérmunka volt bűdös mindig, az anyád ne sirasson meg!

- És boldoggá teszek mennyi embert! - simított végig pocakján az elnök, s húzta ki mellényzsebéből aranyláncon csüngő zsebóráját. A pénztáros csak folytatta.

- Házat vettél, díszes irodát nyitottál, a város legjobb festőjével pingáltattad magad...

- Hja, cimborá - Jelnik, a munkakerülő kőműves, most már milliomos vállalkozó, Havanna szivarra gyújt, s illatos füstjét társa képébe fújja. - A pénz, az hatalom. Annak fiadzik, aki nyakon tudja csípni. Mindig mondtam, a kocsmádban is, mikor még volt neked, ugye, hogy aki velem tart, az nem bánja meg! Fiókom van már öt városban. Sőt! Tegnap írtak Ausztráliából! Hogy szerződnének egy fiókra velem! A világ legjobb üzlete ez! Amíg házasodnak, addig mindig! Csak te, megint spekulálok. Ki kéne ezt terjeszteni a temetésre. Halni mindig fognak! Meg a születésre is! Na, mit szólsz hozzá?

- Faggyúzod, koma! Mert szentigaz, így csak a házasulókra számíthatunk. Ha meg a családokat, s még az öregeket is megcélozzuk, fájin kis verklit vezényelhetünk!

- Holnap meg is bízom a Kristóf Janit - üti helyre a szöveget Jelnik -, hogy könyvelje ki nekem a hasznót, mire számíthatunk...

- Hát hallod -, isteníti főnökét a pénztáros -, nem csodálom, hogy megirigyelték a sikeredet! Már három új egyesület is nyílt a városban, s mind püspökök meg érsekek, bankos pénzemberek a csendestársak!

- Papok! Püspökök! No, persze! - lendül stentori pózba az elnök -, Mert azok szervezik őket! Világos! Mert gondolják: ha már a házasság itt köttetik a templomban, mért ne szorgalmazzák egyesületbe a házasulókat! Az egyház javára!

- Fenét! A maguk zsebére! - tromfol a pénztáros.

- No, ezt megbeszéltük! - fejezi be a plánumot az elnök -, Gyere, erre iszunk egyet a Bögyös Rózsínál! Tán még bögyöt is kapunk!

És az emberek házasodtak. Csőstül. Nem csak fiatalok. Öregek is. A cél a házasságlevél volt. Arra adták a hozományt. Pénzben. Abból fizették a lagzit, mentek nászútra, verték el együtt vásárba-mibe.

De a lelkek még nem pászoltak, ha a testek megtúrták is egymást. Mert meg lehet valakit szeretni, de vele élni! Az ám a tortúra!

A hivatal dagadt, mint tészta a kovásztól. Új székházat nyitottak a felépült biztosító palotában. Fényes cégtábla hirdette az utcán: Hymen Kiházasító Temetkezési és Születési Egyesület. Elnökkel, titkárral, főkönyvelővel, pénztárossal és ügyvezetővel. És ügynökök egész sorával.

Jelnik trónolt és gyönyörködött a sikereiben. S mint egy feudális oligarcha, rákapott az első éjszaka, a jus primae noctis örömeire. Legalábbis a főpróbára. Míg a vőlegények a legénybúcsún mulattak, a „pénzes” arák vele (velük) próbált(ak), gyakoroltak szerencsét.

Az elnök már be se nézett a hivatalba. Dolgozott az élő gépezet. Elverte az asszonyt a háztól (ment már az magától is!), hogy helye legyen a sok alkalmi szeretőnek. Jöttek is azok: a csúnyábbja hálából, a szebbje meg némi ráadásért a nászajándékra.

És a magyarnak ez a veszte. Minden csődnek két oka van: vagy a bor, vagy a Boris. Ez a kettő. Ha nem az előbbi, hát az utóbbi. Aki ezt a két veszélyt (a Szküllát és a Kharübdiszt) általlépi, szabad bejárása van Fortuna palotájába. De ennek a kettőnek ellenállani - az az igazi erőpróba. Hősi küzdelem: legyőzni önmagunkat.

Ez lett Jelnik veszte is. A férjek rájöttek a „jutalomjátékra”. Hogy amíg ők boldogra itták magukat, addig a menyasszony próbálgatja magát az ágyban.

- Hát mit gondolsz te? - ripakodott a vőlegény -, Amíg én töröm magam, hogy minden jó legyen, te ellófrálsz a közvetítőbe?

- Hászen csak épp hogy közvetítettem... befelé, no! - replikált a meggyűrűzött nőszemély. - Csak hogy mind a kettőnknek jó legyen, azért!

Mert hát hogy is gondolja a férfiember dolgot! A szufragettek korában! Hogy csak magát boldogítsa!

De a rossz példák is szaporodtak. A házastársak váltak, egyre váltak. A hívők bizalma megrendült, a tagdíjak elmaradtak, az egylet kifizette tartalékait. A házasulók követelőkké váltak, és lázongó sorban tüntettek a székház előtt.

- Hozományt akarunk! - kiáltozták vagy írták a transzparensre -, Ami másnak, nekünk is kijár! Mi is fizettünk, nekünk is fizessenek!

- Igazuk van, igazuk van! - hajtogatta, húzta fejét a nyakába a pénztáros, miután az elnök megszökött, elhagyta a süllyedő hajót. - De hát honnét? Nekünk se fizetnek! Sok a kinnlevőség! Behajtani meg nem lehet!

A belügyminiszter is égett a parlamentben: „Minek adott működési engedélyt ilyen háborodott vállalkozáshoz?” - interpellálták a képviselők. A dühödt úr aztán csak vizsgáltatott. Adócsalás, szélhámosság, sikkasztás miatt börtönbe került a főkönyvelő, a pénztáros meg a titkár, az elnök meg csendben eltűnt az idegenben.

Történetek pedig ezek a múlt század hetvenes éveiben, de írhattam volna akár 1990-es éveket is. Ugyebár?

Képzelt randevú (Lévay József, Gyulai Pál, Herman Ottó)

A Nagy-Hunyad utcai kúria öreg, árkaDOS tornácára már betelepedett az alkony. Csak az utcára néző szobák ablakain szűrődött be a lemenő nap haló fénye. Lámpát még nem gyújtatott Lévay, pedig az öreg szobában kettő is volt. Egy csigán lógott a mennyezetről, a másik meg a még Lechner által tervezett, faragott oszlopos, intarziás íróasztalon díszlett. De nem gyújtott még világot.

A vendég, Gyulai az udvari ablakon bámult kifelé. Kezében pohár bor, a bajuszát rágva nézte a kert végében tatarozott öreg városházát, jobbra az újonnan épült bérpalotát, amelynek udvaráról gyerekek métáztak nagy ricsajjal.

- Bocsáss meg, Palim - lép mögéje a házigazda -, de meglepetésnek szánlak egy kedves vendégemnek, akit látásodra invitáltam ide. Hogy ízlik a péteri vinkóm? Idei. Tölthetek?

- Micsoda cirkuszbá viszel engem, te Józsi? - méltatlankodik Gyulai, és poharát odatartja a megdöntött korsónak. - És ki lesz az a titokzatos vendég?

- Engedd meg - válaszol Lévay -, hogy neked is meglepetés legyen. Sürgető álmom nekem ez a randevú! Azért, ha közeleg az emberem, majd kérlek, vonulj az alkóvbá, a függöny mögé, nehogy elriasszuk a madarat idő előtt...

- Ilyen érzékeny madár lesz az a vendég? Aztán csak kiállja az én szarkasztikus affektusomat. Különben, ha az ördög legyen is...

De már nem fejezte be. Az utcai ablakon Lévay meglátta, hogy a nagykalapos vendég egy hintó bakjáról kanyarítja befelé a lovat, kocsisa meg az úri ülésen feszeng; vajh alkalmasan fordul-e a gazda. A konyhából már hallani Orsik, az öreg szolgáló csoszogását. Megy, hogy ajtót tárjon a vendég elé.

- Ne-ne, csak maradj, ahogy mondtam! - tuszkolja az alkóv mögé vendégét a házigazda. - Mint mondtam, ez meglepetés!

Gyulai enged, az ajtó felől hallik Herman Ottó fátyolos-fiús, rekedt hangja. Lévay kilép eléje.

- Hozta Isten, képviselő uram! - köszönti.

- Meg nem foghatom - mondja gyanakodva, tűnődve, fogadózába akasztott tekintettel Herman -, hogy mi ügyben kíváncsi reám nagyságod, főjegyző uram!

- Affene! - bosszankodik a függöny mögött Gyulai. - Az ördög nem lehet krudélisebb partner, mint ez a pókfaló! Vén Kossuth-bojtár! No, de ha már így vagyunk, hát legyen! Ő ugyan meg nem szólítja, ha az nem kezd! Azt lesheti, még Józsi is!

- Orsik! - kiált ki a szolgálónak a házigazda -, feladhatod! - S míg az öreg jószág teát, italt meg süteményeket talál fel, Lévay hellyel kínálja a vendéget. S miközben megtölti poharukat, a harmadikat is megtelíti.

- Nos, kedves barátomuram, Herman képviselő úr - mondja pár korty után -, hogy kiteljen a triumvirátus, eléengedem rejtekéből az én kebelbarátomat, Gyulai Pál professzor urat, aki most is, mint tavaly s tavalyelőtt vizsgabiztosként látogatott szűkebb hazánkba, mely is tudom, nagyságodnak is szívügye. - Gyulait előhózza, a két vendég nem titkolt ellenszenvvel, csaképphogy biccentve köszönti egymást, de inkább ölnek, mint ölelnek a tekintetükkel.

- Amiért az urakat ideinvitáltam - folytatja aztán a házigazda -, éppen az az áldatlan, öldöklő vita, amelyet az urak folytatnak egymás ellen sajtószerte arról a bizonyos hámosi versről. Képviselő uram - fordul Hermanhoz - nekünk, mint hű patriótáknak, s nagyságodnak, mint a bükk-i flóra tudós mecénásának, örülnie s mindkettőnknek örülnünk kellene, hogy Pali barátom versebe szedte e táj szépségeit eképpen; - és olvassa -, „Kies völgyben, a Bükk tövében, / Egy kis lakban tanyázom én, / Mohos sziklák, erdők védik, / Bár lakhatnám itt mindéig! / / Csendes hely, csak a patak zúg, / Erdőn csak a vadgalamb bűg, / Reggel ébreszt, este ringat, / Világ zaja ide nem hat. / ...

- Elég, főjegyző uram, elég lesz! - szakítja versét az ingerült Herman -, a könyökömön az egész badarság!

- Hallja-e! - Gyulai felugrik a csípéstől, de Lévay mellének szegzi jobbját, s visszatartja őt.

- Már megbocsásson az úr... - mondja ő, a házigazda is hidegen, mert vendégei már nem otthon, de kinn, a csatateren érzik magukat, s Hermannak immár rikácsol a fátyolos hangja.

- Meg a Diósgyőri dalok jámbor bárgyúsága! Lisznyai Damó penderítget ilyest!

- Maga beszél? - ágál már Gyulai is -, azt se tudja, mi az irodalom, és novellákat merészel... De jól tudni: a felesége „juditgatja” össze a bükk-i novelláit!... Nemhogy maradna a pókjainál!

- Uraim! Uraim! - csitítja őket Lévay. - Nemhogy örülnénk, Herman úr, hogy e táj szelleme is belengi már a magyar irodalmat, nem csak a fővárosé! Hisz ezért harcolunk, hogy e régió történelmét is mitológiává költse a költők! Hát nem öröm ez? Nem érték, képviselő úr?

De Herman heves indulatában nem is hallja a szavait, csak a Gyulai sértéseire van füle. (Érdekes! - gondolja Lévay -, erre nem süket!)

- Igen, ott vagyok! A kaptafánál! - sipít Herman, és feláll, hogy bejárja a szobát. - Igen! A vadgalambnál! Ha már itt van az úr... Ha már megtiszteli becses magával a tájat... Ha már leereszkedik hozzánk, szegény szerencsétlen vidéki pórnéphez...

Most Gyulai is feláll, hisz ő is futkosva szokott gondolkodni, így Herman az egyik, ő a szoba másik végét lépdeli.

- Nekem mondja ezt?

- Az úrnak! Vasárnapi paraszt! - Gyulai vadul megrándul, de Herman nem engedi szóhoz jutni: - Hol talál az úr egyet is, vadgalambot? Meg hogy Hámos a Bükk tövében! Tudja az úr, hol a Bükk töve? Tán itt, az Ávas alatt, ahol véget ér!... De Hámos inkább az ölében, s nem a tövében van a Bükknek!... Meg hogy vadgalamb! Hámosban éppen hogy egyet se látni vadgalambot! Jávorkúton talán, de Hámosban esetleg gerlét vagy székácsmadarat... De vadgalambot! Botorság!

Gyulai szuszog, beszippantott szája eltűnt a szakállában, csak a szeme fehérje villámlik körül a szobán.

- De hát ez vers, uram! - eteti érveivel Hermant a házigazda -, vers és nem szaktanulmány!

- Nekem a vers is ige! - zárja el magát az érvek elől a tudós. - Álláspont! S ha pont, akkor legyen pontos! Fekete vagy fehér! Ne semmilyen!

- Gyulai professzor úrral nyolcvanhatban. Ugye? - fordul Lévay a magában tajtékozó Gyulaihoz. - Együtt cserkésztek be a hámosi hegyeket... Azt az élményét írta versebe... És nem szaktanulmányt a vadgalambról...

- Menjen pókászni, halászni meg madarászni!... Mondd meg neki - üzeni dühét már Lévayn át Gyulai.

- Utálom, ha a fővárosi urak leereszkednek a vidékre, és belegügyögnek a nép fülébe, mint cukros bácsi a pulyáknak!... Mert nem a nép élvezi őket, hanem ők üdítik magukat a néppel! Magukat szeretik a népben, nem a népet magukban!

- Mi mindig a néppel!... Petőfivel!... - süvít Gyulai.

- Ezt így rám sem sütheti, uram! - tiltakozik Lévay is. - Én aztán tudom, mi fáj a népnek!

- Tudja! - vág vissza Herman. - Felülről! A bársonyszékből! Onnan, uraim, soha! De jöjjenek velem halászni! Fogjanak varsát, tapogatót a kezükbe! Háljanak a pásztorokkal a cserényben! A munkában ismerzik meg a dolgozó nép gondja-baja!

- Akkor az úr mért lakik palotában, Pesten! - rivall bele a tudós szóáradatába Gyulai. - Az úr is csak üdülni meg pihenni jön vidékre! Vasárnapi paraszt!

- Mameluk!

- Terrorista!

Herman maga se tudja: jó-e, rossz-e, amit hallani vélt. Annyi bizonyos, hogy ezektől a mamelukoktól sok jót nem vár. De ha már itt van, ha már idecsalták, legalább kimondja, ami a begyében van. Nem hátrált ő meg a királytól se, amikor Pulszky a múzeumból lemondásra kérte fel. Akkor is megmondta: „Nem hozom meg a királynak ezt a szívességet. Ha ki akartok rúgni, tegyétek, de én önként nem megyek.” Végül a király retirált, Pulszky meg elhallgatott.

- A világváros világpolgárai - folytatja aztán afféle minden-mindegy alapon -, vidéki batyuból hizlalják degeszre a pocakjukat, aztán ha kifogy a batyu, lejönnek, leereszkednek a néphez „boldogítani”! Mártírkodni, hogy óh, drága népem, itt vagyok érted, tarts el, mert neked élek!

- Tudós léte... Hát szabad így? - méltatlankodik a házigazda. A két apró ember úgy állt egymásnak feszülve, mint két csatázó vadmacska. S ő a „magasban” - fejjel nagyobb volt kettejüknél - úgy állt közöttük, mint egy semleges obelisz. De Herman neki se kegyelmezett.

- Az úr se más! Egy mameluk! Mert feljegyeztem ám! S a zsebéből jegyzetet vesz elő. - Lévay úr! Tessék! 1881. A „nagy király”, az aradi gyilkos alázatos köszöntése 30 tagú küldöttség élén. Kövesden! Aztán: Vay főispán alázatos köszöntése! Ez meghozta a főjegyzői állását, kétszeres tanári fizetéssel! És hiába dugják mindketten a királyi keresztet az asztalfióba, uraim, az el van fogadva! És Gyulai úr! A királyi főrend!... Mindent lejegyeztem én, hogy aztán a végső elszámolásnál kéznél legyen! Pontosan!

A házigazda érzi, hogy ezzel az álom-találkozóval bakot lőtt. Békíteni akart, és háborút kezdett. Vagy ha nem is kezdett, de szította azt. Mit is tehetne, amivel hamut hinthetne a lángra gyúlt parázsra? Aztán a kancsóhoz nyúlt.

- Igyunk kicsit erre a nemes lángolásra! - javasolta.

- Én ugyan nem! - tépi fel az ajtót, hogy menjen, Herman - És én itt csak voltam!

- Boldoggá tesz a hiánya, uram! - talál ironikus halk hangjára Gyulai. Mintegy megnyugvásul a telt pohár után nyúl, s a távozonak utánaint: - Isten megáldja!

És Herman Ottó úgy hajtatott ki az udvarból, hogy lovai elől sikoltva rebbentek szét a járókelők.

- Ördöglovas! - kiáltoztak utána halálraváltan.

A fény árnyéka (Putty Lia)

Gibárton, a borsodi kis falucskában a hajdani Szepessy kúria most községi óvoda. Parkjában befalazott kriptá orzi, meg a falu szája a család - köztük az öngyilkos férj, Szepessy Zoltán főszolgabíró emlékét.

Úgy jött, úgy szökött el a gibárti kúriáról az encsi főszolgabíró ifjú és világszép felesége, hogy magával hozta kisebbik lányát, a kétéves Dudust, hogy elengedje a féltékeny férje, a szolgabíró. Mert jó ideje érzi, tudja is Zoltán, hogy Lia, a felesége nem nyugszik a falusi birtokon. Unta a gazdaságot, az istállók és a cselédek szagát. A nevelében a zongorát nyúzta, a színpadot, énekkart járta, és egy álma volt mindvégig: a színpad és a film. A film, ez a csodavilág, ez a vetített, néma élet! Itt, Encsen meg, a főbírói „palotában” unta a hétköznapiakat: rendelkezni az ebéd s a házrend felett, körmére nézni a cselédségnek, mit lop, dézsmál, merre lófrál a munka helyett, s bajlódni a két kislánnyal, de leginkább a nőrsszel, aki áspiskígyóként leskel-kutakodik utána, hova, merre megy, kivel, mit tesz, mit beszél. (Tán az ura fogadta magánnyomozónak?) Egyszóval, terhes volt neki az anyaság és a házasság monolit köteléke.

Hát most itt van, itt üdül Füreden, az üdülő-szállóban. Hete, hogy jött, de már elfogyott a pénze. Az urát másodszor csapolja meg. Most is újabb küldeményre vár, mert az itt felfogadott nőrszöt se tudja kifizetni, a szállodára szánt pénz is elment fodrászra, manikűrre, masszázásra-mire, az esti bálra is kellett valami ruhát vennie, mert ugye, egy úrinő nem mehet partira útiruhában...

Tegnap is kedves kis társasággal ült a kioszkban. Adyval és Csinszkával ült egy asztalnál. A költő bülbülszeme mindig belemélyedt. Azt érezte, az ölébe lát ez a híremler, alig tudta Csinszka kámeaszemétől leplezni kívánságát: bárcsak éjjel rátörne ez a bíborherceg! (Jut eszébe: hogy óvták ettől az „elátkozott költőtől” őket a nevelében!)

- Lia-Mia - súgta neki a széptevő költő -, maga olyan gyönyörű, hogy filmen kéne mutogatni! Mért nem megy filmszínésznek?

- Ó, maga bolondos! - nevetett ő kacéran, s bogárszeme égő tüzét odahagyta a költőn -, hát mit gondol? Csak úgy megy az? Léptem már fel Váradon, Pesten, Bukarestben mint revútáncos, de hát a mecénások férfiak, s azok a nőt, nem a színészt keresik bennem...

És hát Handybandi benne is lett volna a kalandba, de hát még friss volt a szerelem (legalább Csinszkanak igen), meg hát mesélték is, hogy a „bűn beteget”, így hát vágyta is meg félte is flörtöt, ezért nem volt nagy ügy, hogy elkerülte a szobáját...

De menedzselni azért tudta! Honnan, honnan nem, újságírók és rendezők eredtek a nyomába. Interjúkkal udvarolták, hangzatos szerződésekkel környékezték, s neki olyan ígézö volt ez a pezsgőbuborékos ájer, hogy minden nap az éj másfelén tért ágyba. A kis Dudus a nőrsz ágyában aludt el, ő csak déltájon ébredt, s találkozhatott a kicsivel, vette ölbe, puszilgatta - a maga gyönyörűségére. De mindig, ha hazatért, szinte a tarkóján látta, hogy nyikordul a szemközti szoba ajtaja, és árgus szemek kémlelik a jöttét, társaságát. (Mert hát nem szent az ember, ha kétgyermekes családanya, akkor se, hiszen olyan nehéz azt a nemet kimondani!)

Merthát, Istenem! Tizenhat éves gyereklány volt, amikor férjhez ment (egy hadnagyot, ki gyűrűs vőlegénye volt, elragadta a háború), s úgyszólván meg se ismerte az életet. Zoltán - mitagadás -, kedves, nagy, bohém ember, szórja rá a pénzt, vitte Velencébe, Nápolyba,

Nagyvilágba, de ő úgy szeretett volna egyedül lenni, amikor fess férfiak, gáláns arszlánok utánafordulnak, ráfűttenek, s mindenféle csacsi disznóságokat, szóröppentyűket lövöldöznek utána... Olyan jó lett volna kipróbálni a sok lehetőséget! Vagy legalább csak eljátszani a lehetőségekkel, megkínozni az epekedőket, gőzébe fojtani a vágyat, tüzébe a lángot, és élvezni a nőség diadalát! Hát bűn a szépség hatalma, amit Isten a kezünkbe adott?

Balogh Béla, az Astra rendezője már ismerte. Ő szerződtette „A császár katonái” című Földes-filmszerepre, amire a nagy Kertész Mihály is rábólintott, hogy „Jó, de nagyon kövér”.

Akkor jött aztán Várad, Molnár Ferenc Farkas-ában főszerep, aztán Bukarest, egy revűszínház, ismét aztán haza Encsre, a gyerekekhez, pár kínos nap Zoltán féltékenységi jeleneteivel, végül, hogy kipihenje a vesződés izgalmaival, egy szerelmes-békülékeny éjszaka után a férje ráhagyta:

- Jól van, eredj a kicsivel, legalább ő is világot lát. Lucy, a nagyobb meg addig ellesz anyámnál, a gibárti birtokon. Ugyis rég sürgeti már a gyereket, hát hadd legyen. Engem a hivatal nem enged. De vigyázz, Lia, rajtad lesz a szemem! A kincset, ha megszereztem, meg is akarom tartani...

Hát most itt van.

Egy olasz impresszárió, a tegnap éjszakai vendége, egy köpcös, harsány, szeleburdi olasz, aki csak hadarta a nevét, valami Guido Molinari, a Scalába hívja, Milónába. Ott is hagyta a szerződését, egy évadra. Az előző éjjeli vendége meg, Joe May, a berlini filmrendező a „Hindu síremlék” táncosnőjére szerződtetné. Most itt van előtte a két szerződés, és még több is akad, ha ő rááll...

- De hát itt a kétéves lányom!... Én csak pihenni jöttem Füredre...

- Hja, drágám! - mondta szinte egy szóval mind a kettő. - A művészet vagy a család. A kettő együtt nem megy. A művész - mondta Guido, akivel csak németül beszélhetett -, az világpolgár. Egy hontalan vándor. Egy bolygó hollandi, aki ott van otthon, ahol jól érzi magát...

És most itt van. Így áll a dolog. A nőrsz már biztos kivitte a kicsit, mint minden délelőttön, hogy őt ne zavarják (ki tudja, kivel ébred?), ha reggelizik. Ő most kiteszi, kiteríti maga elé a két aláírással váró szerződést, mely óriási, s férje évi fizetését is meghaladó gázsit ígér, s az ajtón túl ott a jelen és a múlt. Itt a jövő, ott a múlt. Itt az álom, ott a valóság. (Milyen drámai szitu!)

A család, a két drága kislánya, a szerető-imádó (de féltékenységgel már terhes), ám minden kívánságát vakon teljesítő, pazar és bohém, minden csacsi kalandban jártas szépfiú-férj, és hát... Az ő gyermekkori, világnagy szerelme, a film. Ő, a nagymúltú, spanyol eredetű Hoyos - szegény Rudolf trónörökös szárnysegédje -, és az olasz ősökre mutató Putti (Putty) gróf-bárai család negyedik gyermeke, Máli (Amália), mert Grétivel, a nőrsszel sütötték ki a Lia művésznevet, mivelhogy ő soha más, mint színésznő nem akart lenni. Színházat játszott a babáival, felkérkedett egy vándorcirkusz porondjára is, csak hogy produkálja magát, és hallja a tapsot, a színészfülnek ezt a részegítő morfiumát...

Most ugrálnak előtte a betűk. A milánói Scala és a berlini Ufa filmgyár... 250 dollár havonként... Az 30 000 évenként... S az koronában 60 000!.. Mi ehhez képest a Zoltán 20 000 koronája évente!... Tán még segíteni is tudja őket!... Hiszen Krózus lesz!... Úgy szórhatja rájuk a pénzt, hogy mindenki aranyban járhat!... S ennek a két lánynak úgy is kell felnőni!... Aranyban!... A legjobb, a legszebb, a legfényesebb jövőre!... Mert a Putty Lia gyermekei... Ha el is hagyja őket, ha nem is él velük az anyjuk, mint Andersen Hókirálynője, a távolból figyeli őket, gondjukat viseli, gondol rájuk...

Cseng a telefonja. Molinari hangja.

- Nos, Lia? Itt vár a kocsis. Nekem mennem kell. Egy hét múlva előadás a Scalaban. Határozta?

- Jaj, hát nem is tudom... - Lia kinéz az ablakon. A szálló kertjében a nőrsz hintáztatja a kicsit. Duduska boldog, kis kacsóit feldobálja az égbe, s kacag a lányra. Jó neki!

- Drágaságom, ha nem jössz, itt hagylak!

- De még fel se öltöttem...

- Kapj valamit, majd a kocsiban... Felöltöztetlek! - és a hangján érezni, az impresszáriónak szivarral teli a szája, attól gurguláz olyan laposan a nevetése. - A számlád rendezem, ha jössz!

- Jaj, Istenem!... Te ördög!

- Az vagyok! Az ördög! - kiált fel Guido. - A dicsőség mindig a Sátán képében kísért. Vagy fordítva, mindegy! Aki dicsőségre vágyik, el kell, hogy adja magát az ördögnek. Mint Faust. Tudod, mi az?

- No várj, te Sátán!

És Lia behunyja szemét, lezárja fülét, eltömi szívét-lelkét (leállt a szívverése!), és szedte, kapta díszes rongyait, bele a bőröndbe, minden pénzét borítékba, s rá, a kiságyra, hogy a nőrsz majd megtalálja, aztán becsengetve a londinert, rohan előtte le, a rá várakozó automobilba, szökve-bújva a hintázó Dudus s a kémkedő nőrsz elől, ki a nagyvilágba, ahol a rivaldák és kamerák holdfénye várja, hogy ő legyen a világhíres filmcsillag, az abaúji magyar színésznő, Putty Lia.

Pásztoróra (Kaffka Margit és Sassy Attila)

- Vigyááázz!...Robbantáás!

A kiáltás végighullámszik a tapolcai völgyön, mint Munch képén a légörvény. A kőbányában robbantják a hegyet, idehallik a munkások kiáltozása. Olyan tiszta a levegő, hogy ha nagyot hallgat, még a kopácsolásuk hangja is idehat, pedig a kőbánya jó messze esik innét.

Aiglon, a festő most eteti kedvenceit. Cleo, a kígyó végigtekereg a lábán, fel a derekán a nyakáig, s villás nyelvvel bizsergeti gyapjas nyakát, fületövét, hogy a festő csiklandós bosszúsággal évődik vele.

- Na, Cleó! Tán féltékeny vagy Makira?

Mert a vállán fürge csimpánzkölyök mókázik, míg a talpánál Pepe, a teknősbéka motoszkál.

- Na, helyetekre, mert vendéget várok! - tereli öljükbe, odujukba a hízelkedőket, baglyot, papagájt, kanárit zárva kalitjába, miközben fület hegyez a bejárat felé. Ahol már nesztelen tünemény áll: a fényárban úszó ajtóban - mert a szőlőhegy alá bújó pinceházban kevés a fény -, már ott a vendég, földig érő muszlin ruhában, alatta kirívóan zöld alsóban, s fejét hatalmas karimájú, lila kalap árnyéka lepi be. („Micsoda ízlés! - szörnyül magában a festő -, zöld a lilával!”)

- Didó, te drága! - teszi a meglepettet, s ragadja ölbe, köszönti csókkal, s merülnek édes mélységekbe. - Csakhogy itt vagy! Úgy vártalak! („Csak az ízlésétől szabaduljak meg! - gondolta aztán, beletüzesedve a csókba.)

- Elnéztelek a barmaiddal - szólalt meg Didó, azaz Kaffka Margit, a költő -, s azt hittem, én itt nem is hiányzom. Akár vissza is mehetnék...

- Hova gondolnál! - tiltakozott a festő, Sassy Attila -, hisz csak miattad vagyok még itthon... Maradtam kint a tanyán. Hisz már mindenki beköltözött... Csak hogy zavartalanul fogadhassalak... S a férjed?... Hogy tudtál elszakadni?

- Brunó vadászik...

- S a gyerek?

- Elvan a lánnyal... Estig... Addig a tiéd Didó...

- Az istennő! - lelkesedik a festő, kapja karjaiba, s merülnek új meg új csókba. A papagáj nyugtalan („Tán féltékeny?”), sűrű billegetésben szajkózza a belévert szöveget: „Didóka, drága! Didóka drága!”

- Megharaptál, te! - tántorodik az ölelésből a festő. - Mért vagy ilyen?

- Milyen, kis japánom? - fordul, sétál el, jár körbe a szobában, s veszi, forgatja a fal mellé állított vásznakat az asszony. - Nem szeretem, ha leigáznak... Miért, hogy a szerelemben a férfi a győztes?... Az asszony se alávaló!

Aztán a képeket mustrálgatja, azokba feledkezik bele.

- Szeretem a vonalaidat. Örvénylenek, mint Munch képein. Szinte szédülök bele... Rajzolni jobban tudsz, mint festeni... Azt akarom, hogy a könyvemmet te illusztráld...

- Akarod vagy szeretnéd? - évődik vele a festő.

- Akarom is, amit szeretnék... Engem kiborít a kudarc, ha nem teljesül, amit szeretnék...

A festőt bántja most az elemzés, a vájtfülű szöveg. Nem az ihlet tölti most el, hanem a testi vágy. „Csak ezeket a cifra rongyokat letéphetném már!” - tobzódik benne a kívánság, mert a test üde varázsa hevesen dobogtatja a szívét. „A szív! Micsoda vérszivattyú!” - jajdulja magában. Azért az asszony előtt csak teszi, hogy blazírt legyen, ne lássa az, hogy odavan érte.

- Mert a színeket még meg kell hódítanom - hadarja a sokszor publikált interjúszöveget. - Még keresem a lelküket. A vonalakét már ismerem, s élek is a varázslatukkal.

- A szín az élet - mondja az asszony, és leül a két ládából eszkábált pódiumra előkészített székre, amely előtt, az állványon befelé fordított kép várakozott.

- Na, folytatjuk? - kérdezi aztán. - Sose leszek kész, mert... Mindig az ágyban végzed...

- Mindig te kezded...

- Te meg nem tudod abbahagyni! - replikált az asszony pislogással leplezett női büszkeséggel.

- De most... - Aztán hirtelen támadt ötlettől vezérelten a férfihoz fordul. - Huro-ki! Vegyél feleségül!

- Bolond vagy, Didó! Hisz te férjnél vagy...

- Elválok. Brunó meg én úgy se illünk össze. A szülők akarták a házasságot, nem mi...

- Nono! Brunó imád téged. Mindig is imádott!

- Ez a baj épp. Hogy nem kellett harcolnom érte. És én küzdeni szeretek. Megharcolni a győzelemért. És Brunó kiábrándítóan rendes... Sajnálatosan unalmas... Unalmasan jó!...

- Pedig okos és művelt fiú. Tán félt téged. Vagy irigykedik?

- Egy borzalmasan szorgalmas kuli... Otthon s a hivatalban is... Bah! Elhelyeznék valami istenháta mögötti erdélyi hegyvidékre... Egy magányos erdészlakba! Én! .. Brrr!... Távol a világtól, a társaságtól!... Ő nem szereti a társaságot... Féltékeny és csökkött!... Ellenzi, hogy szalont tartok, hogy hozzám jár Miskolc szellemi elitje...

- Azért Lányiékhoz is - ellenkezik a festő.

- A zenészek. De én átcsábítottam azokat is... Mert nekem kell ez az aura! Ezt nem tudja megérteni az a szerencsétlen! Kell, hogy pezsejen körültem a levegő, ez a bűzhödő miskolci mocsár, amelyben ez a megvénhedt Lévy az úr! Ez a fogatlan, megvénhedt pacaloroszlán, ez a bájnépies mameluk... - Aztán a gyűlöletes áradatból egyszerre átcsap új témába. - Apropos! Írt Ady!... No, látod, ő kelt bennem izgalmat!... A szavaitól is bizsereg a bőröm... - Aztán hirtelen gyengéd hangra vált, mintegy kiengesztelendő a szíven ütött férfit: - Most te vagy nekem az én Ady! Párizsom!... Aiglon!... Jó nevet adtak nevet a franciák! Égő sas!... De égsz-e?...

- Most ne beszélj! A szádat festem! - intette csendre a festésbe temetkezett férfi, alig hallva figyelve a szóáradatra. - Ezt az örökmozgó beszélőgépet!... Ezt nem lehet rögzíteni! Ezt állandó nyitottságában, folytonos pergésében kéne... De akkor még mindig nincs benne a lelked!... Az a folyton lobogó... A fenyő ég így, ilyen sercegő-recsegő ropogással...

- Mondják, hogy csak a szemem... Hogy csúnya vagyok... Szürke egér... De a szemem...

- Igen! Hát a szemed, az Didó benned!... Aki bánatában is Karthágót teremti...

- S te vagy a mindig bolyongó Aeneis, aki elhagy... Mindig elfut előlem... Mint most is, hogy mellébeszélsz...

- A szemed, igen - mondja a festő, folytatva merengését, s ez utóbbi szemrehányást meg se hallva -, az egy mélyén lángoló kút... Körülölel ez a nagy fehér üvegtest, aztán a szürke kékje mint az örvény, megöl, megemészt. Ha mást nem tud, hát magát emészti meg... Egy öngyilkos szem!

- Az én soha! Annál jobban szeret engem az élet. Anyám nekem az élet, s én az ő édeslánya vagyok.

A festő elábrándultan fordítja meg, hagyja ott a képet.

- Megint nem tudom... Nem férsz a vászonra a te nagy lelkeddel!... Elkezdem a tested festeni, s a lelked mindig kifolyik a keretből... Kiáradsz a vonalaimból!... Hozzád a színek illenének, a vonalak csak bekerítenek, bezárnak...

- Megkötnék, mint a rend... - enged fel az asszony is modelli merevségéből. - Akkor ne zárj a börtönödbe!... Mondják, hogy rendetlen, hogy trehány vagyok...

- Valóban - kap a szóba Sassy -, mondják a kollegáid... A kolleganőid, hogy rossz gazd-asszony, patrac dáma vagy...

- Fő, hogy a tanítványaim imádnak!... És én is őket!

- Sajnálják - fűzi tovább immár a magáéval fűszerezett mondókáit a festő -, sajnálják szegény férjedet. Hogy papucs alatt tartod...

- Piha! - pöffent dühöset az asszony -, azok a mániákusok! A szabott, előírt, lediktált rendszeretükkel! A divatjukkal! Amit mások írnak elő nekik, ők meg csak majmolják azokat! Én nem szeretem a diktátumokat, mert diktátorokat szülnek! Hogy is mondja Casca a Julius Caesearban? „Nem lenne ő farkas, ha mi bárányok nem lennénk!”... Hát én utálok a nyárspolgári rendet! A csutakoló pedantériát! Az mind a mások ízlése rajtam!... A hízelgésüket is utálok! „Drágám, hogy milyen helyes ez a kis ruha rajtad!... S ez a kis zsabó!... Nahát!... És ez a herceg frizura!” A hátam mögött meg kihordják belőlem a Kaffkát is, nem csak a Margitot!

A férfi már kívül a képen, távol a festő szemétől, csak nézi-hallgatja ezt a lobogó szellemlángot, s ígézett csókkal ragad a nőre.

- Így lázadsz hát te minden ellen, ami van.

Didó kibontakozik. Most csak a szelleme él, az érzel benne, nem a teste.

- A rend az én szememben megkövült ízlés. Dogma. S én borzadok minden dogmától. Ezért inkább rendetlen vagyok.

- De megszólnak érte...

- Kit érdekel? Azt nem kell észrevenni! Le kell nézni a megszólókat, akkor nem mernek megszólalni. Nyájszellem ez, kis Huro-kim...

- De hát ez is diktatúra! A diktátor cezaromániája! Diktatúrával lázadsz a diktatúra ellen?

- Eh, kis hülyém!... Ne akarj kizavarni magamból!... Jól vagyok így, a magam bőrében... Az élet nem, csak a ráció keres, és ha keres, talál is végleteket! Inkább ölelj, szoríts magadhoz, s mondd nekem, hogy nagyon szeretsz!

- Nagyon szeretlek! - tapasztja le csókkal a csicsergő száját a festő.

- Nem eléggé! - nyafog az asszony.

- Hisz fojtalak már, annyira! - szorítja túl az ölelést a festő annyira, hogy már marjulnak az izmai.
- Engem nem lehet... megfojtani! Az Életet nem lehet... Csak akadályozni... Késleltetni... De letörni nem. Csak ha maga akarja. Az Élet meg nem ismeri az öngyilkosságot. Azért kell nekem innen... Ebből a mucsajvilágból kiszakadnom. Hogy magam lehessek. Pesten... Vagy Párizsban... Ahol Ady Napfényországa...
- Én visszamegyek...
- Párizsba?... Menj!... Én elválok, és utánad megyek... És elviszel engem mindenhová!
- A Champs Elysée-re!
- A Gare de l'Est-re!
- És a Szajna-parton eszünk olajban főtt lóvirslit krumplimetélttel!...
- És meghívod nekem Rodin-t, Loutrecet, Monet-t és Munch-öt is!...
- Kis bolondom! Loutrec már nem él!...
- És szeretném még Anatole France-ot, Rilket és Mallarmét...
- Elhívom én a Jóistent is - ha jönne! - teszi hozzá magában a festő szarkasztikusan, de csak befelé, hogy ne rontsa az áramló illúziót. - És ennénk pástétomot szarvasgombával, szardíniát nizzai olajban és krémsajtot, füstölt libamellet!... És innánk hozzá Cointreuxit...
- Megmutatod nekem egész Párizst, a nagyvilágot!...
- Felülünk majd egy emeletes buszra, felmegyünk a Montmartre-ra.
- Táncolunk a Moulin Rouge-ban...
- Az már romos lebuj csak!...
- Megnézzük a Pér-Lachaise-t, Zola és Heine sírját...
- Mit temetsz te itt? - ütődik meg, dévajul túljátszva hangulatát a festő -, Te, az Élet papnője, te! Inkább majd hazamegyünk a műterembe, csigát vagy osztrigát eszünk, iszunk rá jó vörös bordeauxit, aztán kibontalak rendetlen, szörnyű-vad ízlésedből, és... És... - De már ekkor a szellem elszállt belőlük, s birtokba vette őket a Vágy.
- Gyere, te drága Párizs! Te Nagyvilág! - sóhajtott Margit, az Asszony.

Örvénylő sziklakő (A Molnár-szikla)

Károly, a hátori bíró fia felért a sziklatoronyra. Magas sziklacsúcs volt ez a Puskaaporos-dombbal átellenben, hová a lélek se jár, mert a meredély járatlan és veszélyes. De aki ide felért, az Isten ölében érezhette magát. Alatta, a völgyben szendergett a falu, környül a Bükk erdősége ágált, amelynek domborulatain - mint girhes ló lapockája - ki-kifehérlettek a sziklaszirtek. Kelet felől, a ködös távoból idefénylett a Sajó ezüstös pántlikája, mit ártéri fák zöld vattacsomói kísérték a távol homályából a messze homályába, s a Sajón túl ideködlöttek a zempléni hegyek hullámozó lankái...

- Meg ne lássalak azzal a girhes szalmavirággal! - parancsolta volt Károly apja, a hátori bíró a fiának, miközben szénát boglyáztak a Gulicska-völgyben. Sok volt még itt a senki földje, örült az erdésznek, ha a kincstári rétet kaszálja valaki. A bíró meg jól volt az erdészekkel, úgy cserélték a szívességet egymással, mint rokonok a komatálat. - Mi parasztok vagyunk a jeddző úrnak - így mondta a bíró, megnyomva pipája mögül a dz-t -, hát maradjunk csak parasztok! Guba gubához...

- Én meg nem iskolázom a lányomat, hogy holmi pórsihederhez alázzam! - hajtogatta a jegyző, aki Évicejét zárdába küldte, hogy apáca vagy tán még tanítónő is lehessen belőle. - No, meg azok lóformátusok is, hogy jönnének a mi hű katolikus családjunkhoz! A Kiszelyek nemes família, őseink között bárók is akadnak, még csak az kéne, hogy ez a tót família belerondítson a renoméba!

Évice meg vékony, törékeny teremtes volt. Ebben igaza volt a bírónak, Károly apjának, de ő nem tudta (hogy is tudhatta volna!), hogy milyen finom és engedékeny hajlandóságú szerető ez a lány. A szája olyan harmatos, vérbő, mint a hajnali rózsaszirma, s a dereka, az meg olyan karcsú, hogy ha Karcsi azt magához öleli, hát úgy érzi, önmagát fogja körbe. És Karcsi, a maga tüzes, napsütötte képével, pörge kis szálzó bajszikájával, vérmes-vaskos természetével, tüzes-éhes temperamentumával szerette, ha a lány vonakodik, de adja magát, s nem olyan vadmacska, mint az ő testvérhúga, a Treszka. Évice meg úgy szerette, ha szeretik, ha nagyon szeretik, hogy azt se tudta már, hála ez vagy vágy, ami Karcsihoz hozzáláncolja, de hatalmason.

Hát most itt van Karcsi. Áll a hatalmas fakereszt tövében, melynek legendája régtől borzasztja a környéket.

- Mesélik az öregek - kezdte egyszer Karcsi, jókora hangszálat harapdálva a fogai között, elhemperedve a kaszálatlan-sarabotlan réti fűben, Évice öle vánkosán pihentetve busa üstökét -, mesélik, hogy valamikor a hátori molnár lánya és egy molnárlegény szerelmesedtek itt egymásba...

- Mint mink, úgy, Kari?... - túr a fiú sötét bozontjába fehér lepkeszárny-kezekkel Évice.

- Hát! Mint ahogy a nóta mondja - és Karcsi szép, rezgetős hangján dalolni kezdi az ismert balladát, hogy: „Magyari császárnak Lázár fia vóna, / Mánela mesternek Erzse lánya vóna...”

- Mi meg fordítva, ne: én a császárlány, te a mesterlegény! - kaccantja közbe Évice, elrészegülve a fiú s a rét illatától. S Karcsi, hogy elkezdte, kedvet kapott a folytatáshoz is: „Apjuk nem engedte, hogy egymást szeressék, / Még azt se engedte, együtt beszéljenek...”

- Nahát, mint minket, richtig! - éledt a leleményre a lány, de mindjárt bú felhőzte be vidám hangulatát. Karcsi meg tovább dúdolta, hogy: „De ők attul éltek, s ahol összegyűltek, / Ahun összegyűltek, ottan beszélgettek...”

- Tovább ne mondd, mert ríva fakadok! - óvta az ismert dal szomorú folytatásától a fülét Évice. De Karcsi nem bánta, mint végrendeletét, dúdolta tovább, miközben a lány meleg kis ujjai reteszeltették nótás ajkait: „De ők meghalának egymásnak kedviért, / Egymásnak kedviért, titkos szerelmiért...”

- Istenem - pityereg keblére szegett fejfel Évice -, azok is, ők is úgy voltak!...

- Mint mi! Pontosan! - fejezte be, s mint nehéz vasbugát, rakta a pontot a mondat végére Karcsi. - Ezért áll itt ez a nagy kereszt, s e hegynek Molnár szikla a neve.

- Érdekes! - bámul fel az égbe törő alkotmányra a lány -, mintha azért tették volna ide... Figyelmeztetőnek!

Karcsi is elcsudálkozik a kereszt tövében.

- Megkínlódhattak, míg felhúzták ide!... Tán itt vágta a fát, s ácsolták keresztbe... Két darabból...

- És azok - óvakodik halvány, fátylahangon Évice -, és azok, akkor... Azok a molnárék... Innét ugrottak le?...

- Hát honnan? Persze! - vágta rá Karcsi egykedvű, száraz hangon. - Aki szeret, az nem fél a haláltól se... Ha az erősebb benne, mint a félelem... A szerelem...

- Borzasztó! - rázkódik meg Évice a hidegleléstől, mely a halálfélelemben megragadta.

És akkor ez a dolog megszakadt. Évice ment is, mert odalent, a jegyzői portán már kigyúltak a fények, s apja, a jegyző úr bizonynal hazaérkezett, s annak meg első dolga volt rákérdeni, hogy:

- És Évice? Az meg hol van?

- Tanulni ment a lelkem a Szinva-partra... Tudod! - Mentette ilyenkor anyja az ő titkos útjait.

- Na, ideje, hogy megtérjen! - mondta a zord apa -, még daganatot kap a sok tanulástól, s megbomlik itt nekem...

És bizony, ha Évice elkéste a vacsorát, volt neki áristom, meg papírgaluska, esetleg térdeplés kukoricára, de a nádpálcát se sajnálták tőle.

Ó, ha tudta vón az apja, hogy ő... Hetente kétszer, s mindig délután, mikor a jegyző úr a kaszinóban... Akkor ők, mindig itt, a kereszt alatt...

És Karcsi vár. De valami rosszat sejt: ennyit nem szokott késni a lány... Az apjától meg... Attól az úri dúvadtól... (Pedig cingár egy magyar, de úgy látszik ezzel kompenzálja!)... Hogy ettől minden kitelik... Még az is, hogy befalazza a lányát, mint a nótában a Kőműves Kelemen... Vagy földbe veri... Mert az megteszi, az olyan egy rabiátus...

És jön a lány. Már nem az utcán, előről, hanem jót kerülve, az erdő felől közelített a sziklához. Halálosan összetörve, kifulladás, megtépázva, véresen.

- Vége!... Mindennek vége, Karcsikám! - hanyatlik a fiú karjaiba.

- Minek vége? - öleli fel, téríti magához a fiú -, mi van veled? Mért erre jöttél? Tisztára összetörted magad!

- Nem lehetett... Apa meglesett... Tudta, merre járok, s itt ólalkodott, hogy eltérítsen... Az utamtól, tőled, mindentől!

- De hát hogy jött rá, hogy mi itt...?

- Kilestek az erdészek... És megmondták neki... Ő meg aztán legutóbb meg is győződött róla, hogy mi... A gukkeron át, hogy mi... Hogy együtt voltunk...

Évice leült, nekidőlt a keresztszlopnak, s élettelenül sóhajtotta.

- Meg más is volt... Ennél sokkal, de sokkal...

- Nagyobb? - ámul el a fiú. - De hát mi az?

- Meglátszott rajtam... Már!... Hogy úgy vagyok...

- Hogy úgy?... Csak nem vagy - úgy?

- Hiába takartam... A tornaórán felfedezték... Mindjárt az apámnak, ő meg haza, és na, volt oszt nekem otthon...

- Megvert?

- S még hogy!... Ha Anyu nincs, már nem is látsz!... Úgy menekültem, hogy ő elém állt... Szegénynek, neki is jutott...

- Azúristenit!

- Ne kísérsd! - intette le a lány nyöszörgősen. - Legalább őt ne!... Bünt követtünk el, s erre nincs bocsánat... Csak az égben. Én nem megyek... Nem mehetek haza... Oda, csak meghalni...

- Tőled ezt hallani! - borul rá a fiú, s kendőjével törli bokroktól tépett arcát, kezéit. - Aki viruló, szép!... Mindenem nekem! Te drága, te! - S a fiú magába öleli a lányt, hogy lélegzetük halkan összecseng.

- Engem senki szeret - így! - jajdul a lány. - Csak te!... Csak veled!...

- Szüléink ellen!... Igen! - szilárdul szóvá a fiúban a gondolat. - Ha velük nem, hát...

- Ellenükre? ijed fel a lány. - De hogy? Magunk!

- Ha szeretsz!

- Szeretlek!... Igen-igen!

- Emlékszel a szerelmespárra?... Akikről meséltem...

- A molnárlegényről?

- S a molnárlányról.

- De ők... - és rendül a szótól a lány. Lenéz a meredek sziklán, amelynek tövében zöld (már sötétlő) mezőt szel át a sápadt világú szekérút. S ahogy Évice lenézett a homálygó mélybe, onnan az út olyan messzinek tűnt, mintha az égből tekintene alá. S ez a meredély úgy húzta, úgy csábította magába, hogy el is feledkezett arról, hogy ő kívül van az örvénynek. Benne volt már, mint porszem az ördögszekérben, s nem tudja, a szíve vagy a feje szédült bele, vagy a teste, amely elvesztette már földi súlypontját, s úgy csúszott bele ebbe az örvénybe, mint a tehetetlen kő, mit a mélybe dobtak.

És már nem is a lány, a fiú sikolya hasított bele az alkonyi csendbe, aki utánakapott a zuhanó testnek, de a szíves lendület úgy billentette át a szikla hegyén, hogy maga is erejét veszítve bukott a lány után, a mélybe.

Sikolyát körülviesszhangzotta a hámosi völgyet övező bükki rengeteg. S tán ez ütötte szíven a lányára várakozó jegyzőné, akit haragban tompult ura az udvaron fogott fel, s cipelt az immár halottas házba, hol a temetést már be sem várva, őt is elérte a téboly ősz homálya, sötét borúba fojtva a Kiszely házat.

Abcug! (Brezovay András)

A Korona szálló éttermében villásreggeliztek a megyei urak. Nem mindenki, de összejöttek az obstrukcióra vagy tizenötven a renitensebb honatyák közül, akik fittyet hányva a miniszterelnök Intő szózat-ára, nemzeti ellenállásba kezdtek a megyegyűlés ellenére kinevezett új főispán, Brezovay András ellen.

- Ma mindenki az én vendégem! - kiáltja harsányan Miklós Ödön, aki az utolsó, Vay Elemér előtt volt Borsod és Miskolc főispánja. Az urak per dafke nem öltöttek hivatalos díszmagyart (ahogy az 1871 óta kötelező ünnepi alkalmakkor, de hát mi ünnepi alkalom, ha egy főispáni installáció nem az), hanem csak úgy háziasan, csaképpnem pongyolában lezserkedtek a korai lakomán. Maga Miklós Ödön is - mintha csak vadásatról jönne - keki színű düftin munderban, bakancsban, csatos lábszárvédőben tisztelte le a különleges alkalmat.

- Hogy mért kellett neked lemondanod, Elikém?! - ver méltatlankodva a székében elnyúló báró Vay Elemér kövér vállára Miklós -, Most nem kéne ezzel a gyüttmenttel ellenkeznünk!...

- Nem való nekem az aktamunka! - pipál rá, s húzza ki kövér hasán a mellényt Vay -, szívesebben vadászatok vagy lovagolok én!...

- Meg ganajászol, Elikém, ugye, öregem? - avatkozik közéjük Kubik Béla, a mezőkeresztesi főúr, aki Csincse néven virágzó tanyagazdaságot pénzel. - Nincs is annál szebb; látni a birtokot áldásban-virulásban!

- Hogy mernek az urak itt obstruálni? - lép hozzájuk félig ürített pezsgős poharával Bizony Ákos, a képviselő -, Nem olvasták az urak a miniszterelnök Intő szózat-át, hogy a megyei tisztviselők tartózkodjanak a nemzeti ellenállástól?

- Csakhogy mi nem tisztviselői, mi urai vagyunk a megyének! S nekünk egy darabont nem dirigál! - Így hősködik Bolváry, egy nevében nemes, birtokában hétszilvafás kisember, aki nem érzékelte a képviselő gúnyos hangsúlyát, pedig körülte mindenki harsány kacajban tört ki. S ebben a gúnyos kikacagásban mindenki igyekezett részt venni, jelezvén ezzel buzgó egyetértését a nemzeti lázadással.

Majtényi Ádám is közbelép, szatén mellényzsebéből kiemelve vastag aranyláncos zsebóráját, s felpattantva annak patentfedelét. Nem minden élce nélkül konstatálja, hogy:

- Uraim! Az új főispán most érkezik a Tiszaira! Köszöntsük őt illő tisztelettel!

Erre mindenki poharat emel a libériás, fehér kesztyűs pincérek által körülhordott tálcákról, és „Abcug, Brezovay!” kiáltással a földre ürítik poharaikat.

- De méltóságos uraim! - méltatlankodik szörnyülködve Bakos, a Korona soros bérlője -, Legalább a szőnyeget kíméljék! Nem ér annyit a Brezovay, amennyibe a tisztítás kerül...

- Látod, Karcsi öcsém - nyugtatja meg őt a tekintélyes zsolcai pocakját megremegtető Vay Elemér, aki vagy tíz évvel is fiatalabb volt a vendéglősnél. - ez egy obstrukciós bonmot volt! Ezért a tisztító számlát majd küldd hozzám, én kifizetem!

- Akkor csak pocsókolják méltóságodék, báró úr! - hagyta őket dévaj mulatásukban a lakájmosolyú vendéglős.

- Aki ezt a darabont főispánt ki meri szolgálni - kapna díszkardjához, de csak vadásztőrét leli övében Miklós az önfeledt lelkesedésben, így hangja is egy oktávval lejjebb bicsaklik - az majd megnézheti magát!...

- Szolgalelkek mindig lesznek, Dönci bátyám - dörgölődzik hozzá a hétszilvafás Bolváry, örvendve azon is, hogy apja neve révén tagja lehet e díszes társaságnak -, lesznek, akik fogadják Brezovayt!

És már jönnek a kiküldött kémek, a beépült fullajtárok, mint Skultéty, a megyei irodaigazgató, pödrött bajusszal, könyökvédővel és visszhangzóan csattogó bokákkal, s jelenti az alispánnak, Tarnay Gyulának, hogy:

- Brezovay jött, leereszkedett a vonat lépcsőin. Fogadóbizottságot várt, de senki se várta. Arcizma se rándult, mint aki rá se ránt, méltóságos uram, és zsakettes-frakkos fullajtárjaival négy konflisba telepedett, úgy hajtatott végig a Piac utcán. Gondolom...

- Azt várta, hogy fellobogózott házak, pántlikás-virágos kirakatok várják - lihegi közbe magát a másik fullajtár. Krizsán tanácsnok - s ehelyett - s a szolgálatkész heherészésbe majd kiköpte göthös tüdejét, mire Skultéty veszi vissza a szót:

- Ehelyett, ahogy alispán uram, méltóztatott elrendelni, fekete lobogókat lengettek az ablakokban, s az üzletek boltosai sorra-rendre húzogatták le a rolóikat, amerre a díszes menet elhaladt...

- No, ezt jól megszervezted, Gyulám! - kacag közbe, csap az alispán vállára Miklós Ödön, mitől a keszeg alispán hálás remegésbe fogott. - No, és tovább Skultéty?...

De most már Krizsánt is elhagyta a kehe, ő kap a folytatáson.

- A megyeházán a hajdúk az őrszobán, de készenlétben. Előkiáltja a kapust. „Portás!” Az jön, s hát vezényli elő a hajdúkat, mind. A Brezus (így merte, így csúfolta buzgó rebellisként a „gyöttmentet”), a Brezus sorba parancsolta őket, s a sorfal előtt be a rezidenciára...

- Ott a két mameluk - vette szájába a szót Skultéty, s gyűlölete megnyomta a hangsúlyt a mameluknál -, a Molnár meg a Szathmáry Király útbiztosok várták. Leverték neki a lakatot, amit alispán uram méltóztatott, ugye, feltenni, és aztán be, a díszterembe. Mi, azazhogy csak én...

- Mert én kívül leskéltem - menti magát közben Krizsán.

- Én a leslyukon láttam - folytatja Skultéty -, hogy Molnárt kinevezi megyei jegyzőnek, legyen, aki esküjét jegyzőkönyvezi, Szathmáryt meg tanúként, hogy ellenjegyezze, aztán Szathmáry kinyilvánítja a beiktatást...

- Halljátok, urak? Betört a megyeházára! A megye tulajdonába! - kiáltja rémületet keltve Miklós.

- Rablás! Betörés! Székbitorlás! - kiáltják az urak hőköletben.

- Abcug, Brezovay! - kiáltja Miklós az asztalra állva.

- Abcug! Abcug! - kiáltják egylelkűen.

És indultak. Mentek lázas csoportban a megyeházára. A házak ablakai, boltok ajtajai beteltek ámuldozókkal, hisz egy vidéki kisváros főutcája az igazi színtere ily ünnepi botrányoknak.

A megyeháza előtt a hajdúk sorfala. Káplárjuk a csoport elé áll.

- Méltóságos urak! - mondja félénk szigorral -, A méltóságos főispán úr parancsolatja, hogy se be, se ki, senkit...

- Díszőrség, vigyázz! - parancsol Tarnay, az alispán - és dalárdás, szép hangján énekelni kezd: „Isten, áldd meg a magyart...”

A hajdúk feszes vigyázzban, az urak harsány kántusban az alispán után nyomakodnak fel a megyeháza lépcsőin a rezidencia elé. Ott Brezovay a három kísérijével éppen távozni készült.

- Uraim - kezdte Miklós a mögötte felsorakozott képviselőkhez, orrát búztól fintorogva felhúzva, száját kellemetlen grimaszra torzítva -, nem érzitek a gőrényszagot?... Mintha bizony dögtérben járnék... Nem érzitek, képviselő urak?

Brezovay előbb vörös, majd sápadt, aztán zöldülő képpel hirtelen azt se tudta, mit tegyen; támadjon vagy meneküljön a gúnyos tömkelegben.

- Nemde - csattogtatja vasalt vadászbakancsát Miklós -, talán épp párbajra gondol az úr... Készséggel állok rendelkezésére...

- Mi is, tisztelettel! - csattognak körülte a bokák -, Állunk rendelkezésére!

- De ez... - dadog Brezonay - Impertinens inszINUÁCIÓ!... Én a belügyminiszter és a miniszterelnök által kinevezett és hivatalosan beiktatott... - kakaskodik aztán, de látszik rajta, hogy menekülne inkább, mint maradna, de a köréje gyűlt honatyák elállják előtte az utat. Közben a háttérben az urak a kísérő mamelukokat bökdösik egymásba.

- Árulók! Spionok! Dezertőrök! Mosogatórongyok!

S a szerencsétlenek - Molnár és Szathmáry Király - hökkenten lihegnek kifelé, hahogy megszabadulnának a lincseléstől.

- Szedd magad, öcsém - így a harcedzett és kakaskodó Miklós, hogy látja Brezovay ijedt szorongását -, szedd magad, és usgyé, haza, míg a kenyéradó gazdád a bársonyszékben találod!...

- Idehallom, hogy recseg alatta a miniszteri szék! - szájal Bolváry, hogy megszolgáljon egy jövőendő szinekura státust.

- Csak ne nyomták volna erőszakkal a nyakunkba - tűnődik Tarnay, az alispán -, Tán még jobban kijönnék vele, mint egy ilyen erőszakos Miklóssal. Lám, Léway is, hogy otthagytá...

Közben Brezovay érezte, életveszélyes helyzetbe került. A fejek veresek a gúnyos erőlködéstől, verejték fénylik az ábrázatokon, a bajszok-szakállak közül elővicsorognak a falásra kifent cápa fogak. Nincs mese - gondolja -, védekezni kell!

Ki is rántja öve hátuljából fényes Browningját, s hogy a fenyegető zajgást megszakítsa, elsütötte a fejek fölött.

- Aki elém merészkedik, keresztüllövöm!... Mint egy kutyát! - vicsorogta ő is a röhögő kórus előtt.

A lövés megakasztotta a zajkacajt, s a fejek a lövés végállomását keresték. S míg a szemek a plafonra szegeződtek, Brezovay utat lelt az ijedségtől meglazult kordon között. Kint a várakozó konflisba vágta magát, behúzódott a párnázott ülés mélyén jegesmedve-prémes bundájába, s vacogva kurjantotta a kocsisnak:

- Uccu, haza!... A nyű essen Borsodba!

És nem tartott 2 hónapot Brezovay pünkösdi királysága, de pisztolygolyója tán még ma is ott rejtőzik a miskolci megyeháza dísztermi folyosója fölött, ha ugyan rég meg nem ette a rozsdá.

Adrienn

Az ápolda hálótermében húsz ágy áll két sorban. A reggeli takaros rend estére felbomlik. Az ágyak megtelnek levetett, piszkos rongyokkal, a levegő ruhák és testek áporodott, párló szagával. Széttaposott, sáros cipők rondálnak az ágyak alatt, a valaha fehérre mázolt, most kikopott nachtkasztlikon ételmaradék, kenyér- és almahéjak halmaza. Az ágyakon ülve vagy fekve, egymást nyugölik a lakók...

Egyszóval, zajlik az élet az ápodában. Fityulás nővérek közlekednek az ágyak és fetrengő testek között, kinek orvosságot, kinek - mert fürdési nap van - tiszta hálóruhát hoznak.

- Málcsika - mondja az egyik nővér a maga elé bámuló „csontzenésznek”, aki egy cérnaszálat - mint zászlót - lenget a szélben, mehetünk fürdeni!

De az alig hallja, gyerekként kell a nővérnek felemelnie, hogy a fürdőbe kitámogassa.

- A diliházban van már ennek a helye, hallja! - mondja a szomszédja, egy omlatag, valaha kövér, most „bőnyeges” koldusasszony.

- Aztán alo mars, sorakozó, mert elfogy a meleg víz! De akkor a slagot eresztem rátok! - figyelmezteti a többi Friderika nővér. - Hé, naccságák, ott a sarokban! - kiált oda a sarokban rá sem hederítő két nőfélére, akiknek cserzett, maszatos bőre alatt a nemes vonások hajdani jobb sorsot sejtettek.

- Csicsriborsó! Hallod? - kiált oda a szebbiknek az előbbi kotnyeles szomszéd, aki vélhetőleg nem állt a megszólítottal pusziparáságban -, fürdesd meg a lelked, mert bűdös!

- Tiszteld az úrinőt, Fityula! - rivall rekedt, borittas hangján a nővérré Adrienn, a szebbik, majd a kotnyeleshez fordul. - Te meg, te bélsár, kuss!

- Nővérke! - szól a társa, Adrienn „dumapartneré”, a hajdanvolt színésznő, Mérey Mici. - Igaz, amit mondanak? Hogy a Nannya szalmazsákjában egy vagyon pénzt találtak?

- Pontosan huszonötezer koronát - közli a nővér, de nem ér rá, kitámogatja Málcsit a fürdőbe.

- A szentfázék! - háborodik fel Adrienn. - Ennyit összekoldult?

- És itt meg éhenhalt előttünk! - toldja meg a csodálkozást Mici.

- Ha tudom - avatkozik a beszédbe Rűfke, eredeti nevén Kordováner Julis, aki utcalányként koldulja össze borravalóját, amit aztán kocsmái partnereivel költ el, így mindennap ittasan dől a vackára, a nővérek nem kis utálkozására. - Ha tudom, kihúdom alóla a zsákot! Vén hülye! Kinek spórolta? Az államnak? Vagy a fityulásoknak?

- Azt mondják, az ápolda javára befektették - oldódik az ámulatból Mici.

- Ennyiért engem is befektethetnének... Bárhová! - így Rűfke, és veszi a törülközőt, hogy beálljon ő is a sorba.

Adrienn és Mici maradtak. Utóbbi feszülten csüngött szomszédján.

- Hagyd a fenébe, a vén hülyét! Mesélj magadról! Oltári vagy!

- Hisz elmondtam már! - vont vállat a valaha szép, most már ragyavert, alkoholtól-morfiumtól szederjes és táskás bőrű Adrienn -. Éltem, és most haldoklom, na! Ennyi az egész!

- De az életed! Egy állati regény! Honnan is bújtál világra?

- A családom Ungból, valami Csicsér faluból szakadt Mezőcsátra. Itt vettünk birtokot. Az apám huszárcapitány. Nem hallottad a Csicséri Orosz Mihály nevét? No, hát ő az apám. Földbirtokos és megyei potentát. Volt, amíg élt! De engem már húsz éves koromban kitagadott. Azóta aztán én voltam a család, sőt az uralkodó osztály fekete báránya. Mert én mindig, mindent dafke másként csináltam, mint „a mi körünkben” éppen illett volna. Emlékszem, flancos intézetbe adtak Miskolcra. Engem még a nagy Kaffka Margit is tanított! Bizony! Emlékszem, mit lahíztunk a szakadt harisnyáin... De hamar kirúgattam magam...

- Ne mondd! - csodálkozik édelegve Mici -, És miért?

- Egy palack likőrt találtak a szekrényemben, meg alkoholszagot a leheletemben... Hát ezért!... De egy hét múlva mégis én mondtam ünnepi beszédet Kossuth Ferenc fogadásán!

- Egy kicsapott diák! - veti magát hanyatt a nevetéstől Mici.

- Ja! Egy alkoholista! De mert az apám nagy potentát volt, hát őt tisztelték meg vele. Aztán verseket írtam. Emlékszem, egy versem megjelent valami Kor című lapban! Azt se tudom már, mi volt, de valami örült marhaság lehetett, mert apám szobafogságra ítélte, s egy fiatal papot fogadott mellém, hogy magánúton tanítson...

- Fiatal volt? - és Micit megmozgatták az érzékei.

- Egy harmincas. Én aztán megtanítottam arra, hogy hogyan kell elzúlleni! A szolgálónk rajtakapott, az apám meg két lábbal rúgta ki szegényt, akit pedig csak én erőszakoltam meg...

- Egy ördög veszett el benned, te! - lelkesül Mici élvezettel.

- No, várj! Erre én írtam egy brossurát, Hahaha, avagy egy világrend elmélete... Azt hiszem, ez volt a címe. Na, ez aztán betette az ajtót nekem! Minden apai és állami fegyelem, a fegyelem ellen lázadtam benne... Egyszóval, totál anarchista lettem. És az előszót... Tudod, ki írta nekem? A Kassák híres csavargótársa, a Szittyá Emil! Hát!

- Azt se tudom, ki az a Kassák!

- Mert te egy tahó vagy, kisanyám, azért! Na, szóval... Apám korbáccsal vert el, s becsukott a szobámba. Én meg éjjel az ablakon át; ki a világba! Loptam némi pénzt, aztán neki a nagyvilágnak. Bécsben azilban háltam anarchista világmegváltókkal...

- Megvolt mind?

- Mindnek megvoltam! Aztán velük Svájcba, Zürichbe, az üldözöttek Mekkájába. Ott volt mindenki, aki a mozgalomban számított. Láttam Lenint, Plehanovot, Trockijt... Egy olasz anarchistával éltem, Zanirotnak hívták, hát vele elhatároztuk, hogy megöljük Miklóst...

- A cárt? - hűl el Mici -, Atyaisten!

- Oroszba mentünk, de elkaptak a határon, és kitoloncoltak. Faképnél hagytam Zanirottot, aztán Párizsig mindenben benne voltam. Loptam, öltem, tüntettem, egyszóval, nagy mozgalmár voltam minden ellen, ami gátolta, „szabályozta” a szabadságomat. Jó husi voltam, könnyen találtam gazdag szeretőket, mindig volt, aki kiváltott a dutyiból. Aztán Párizsból is megléptem, és Olaszban kerestem menedéket. Hogy felpendültem, oltári nagyot változtattam az életformámon. Örült vallásos lettem. Bejártam a vatikáni bazilikába. A zárándokokkal bejutottam a pápához. Marhául ájtatos képet vágtam, benyaltam magam a Rampalló bíborosnál. Hogy megszolgáljam a támogatását, írtam egy marhajó regényt, Róma Vénusza címen, amit a bíboros adott ki...

- Egy eleven regény vagy, öregem! - így Mici - Film kéne belőled...

- Egy? Tízre való életem van, anyóca! Mert én aztán büdösül meguntam hívőnek lenni. Viszketett a popsim egy jó kis banzájra. Lejmoltam egy kis pénzmagot a bíboros úrtól (mert átkozottul tudok ám színészkedni!), aztán nyakamba a lábam, vissza Deutschlandba. Berlin akkor már forrott a zsírjában. Ott világi nagy kurvát adtam, azt is meguntam, gyerünk haza! Csátra csak közelítettem. Hallottam, az öreg kipurcant, a bátyám meg - szegény hülye! - Gorlicénél hagyta a fogát. Úgy kellett neki! Minek hajlott Ferenc Jóska háborújába! Ha velem jön, még ma is élne!

- Haldokolna, mint te! - röhint nagyot, s üt a társa vastagjára Mici. - Te mondtad, nem? Hogy haldokolsz itt: koldulsz, meg árulod magad...

- Na és? De szabad vagyok! A magam ura!

A hálóterem megtelt a fürdésből megtért, párolgó testű nyomorultakkal. Magukra vették az ápolda pecsétjével „díszített” barhett ingüket, s vacogva bújtak a pálott-avitt pokrócok alá dideregni.

- Hát a naccságák? - dermed rájuk az éjszakás nővér. - A meleg víz elfogyott. Mehettek a slág alá ugrándoezni! Na, alo mars, mert karcelba zárlak benneteket!

És a „szabadok” mit tehettek? Mert nem volt jobb dolguk, engedtek sorsuk akaratának, a kényszernek, a parancsnak, hiszen innét feljebb már nincsen út - csak a túlvilágra.

Miskolci Mussolini

1927-ben, egy témaszegény, nyári délelőttön újságíró kopogtat a Sarolta utca 17. számú ház kapuján. Most, a római egyezmény után egy évvel, a magyar-olasz barátság dívó kultuszában micsoda egy riportot kanyarít ő a vegetáló vidéki lapocskájába! - gondolta vehemensen. - Tán még a fővárosi lapok is átveszik a szenzációs interjút, amit ebben a házban fog megalkotni, s amilyen tehetséghiányban sínylődik most a lap, még tán szerkesztő, sőt rovatvezető is lehet belőle.

- Csak így tovább! - hallja, s már érzi a főnök vállveregető dícséretét, ahogy átadja neki a megbízólevelet.

A házigazdát, egy tagbaszakadt, deres, pamacsbajszú, tányérkalapos öregembert, éppen lábmosás közben találja.

- Maga a gazda, bátyám? - kérdi a nadrágos.

- Én hát. Ki lenne?

- Bizonyos Mussolini Nándor? - s az újdondász megnyomta, kiemelte, szinte felkiáltotta a Mussolini nevet.

- Az vónék - mondja az öreg, s a hangsúlyon érti, hogy a Duce miatt lesz a látogatás, hát megigyekezett fentebb stílt venni magára, de a lábmosás éppen ellentmondott e szándéknak. - Már engedelmet, hogy így... éppen... No! - feláll, kilábal a lavórból, amelyben a víz már fekete a belémosott sáros jármányoktól, a földpadlattól meg újfent besározódnak a „ducei” talpak, hát e szent tehetetlenségben ingerülten kiált a kert felé.

- Anya, az Isten!... Gyere mán!

De a kert felől semmi nesz nem siet az ő szolgálatára, azért nadrágja száraiba törli áztatott talpait, aztán illedelembe szedve magát, befelé tessékeli a jövevényt, a csaképphogy takarított konyhába. Az újságíró - mert gyakorlott „nép közé járó” volt, úgy gondolta, hátulfelől közelíti a témát, hogy bizalmat nyerjen az öregnél.

- Kedves bátyám, ne haragudjon, hogy én éppen most... De a felesége orvosa, a Bóna doktor... Ismeri, ugye?

- A vasúti doktor!... Hát hogyne! - és az öreg széket töröl a vendég alá, s megkínálja vele.

- S maga ilyen jól beszéli a magyart?

- Si! - kap az öreg egy olasz-formájú szóba, hogy azért utaljon a „gyökerekre” -, Már miért ne! Kilencvenháromtól vagyok Miskolcon, kilencben megkaptam az állampolgárságot, ugye, megnősültem... Annya, gyere már! - kiált ki az ajtóból sietve, aztán visszalép, hogy folytassa -, hát aztán itt ragadtam a vasútnál, mint kőműves.

- Úgy mondta a Bóna doktor, aki nekem is barátom, hogy maga a Ducénak, Mussolininek rokona... Igaz ez?

- Si-si!... A nagyapáinkról vagyunk unokatestvérek... Az ő apja meg az enyém, ugye, unokatestvérek voltak... Mind a ketten Udinébe valók, a Pania de Milano tartományba. Ott született a Benito is... A dúcse... Hát így vagyunk mi rokonok... Fratellók. Si!

- És hogy kerültek ide?

- Ó, nagy sora van annak! Si! Az én apám, a Jacomo Mussolini állatorvos volt Udinében. Voltunk mi testvérek hárman: a Margarita, a Jacomo meg én, a Nándor. A Margarita férjhez ment, ott Udinében, a Jacomo meg én kőművesek lettünk, és dolgoztunk mindenfelé: Rómában, Napoliban, Veneziában, Paduában, Parvában, Livornóban, meg persze, Udinében is.

- És hogy kerültek Magyarországra?

- Előbb, ugye, kilencvenegyben Németbe, már Németországba éltem, 2 évig München, aztán Wien, ugye, Bécs, aztán ide, Magyarországra. Jacomo Szolnokra, én meg oszdt ide, Miskolcra kerültem. Kilencvenháromban, ugye, a grandissimo vasútépítési lázban szükség volt a kőművesre. Kilencben aztán állampolgárság, ugye, akkor megnősültem, elvettem ezt a vén-asszonyt ne, aki nem akar a virágjaitól elszakadni, hiába hívom... Gyere már, te! - kiált ki újra a kert felé -, Merthogy virággal foglalkozunk, ugye, ültetjük, kapáljuk meg locsoljuk nagyon... Így oszdt két-három kosárral kiviszünk a Búza térre belőle... Jó az nyugdíjkiegészítésnek... Na, oszdt - tér vissza az eredeti gondolatmenetéhez -, negyven éven át a vasút, innét a nyugdíj... De mi az a hétszázezer korona. Most már pengő lesz, ki tudja, hogy számolják...

- Egy pengő - segít az átszámításban az újságíró - tizenkétezer-ötszázzal számolva... Az ötvenhat pengő...

- Na, hát e mellé piacozik az asszony... Én kihordom neki kiskocsin, ő meg árulja oszdt...

Az asszony - bő mellű, kövér markotányos -, nagy nyögésekkel kacsázik elő a kertből.

- Itt van e, ő a feleségem - mutatná be párját az öreg. Az újságíró állna fel, hogy bemutatkozna, de az asszony rá se hederít. Kint marad, ott tesz-vesz az udvaron. Az ember is marad az ajtóban, közvetítőnek a vendég meg az asszony között.

- Az úr az újságtól jött... Hogy a dúcse rokona vagyok...

- Fene megeszi! - hallja az asszonyt, aki eltéblábol magának az udvaron.

- És a nagy rokon? - faggatja aztán az újságíró -, nem kereste még? Mégiscsak unokatestvér, nem?

- Egyszer volt itt a generálkonzul... Hogy a Benító, már a dúcse, ugye, hogy érdeklődik utánam... Hogy ingyen kivitet bennünket...

- És nem ment ki? Micsoda módja lenne!

- Megeszi a fene! A gyerekek, a lány meg a fiú itt tettek családot, itt laknak, itt munkálkodnak... Az asszony is csak ütötte el a dolgot... Hogy az unokák, meg minden.

- Inkább pénzt vagy csomagot küldhetne!... De megeszi a fene! - morgolódik az asszony, hogy bent is hallják.

- No meg ő fasiszta! - toldja az ember -, Én meg hát szoci vagyok.... Szocdem... Hát hogy venné ki magát?

Az újságíró elnézte, elhallgatta ezt a csontos, kócos bajszerű öregembert, ahogy buzgólkodik azon, hogy hiteles legyen a története. De ő meg csak idézi a térképet maga elé... Udine, meg Compoformio... Sehogy se megy!

- De hát bátyám... Nem tudja, hogy a duce Predappioban született? Romagna tartományban... Az meg Udinetől... Legalább kétszáz kilométer!...

- Mi? - ijed fel az öreg -, Hogy Pre... Predappióban? Honnét veszi ezt?

- Hát ez van minden hivatalos életrajzban... Predappio és Romagna... Nem pedig Udine és Campiformio meg Pani de Milano... Honnan vette ezt? És a generálkonzul! Gondolja, hogy nem tudnánk róla, ha egy ilyen magas vendég a mi kis városunkban... Ahol még az autó is szenzáció?...

Az öreg Mussolini lenyelte a nyelvét. Szívná már vissza mind a mesét, az életrajzát, a múltját, a rokonság-legendát. A bajsza is elmerült fogatlan szája hüppedt üregében, csak a két szeme dülledt értetlenül a látogatóra.

- Tudja, hogy ebből még baja lehet?

Na, csak erre várt, hallgatózott az udvarról az asszony.

- Ugye, megmondtam, hogy baj lesz ebből a szélhámosságból! Mit nagyozolsz-hazudozol itt össze-vissza? Még hogy ő meg a ducse! Mert mindig ez volt - jön most már be, mutatja golyvás képét a vendégnek -, mindig többre tette magát, mint ami! Mit kell itt neked urizálni? Nem vagy te több, csak egy szaros olasz! Egy Mussolini, aki sok van Olaszban, mint nálunk a Nagy vagy a Kovács! Naésztán!

- Hát én csak azért, hogy hátha... - húzta magát az asszonytól hebegve az öreg -, hiszen a Ganz is meg a Ford is... Hogy érdemesítette a névrokonát... Hogy vegyen fel mást, ne rontsa az övét... És kifizette busásan...

- De hát hogy? Honnan vette az adatokat? - kérdi az újságíró.

- Hát a nagyapám, az tényleg az volt. Mussolini, meg olasz. És hát hozzáolvastam. Hogy Udine meg Compoformio. Meg a többi... Hogy hátha... Eddig nem volt róla életrajz, meg miafene... Milyen jó lett volna a gyerekeknek - fordul engesztelően az asszonyhoz. - Én csak őértük, érted-e?

- Micsoda egy riport lehetett volna! - sajnalog az újságíró elmentében, miután odahagyta maguknak az öregeket. Mert az már aztán igazán nem volt tollhegyre való (és illő), ami purparlé aztán következett a miskolci Mussoliniék házatáján...

-&-